

Zadání bakalářské práce

Autor: Ing. Stanislav Svoboda

Studium: F12243

Studijní program: B7105 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví - historie

Název bakalářské práce: **Význam starých map a plánů pro studium změn krajiny kolem loveckého zámku Bon Repos**

Název bakalářské práce AJ: The Importance of Old Maps and Plans for the Study of Land Use Changes in Surroundings of Hunting Castle Bon Repos

Anotace:

Stručný obsah: Lovecký zámek Bon Repos u Lysé nad Labem se pod vlivem zakladatele Františka Antonína hřeběte Šporcka stal pozoruhodným kulturním místem barokní Čechie. Bon Repos i okolní kulturní krajina za tři století od založení prošly značnými změnami. Významný podíl na současném vzhledu areálu má také pražský arcibiskup Antonín Petr hrabě Příkladovský, který si zde zřídil své letní sídlo. Předmětem práce je specifikování jednotlivých etap vývoje areálu s přihlédnutím k návrhu péče popřípadě ochraně dochovaných hodnot místa krajinného rázu.

Metody zpracování: - historickogeografická m. - soubor historické, geografické a kartografické metody a souvisejících oborů - geografická m. retrospektivní - zkoumání minulých a současných poměrů v krajině - geografická m. retrogresivní - rekonstrukce minulé krajiny dle dochovaného - geografická m. typologická - určité době odpovídá určitá forma krajiny - geografická m. komparativní - srovnává současnou pro výzkum minulé stejného typu - geografická m. horizontálních průřezů - vytváří konkrétní obraz v určité době - kartografická m. - s využitím písemných a obrazových pramenů - m. souvisejících oborů - zalesnění - dálkový průzkum (letecké skenování, letecké snímky) - komparativní Literatura nebo archivní fondy: - Státní oblastní archiv Praha - fond velkostatku Benátky nad Jizerou - Státní okresní archiv Nymburk - fond Josef Vojáček - BENEDIKT, Heinrich: Franz Anton Graf von Sporck (1662 - 1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen. Wien 1923. - GOJDA, Martin: Archeologie krajiny. Praha 2000, ISBN: 80-200-0780-6. - KOLEJKA, Jaromír: Nauka o krajině. Praha 2013, ISBN: 978-80-200-2201-1. - KUPKA, Jiří: Krajiny kulturní a historické. Praha 2010, ISBN: 978-80-01-04653-1. - PREISS, Pavel: František Antonín Šporck a barokní kultura v Čechách, 2. vydání, rozšířené a přepracované. Český Těšín 2003, ISBN: 80-7185-573-1. - SEMOTANOVÁ, Eva: Historická geografie Českých zemí, 2. aktualizované vydání. Praha 2006, ISBN: 80-7286-042-9.

Garantující pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.

Oponent: doc. PhDr. Věra Němečková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 20.3.2014

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

**Význam starých map a plánů pro studium změn krajiny
kolem loveckého zámečku Bon Repos**
Bakalářská práce

Autor: Ing. Stanislav Svoboda
Studijní program: B 7105 Historické vědy
Studijní obor: Historie – archivnictví
Vedoucí práce: Prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc.

Hradec Králové, 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval pod vedením vedoucí bakalářské práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Lysé nad Labem dne 21. 3. 2015

Anotace

Stanislav SVOBODA, *Význam starých map a plánů pro studium změn krajiny kolem loveckého zámku Bon Repos*. Hradec Králové: Filosofická fakulta, Univerzita Hradec Králové 2015, 136 s.

Bakalářská práce.

Lovecký zámek Bon Repos u Lysé nad Labem se pod vlivem zakladatele Františka Antonína hraběte Šporka stal pozoruhodným kulturním místem barokní Čechie. O vzhledu areálu založeného roku 1715 nás spravují četné veduty, z nichž mimořádné umělecké hodnoty dosahují díla Michaela Jindřich Rentze z doby po roce 1726. Po smrti zakladatele přechází v roce 1768 Bon Repos spolu s benáteckým panstvím do majetku uměnímilovného pražského arcibiskupa Antonína Petra hraběte Příchovského. Ten lovecký zámek obohacuje o další stavební objekty. Podobu areálu z konce 18. století dokládají mapy prvního vojenského mapování i hospodářské plány benáteckého velkostatku. V 19. století se významnými držiteli zámku stala hrabata z Thun-Hohensteinu. Pravděpodobně Leopold Bohumil zde zakládá přírodně krajinářský park, jehož podoba byla až do nedávna neznámá. Plán parku spolu s mapami stabilního katastru z roku 1842 nám umožňuje detailně studovat změny krajiny v okolí loveckého zámku. Na začátku 20. století ke kartografickým pramenům přibývají fotografie, které odhalují dosud netušené detaily. Významné změny přicházejí s druhou světovou válkou, kdy je objekt využíván armádou. Právě intenzita a specifická využití objektu po roce 1945 přinášejí neobvykle velké množství materiálů, které bude třeba ještě zpracovat.

Klíčová slova: mapa, plán, krajina, Špork, Bon Repos

Annotation

Stanislav SVOBODA, *The importance of old maps and plans for the study of land use changes in surroundings of hunting castle Bon Repos*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové 2015, 136 pp.

Bachelor Degree Thesis.

The hunting castle Bon Repos near Lysá nad Labem had become notable cultural locality of baroque Bohemia thanks to a beneficial effect of Count František Antonín Špork. Numerous engravings give us an outlook of compounds founded in 1715, namely works of Michael Jindřich Rentz from period after 1726 are of an extraordinary artistic value. In 1768, after founder's death, the estates of Bon Repos together with Benatky manor passed to Prague Archbishop and art admirer Count Antonín Petr Příchovský. He extended hunting castle for another building facilities. First military survey maps and farms plans of Bentky manor homestead from the end of 18th century document shape of a compound at that time. Family of Thun-Hohenstein became significant owner of the castle in 19th century. Most probably it was Leopold Bohumil who founded and formed the natural park, which shape has remained quite unknown until recent days. Park plan together with stable cadastral maps from 1842 enable detailed studies of landscape changes in the castle surroundings. Since the beginning of 20th century growing number of photos supplement cartographical sources and unveil unforeseen particularities. World War II brought significant changes, when the object was used by the military. And it is the intensity together with specific using of the compound after 1945 that bring unusual scale of information sources which it will be necessary to elaborate in the future.

Keywords: map, plan, landscape, Špork, Bon Repos

Poděkování

Je mou milou povinností poděkovat všem, kteří přispěli k sepsání této práce. Za zpřístupnění archivních fondů a pomoc při dohledávání dalších pramenů děkuji zejména PhDr. Michalu Řezníčkovi ze Státního okresního archivu Nymburk, PhDr. Věře Vávrové z Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. a Bc. Jindřichu Koldovi z Národního památkového ústavu správy hospitálu Kuks. Za historické fotografie a cenné kontakty na pamětníky děkuji panu Miroslavu Břeskému. V neposlední řadě děkuji vedoucí práce Prof. PhDr. Evě Semotanové, DrSc. za cenné připomínky a podněty.

Obsah:

1. Úvod	str. 8
2. Prameny a literatura	str. 10
2.1. Použité prameny	str. 10
2.2. Použitá literatura	str. 13
3. Metodika a terminologie	str. 17
3.1. Definice pojmů	str. 17
3.2. Metoda historicko-geografická	str. 24
3.3. Metoda kartografická	str. 25
3.4. Metoda souvisejících oborů	str. 27
3.4.1. Archeologie a krajinná archeologie	str. 27
3.4.2. Dějiny osídlení	str. 28
3.4.3. Dějiny správy a práva	str. 28
3.4.4. Hospodářské dějiny	str. 29
3.4.5. Historická demografie	str. 31
3.4.6. Architektura a urbanismus	str. 31
3.4.7. Ekologie	str. 32
3.4.8. Toponomastika	str. 33
3.5. Metoda komparativní	str. 35
3.6. Pravidla citačního úzu	str. 36
4. Lovecký zámeček Bon Repos a staré mapy a plány	str. 37
4.1. Vymezení území	str. 37
4.2. Pověsti	str. 39
4.3. Historie místa	str. 41
4.3.1. Do konce třicetileté války	str. 41
4.3.2. Před založením Bon Repos	str. 42
4.3.3. Zakladatel František Antonín Špork	str. 44
4.3.4. Po Šporkovi	str. 55
4.3.5. Za arcibiskupa Příchovského	str. 57
4.3.6. Za Thun-Hohensteinů	str. 62
4.3.7. Začátek 20. století	str. 71

4.4. Shrnutí krajinných změn	str. 76
4.5. Ochrana dochovaných hodnot a návrh péče	str. 80
4.5.1. Kulturní památky	str. 81
4.5.2. Příroda a krajina	str. 84
4.5.3. Současnost	str. 86
5. Závěr	str. 89
6. Seznam pramenů a literatury	str. 92
6.1. Prameny	str. 92
6.2. Literatura	str. 95
7. Seznam vyobrazení v příloze	str. 99
8. Seznam zkratk	str. 101

1. Úvod

Lovecký zámeček Bon Repos u Lysé nad Labem je znám zejména v souvislosti s osobností Františka Antonína hraběte Šporka (9. 3. 1662 – 30. 3. 1738). Životní peripetie tohoto neklidného ducha a velkého mecenáše barokní kultury v Čechách zpracoval ve svém díle Pavel Preiss. On také poprvé představil Bon Repos jako místo Šporkova nejoblíbenějšího venkovského zátiší. Jak ale vypadal areál zámku v době založení a jak se za uplynulých tři sta let změnil zámek sám a krajina kolem něho?

Na tyto otázky můžeme nalézt odpověď ve starých mapách, plánech, rytinách a fotografiích. Vesměs se jedná o kartografické či obrazové památky, které jsou pro historickou geografii nepostradatelným pramenem informací. V rámci shromažďování pramenů bylo prověřeno několik veřejnosti přístupných archivních fondů v různých typech archivů, ale též písemností a plánů deponovaných u správních orgánů, tedy pramenů veřejnosti zatím běžně nepřístupných. Stále větší množství kartografických pramenů má badatel k dispozici též na portálech vybraných institucí. Protože je historická geografie mezioborovou hraniční disciplínou, byly prověřeny i materiály u dalších vědeckých a paměťových institucí jako je Národní památkový ústav generální ředitelství či Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. Nezanedbatelný význam pro předkládanou práci má i soukromá sbírka historických fotografií a pohlednic uložených v Archivu zámku Bon Repos. Jako doplňkové prameny, zejména pro stručný historický přehled, byly využity i písemné materiály. Pro mladší období byla využita kronika obce Stará Lysá.

Získané množství obrazových a kartografických pramenů je překvapivě velké. Počet položek se po roce 1920 výrazně zvyšuje. Proto bylo v rámci přiměřeného rozsahu práce přikročeno k výběru pramenů. Bakalářská práce se zaměřuje na soubor nejstarších materiálů, které reprezentují období od založení zámečku v roce 1715 do konce Rakousko-uherské monarchie. Vyhodnocení mladších pramenů bude předmětem dalšího bádání. Jedná se zejména o mapy pozemkového katastru, katastru nemovitostí, topografické mapy, letecké snímky a plány zvláštního významu (lesní hospodářské osnovy, územní plány apod.). Samostatnou kapitolou bude průzkum

plánů a projektových dokumentací uložených v archivech vojenských institucí z doby, kdy objekt Bon Repos využívala armáda.

V širších souvislostech prezentované výsledky doplňují výstupy práce Evy Semotanové, která se věnovala studiu krajiny na sousedním panství Lysá nad Labem¹ a závěry Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., které se věnovaly Šporkovu panství Choustníkovu Hradiště.² Všechny tři práce tak společně dotvářejí pohled na barokní krajinu Františka Antonína Šporka. Práce ale odhaluje i netušené krajinářské úpravy realizované v druhé polovině 19. století, které na začátku výzkumu nebyly vůbec známé. Stejně tak bylo poodkryto tajemství kaple sv. Jeronýma, o které se věřilo, že byla odstraněna s přestavbou zámku za arcibiskupa Příchovského.

Rešerší archivních pramenů ve spojení s terénním výzkumem a případným aplikováním moderních metod dálkového průzkumu Země se můžeme následně pokusit o rekonstrukci simulované krajiny. Nadstavbou teoretického poznání je převedení poznatků do současné kulturní krajiny. Evropská společnost v době globalizace hledá své kořeny a právě poznání kulturní krajiny může být jedním z prostředků, jak přispět k nalezení identity ve středoevropském prostoru. Možná právě pokus o fyzickou rekonstrukci některých složek komponované barokní krajiny v okolí loveckého zámečku Bon Repos bude tím počinem, který přispěje k naplnění odkazu Evropské úmluvy o krajině³ a posílí regionální patriotismus.

Na základě průzkumu pramenů a jejich správné interpretace by tak mohla být obnovena zaniklá struktura krajiny, jako jsou například lesní průseky, stromořadí, výhledy do krajiny a dominanty. Rovněž je možné výstupy využít v rámci zpracování územně analytických podkladů jako prostředek pasivní ochrany území. Aktivní formou ochrany území by pak mohlo být využití podkladů pro komplexní pozemkové úpravy nebo pro připravovaný vznik obory u zámku. V oblasti turistického ruchu je možné výstupy využít pro zpracování průvodců ale také pro naučné stezky, popřípadě vzdělávací akce v terénu.

¹ Eva SEMOTANOVÁ, Vogtova veduta Lysé nad Labem – „naučná stezka“ Šporkovou barokní krajinou, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, red. Eva DOLEŽALOVÁ – Robert ŠIMŮNEK, Praha 2007, s. 494 – 514.

² <http://www.kuks.estranky.cz/stranka/barokni-krajina> [citováno 30. 3. 2010]

³ K Evropské úmluvě o krajině blíže <http://www.zakony.cz/uzes/mz/013-2005-MS-Sdeleni-Ministerstva-zahranicnich-veci-o-sjednani-Evropske-umluvy-o-krajine-MS2005013/> [citováno 11. 2. 2015]

2. Prameny a literatura

2.1. Použité prameny

Jak napovídá již samotný název práce, jsou pro studium změn krajiny stěžejní kartografické prameny. S přihlédnutím k době vzniku loveckého zámečku byly předmětem studia především mapy vyhotovené po roce 1715. Z map dostupných na portálu Historického ústavu Akademie věd ČR byla jako úvodní zvolena známá Müllerova mapa Čech z roku 1720. Mapový list VIII⁴ sice ještě nezobrazuje zámeček a přílehlající osadu Čihadla, naopak v daném místě zobrazuje souvislý lesní porost, ale zpracovatel jako první podchytil počátky krajinářských zásahů hraběte Šporka v podobě lesních průseků u poustevny svatého Františka západně od Lysé nad Labem.

Pro poznání pozdně barokní krajiny jsou zásadní mapy zpřístupněné na portálu www.oldmaps.geolab.cz. Laboratoř geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně ve spolupráci s Ministerstvem životního prostředí ČR a vídeňským Österreichisches Stattsarchiv, Kriegsarchiv Wien zpřístupnila mapy prvního vojenského mapování.⁵ Jedná se o soubor map v mnoha směrech ještě plně nedocenené hodnoty. Mimořádnost mapového díla lze spatřit též v tom, že již jednotlivé mapové listy prvního vojenského mapování obsahují seznam obcí a kolonky pro doplnění počtu obyvatel, koní apod.⁶

Obdobná situace je u druhého vojenského mapování, které zobrazuje krajinu v polovině 19. století.⁷ Zde ale vlivem vzniku vojenské triangulace můžeme sledovat vyšší přesnost měření. Oproti prvnímu vojenskému mapování na těchto mapách obecně zaznamenáváme nástup průmyslové revoluce a maximální odlesnění krajiny. Technicky jsou mapy obohaceny o výšky trigonometrických bodů.

4

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=mul&map_region=ce&map_list=c008, [citováno 22. 7. 2014] Originál Müllerovy mapy je uložen například v Mapové sbírce Historického ústavu Akademie věd ČR.

⁵ Kolorované originály map prvního i druhého vojenského mapování jsou uloženy v Österreichisches Stattsarchiv, Kriegsarchiv Wien. Černobílé fotokopie v Národním archivu v Praze a v Mapové sbírce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁶ Pro danou lokalitu mapový list C092 dostupný například na http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c092 [citováno 22. 7. 2014]

⁷ Pro Bon Repos se jedná o mapový list O-7-IV dostupný například na http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=2vm&map_region=ce&map_list=O_7_IV [citováno 22. 7. 2014]

Soubor vojenského mapování doplňuje třetí řada. Portál oldmaps.geolab.cz nabízí topografické mapy ze 70. let 19. století v měřítku 1 : 25 000.⁸ Na stejném portálu nalezneme ještě speciální mapy 1 : 75 000, které ale byly pořízeny až z období Republiky československé.⁹ Pro tato mapování zajišťuje dálkový přístup Agentura ochrany přírody a krajiny ČR – pracoviště Brno. Třetí vojenské mapování bylo užíváno až do roku 1956. Jeho význam z hlediska vlastní práce je ale minimální, neboť v okolí loveckého zámku Bon Repos nedošlo k žádným podstatným změnám.¹⁰

Neporovnatelně větší význam mají mapy stabilního katastru. Zde je třeba uvést, že pro katastrální území Staré Lysé bylo v roce 1842 a následně vyhotoveno několik variant map (císařské povinné otisky,¹¹ indikační skici¹² a tzv. soudní mapy¹³). Rozdíl ve vyobrazení detailů mezi císařskými povinnými otisky a pozdějšími indikačními skicami nám dokládají pozvolný rozvoj území. Především nám ale kolorované mapy stabilního katastru nabízejí do té doby nevídanou přesnost zobrazení a velké množství detailů. Ty jsou pak blíže rozvedeny v bohaté legendě k mapovému dílu. Význam mapového díla zdůrazňuje i ta skutečnost, že mapy jsou dostupné v několika fondech.¹⁴

⁸ Řešené území je zobrazeno na mapovém listu 3953-2 a nalezneme jej například na http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3953_2 [citováno 22. 7. 2014] Originály map jsou uloženy v Mapové sbírce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

⁹ Pro lokalitu Bon Repos je předmětný mapový list 3953 dostupný například na http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=3vm&map_region=75&map_list=3953 [citováno 22. 7. 2014]

¹⁰ Pro úplnost je třeba uvést, že originály speciálních map 1 : 75 000 třetího vojenského mapování ze 70. let 19. století jsou uloženy v Mapové sbírce Historického ústavu Akademie věd ČR. Dálkový přístup je možný prostřednictvím <http://www.chartae-antiquae.cz/cs/mapsets/1/>

¹¹ Císařské povinné otisky jsou dostupné na portálu Českého úřadu zeměměřického a katastrálního http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/7243-1/7243-1-001_index.html [citováno 22. 7. 2014]. Duplikáty jsou uloženy v Národním archivu ve fondu Stabilní katastr 1826 - 1878 (duplikát), inv. č. 499, karton 251.

¹² Indikační skici k. ú. Stará Lysá jsou dostupné na portálu Národního archivu http://archivnimapy.cuzk.cz/skici/skici/BOL/BOL289018420/BOL289018420_index.html [citováno 22. 7. 2014]. Fyzicky jsou uloženy v Národním archivu ve fondu Indikační skizy 1826 – 1843, inv. č. 780, signatura Bo 289.

¹³ Soudní mapy jsou uloženy v Národním archivu, fond Staré katastrální mapy, řada A 1827 – 1890, inv. č. 33 (soudní mapa nekolorovaná) Národním archivu, fond Staré katastrální mapy, řada B 1827 – 1895, inv. č. 80 (soudní mapa částečně kolorovaná).

¹⁴ Kromě již uvedených fondů v předchozí poznámce č. 13 soudní mapu (nekolorovanou) nalezneme též ve Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem (dále jen SOKA Nymburk), fond Sbirka map a plánů, i. č. 409, signatura B8-25.

V oblasti plánů byl jako významný pramen využit fotografický snímek plánu „*Plan N. 6 Maierhof altlissau*“ Václava Honzovského z 8. VIII. 1795. Snímek je deponovaný ve fondech SOkA Nymburk.¹⁵ Bohužel se zatím nepodařilo dohledat jeho originál. Přes nedostatečnost snímku (malá velikost a malé rozlišení) je materiál významný, protože máme orientační představu o podobě zámku Bon Repos a jeho okolí v době mezi prvním vojenským mapováním a plánem Vrutického revíru z roku 1830. Navíc místní amatérský historik P. Josef Vojáček pořídil podle německé legendy překlad textové pasáže.¹⁶ Byť se nejedná o ediční zpracování, je možné překlad hodnotit jako důvěryhodný.

Ani u druhého plánu „*Ausmahlungsplan des Lustschlosses Bon Repos*“ není bohužel známo místo uložení. Fotografie plánu sadových úprav okolo zámku Bon Repos z druhé poloviny 19. století byla získána v rámci spolupráce s Výzkumným ústavem Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. Příslušný pracovník si ovšem nepoznamenal místo jeho uložení. Bude tak úkolem dalšího bádání nalézt místo uložení, popřípadě dohledat druhou část (polovinu) plánu.¹⁷ S ohledem na vznik plánu v době působení rodu Thun-Hohensteinů předpokládáme jeho deponování v jednom z rodinných fondů, nejspíše v SOkA Děčín, neboť plán ve fondech SOkA Mladá Boleslav a SOkA Nymburk není uložen. Plán má pro poznání změn krajiny kolem loveckého zámku Bon Repos zásadní význam. Jednak pro detailní zobrazení situace, preciznost zpracování i pro bohatou legendu, ve které specifikuje rozsah ovocných výsadeb a rozlohu areálu.

Významným zdrojem plánů je též SOA Praha, kde se ve fondu velkostatku Benátky nad Jizerou nachází několik lesních plánů Vrutického revíru. Patrně nejvýznamnější pro řešení úkol je plán „*Herrschaft Benatek Plan Uiber die Benennung der Waldstrecken in der Wrutitzer Revier nebst deren Flaechenmaahse*“ z roku 1830.¹⁸ Kromě rozlišení porostních skupin a jejich věku plán zobrazuje též prostorové uspořádání areálu zámku včetně alejí.

¹⁵ SOkA Nymburk, fond Vojáček Josef, signatura V A 27, folio 73.

¹⁶ SOkA Nymburk, fond Vojáček Josef, signatura V A 27, folio 57 a 58.

¹⁷ Zobrazení parkové kompozice a zejména skutečnost, že ve východní partii parku byla prokazatelně umístěna další odpočívadla a vedena složitá cestní síť nasvědčují tomu, že může existovat ještě druhá část (polovina) plánu.

¹⁸ SOA Praha, fond Velkostatek Benátky nad Jizerou, i. č. 721, Porostní mapa revíru Vrutice.

Obrazové prameny zastupují zejména četné veduty z první poloviny 18. století, jejichž bohatý soubor nalezneme v monografiích Pavla Preisse¹⁹ a Jiřího Šerých.²⁰ K dalším pramenům patří soubor fotografií z Archivu zámku Bon Repos (archiv bez evidenčních pomůcek). Mimořádné jsou též fotografie ze sbírky Národního památkového ústavu.²¹ Tyto fotografie dokumentují stav areálu na počátku 20. století a jsou cenné pro zachycení detailů, které nemohly být zobrazeny na mapách a plánech (například barevnost fasád, přítomnost pnoucích dřevin, stavební detaily, rozmístění soch apod.).

Na závěr kapitoly pramenů bych rád zmínil restaurátorské průzkumy akademického malíře Petra Kadlece, které jsou spíše srovnávacím pramenem k ověření některých skutečností zobrazených na starých vedutách. Jeho restaurátorské zprávy²² jsou uloženy na MěÚ Lysá nad Labem, odboru školství a kultury a v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti střední Čechy.

2.2. Použitá literatura

Osobností, která svou vědeckou dráhu zasvětila Františku Antonínu Šporkovi, je Pavel Preiss. Jeho monografie František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách²³ je dnes pokládána za základní studijní materiál. Je přirozené, že autor se věnuje všem tématům, která pro Šporka byla významná. Nelze nezmínit vyhlášené spory s advokáty a zemskými úředníky, bolestinství ve vztahu k císařskému dvoru, nadšení pro lov a čižbu, velkorysost při budování vlastního *image*. Z hlediska předkládané práce jsou nejcennější pasáže věnované budování Bon Repos, kde autor velmi pečlivě rozebírá dostupné prameny, zejména Šporkovu korespondenci. Kniha je rovněž významným zdrojem poznání bohatství vedut šporkovských statků. Přesto je s ohledem na šíři a živelnost zájmů hraběte Šporka vhodné některé závěry přehodnotit. Jedná se však o méně podstatná fakta, která nikterak nevyvracejí dosavadní směr šporkovského bádání.

¹⁹ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003.

²⁰ Jiří ŠERÝCH, Michael Rentz fecit. Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007.

²¹ Sběrka NPÚ, generální ředitelství, inv. č. N 11.243, N 16.429, N 18.882.

²² Petr KADLEC – Daniel DOMAJNA, Areál Bon Repos v k. s. Stará Lysá, restaurování povrchů fasády Starého zámku J – tzv. „Šporkova chýše“ II. etapa, Předběžný restaurátorský záměr, Praha, 2009. Petr KADLEC, Areál Bon Repos v k. s. Stará Lysá, interiérových maleb V a J křídla Starého zámku, Koncepce restaurátorských prací na základě rozšířeného restaurátorského průzkumu, Praha, 2011.

²³ P. PREISS, František (jako poznámka č. 19).

Pavel Preiss vycházel při formování svého díla ze starší práce Heinricha Benedikta.²⁴ I Benedikt se věnoval Šporkovi v celé šíři jeho zájmů. Je ale zřejmé, že na rozdíl od Preisse neměl možnost prostudovat tolik pramenů. Nápadná je skutečnost, že oproti Preissovi využíval především písemností a poněkud opominul obrazové prameny. Přesto lze pokládat Benedikta za Šporkova objevitele a významného propagátora české barokní kultury, která v době meziválečné mohla výrazně ovlivnit národnostní otázku. Vzpomeňme například výstavu Pražské baroko v roce 1938.

Naopak zejména obrazovými prameny se zabýval Jiří Šerých, který ve svém mimořádném díle věnovaném rytci Rentzovi²⁵ přispěl, byť z hlediska své monografie okrajově, k doplnění mozaiky společenského ruchu na Bon Repos. Šerých nejen, že porovnává kvality uměleckého zpracování vedut Bon Repos, ale datací rytin přispívá k objasnění některých dosud nezmiňovaných skutečností.

Do oblasti širších vztahů regionu zasahuje významně první ucelené dílo Františka Otruby,²⁶ ředitele měšťanské školy v Lysé nad Labem. Na rozdíl od předchozích autorů nesleduje Šporka jako solitérní osobnost, ale vnímá jej jako jednoho z řady činitelů, kteří zanechali stopy v krajině. Otruba, vyzbrojen poznatky z děl autorů jako byl August Sedláček a samozřejmě svými vlastními znalostmi, zobrazuje Šporka a jeho Bon Repos jako ztracený svět. Je ale přirozené, že jeho práce měla spíše charakter vlastivědného průvodce, než seriózní vědecké práce, což dokládá i absence poznámkového aparátu a seznam pramenů.

Charakterem blízké vědecké práci (alespoň ve smyslu zahradnického výzkumu) jsou studie Veroniky Pincové,²⁷ která se v rámci výzkumu ochrany, obnovy a rozvoje zeleně malých měst věnovala mimo jiné historickým zahradám v Lysé nad Labem a Benátkách nad Jizerou. Její práce bohužel neobsahuje poznámkový aparát a rovněž citace pramenů není úplná. Je však důležitá pro vlastní vyhodnocení poznatků v terénu.

²⁴ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923.

²⁵ J. ŠERÝCH, Michael (jako poznámka č. 20).

²⁶ František OTRUBA, Paměti města Lysé n. L., panství lysského a vesnic okolních, Hradec Králové 1898.

²⁷ Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckých parků v Lysé nad Labem, in: Acta Pruhoniana 85, red. Ivo TÁBOR, Průhonice 2006, s. 53 – 60. Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckých parků v Benátkách nad Jizerou, in: Acta Pruhoniana 85, red. Ivo TÁBOR, Průhonice 2006, s. 79 – 87.

Nedávnou historii zámečku Bon Repos poprvé přehledně zpracoval Miroslav Břeský.²⁸ Byť jeho série článků v Polabském týdeníku TOK není opatřena seznamem pramenů, je cenná, protože autor čerpá z autopsie. Kromě pasivních svědků pak získal informace i od aktivních osob, například podplukovníka Volfíka, který na Bon Repos působil v letech 1971 - 1982. V tomto směru se tedy jedná o významný příspěvek do moderních dějin zkoumaného objektu a bude zajímavé v navazující práci získané poznatky porovnat s mladšími kartografickými prameny.

V metodologické oblasti lze za základní literaturu považovat dílo Evy Semotanové *Historická geografie*.²⁹ Autorka obor začleňuje na pomezí věd přírodních a společenských. Uceleně pojednává o možnostech využití pramenů, přičemž neupřednostňuje kartografické a písemné prameny před jinými (například obrazovými, hmotnými). V teoretické rovině autorka v základních bodech představuje různé metody a přístupy k historické geografii. Bohatý poznámkový aparát spolu s obširným výběrem literatury, atlasů, místopisných příruček a slovníků je zdrojem dalších cenných poznatků k oboru.

Aktualizovaný pohled na současnou situaci v oblasti geografické terminologie, vnímání a ochranu krajiny předkládá Jaromír Kolečka.³⁰ Jeho *Nauka o krajině* se mimo jiných témat dotýká i tvorby krajinářské dokumentace (krajinným mapám, vícerozměrným modelům, digitální geodatabázi) a jejich praktickému využití při krajinném plánování. V přílohách jsou teoreticky diskutované postupy demonstrovány. Přiložený seznam literatury pak dokládá, že autor je dobře informován o soudobé celosvětové geografii.

Více praktická je monografie Martina Gojdy,³¹ která spíše populární formou a na mnohých leteckých snímcích demonstruje obor archeologie krajiny.

²⁸ Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – I. díl, Polabský týdeník TOK 21, 2005, s. 4 a 10.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – II. díl, Polabský týdeník TOK 22, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – III. díl, Polabský týdeník TOK 23, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – IV. díl, Polabský týdeník TOK 25, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – V. díl, Polabský týdeník TOK 26, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – VI. díl, Polabský týdeník TOK 27/28, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – díl poslední, Polabský týdeník TOK 29/30, 2005, s. 4.

²⁹ Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie Českých zemí*, Praha 2006.

³⁰ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013.

³¹ Martin GOJDA, *Archeologie krajiny*, Praha 2000.

Autor v rámci evropského kontextu porovnává vnitrozemské Čechy s ostrovní Velkou Británií. Kniha je pro četné příklady v podstatě návodem, jak historickou kulturní krajinu vnímat.

K dalším metodickým užitečným dílům lze řadit monografii Ivany Trpákové *Krajina ve světle starých pramenů*.³² Autorka na příkladech studia starých map a plánů demonstruje jejich praktické využití z ekologického hlediska. Podrobněji zmiňuje následné propojení s moderními grafickými technologiemi např. multitemporálními leteckými snímky. Zmiňuje též estetiku a duchovní rozměr krajiny, přičemž zobrazuje krajinu jako nositelku kulturní paměti.

³² Ivana TRPÁKOVÁ, *Krajina ve světle starých pramenů*, Kostelec nad Černými lesy 2013.

3. Metodika a terminologie

3.1. Definice pojmů

Před vlastní řešením tématu je vhodné si přiblížit, popř. definovat, některé termíny užití v textu, které jsou běžně frekventované v historické geografii a souvisejících oborech.³³ Z vědeckých prací, odborných publikací, populárně naučných článků ale i z právních předpisů vyplývá, že u abstraktních pojmů, dochází k některým posunům ve významu slova, které by mohly výsledný smysl práce zkreslit.

Krajina

Nejfrekventovanějším slovem v oboru historická geografie je krajina. Její definice je kodifikována zákonem o ochraně přírody a krajiny.³⁴ Krajina je část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů a civilizačními prvky.

Tuto poněkud strohou legislativní definici rozvíjí o smyslové vnímání Martin Gojda.³⁵ Tvrdí, že od druhé poloviny 20. století se začíná volná krajina chápat jako artefakt, jako cosi formovaného přírodními silami i člověkem zároveň, jako objekt s vnitřní dynamikou, tajemstvím, poetikou, jako místo hodné pozornosti umělců. Jaromír Kolečka skládá krajinu z přírodních stavebních komponentů (vzduch, voda, energie, horniny, zeminy, reliéf, půda, biota). Za základní součásti krajinné struktury pokládá prostor, čas a funkci.³⁶

V souvislosti s pojmem krajina se často setkáváme s přívlastkem kulturní. Věra Kučová se této problematice věnuje ve světovém kontextu.³⁷ Je názoru, že pod pojmem *Cultural landscape* se u nás vnímá spíše kulturní krajina, zatímco v cizině krajinná památková zóna popř. i přírodní park, v nichž historický vklad člověka není nezbytně nutný. Kulturní krajiny dělí na komponované kulturní krajiny záměrně navržené a vytvářené člověkem (Lednicko-valtický areál, Novohradsko, Římovsko), organicky vyvinuté krajiny – podskupina reliktní nebo „zkamenělá“ krajina (Stradonice, Mikulčice), organicky vyvinuté krajiny – podskupina kontinentální, stále se vyvíjející. Typická je krajina vinařské či rybníční oblasti, ale patřila

³³ Související obory jsou podrobněji popsány v podkapitole 3. 4. Metoda souvisejících oborů.

³⁴ Ustanovení § 3 odst. 1, písm. m) zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny v platném znění.

³⁵ Martin GOJDA, *Archeologie krajiny*, Praha 2000, s. 55.

³⁶ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013, s. 10.

³⁷ Věra KUČOVÁ, *Historická kulturní krajina v kontextu památek světového dědictví*, Zahrada – Park – Krajina 1, 2007, s. 6 – 10.

by sem i většina přírodních parků. Posledním typem krajiny je asociativní kulturní krajina, která má silný náboženský obsah. Názornou ukázkou jsou třeba hora Říp, bojiště bitvy u Hradce Králové nebo bojiště u Slavkova.

Komponovaná krajina

Za definici komponované krajiny bychom mohli považovat názor Jiřího Kupky.³⁸ *„Kulturní krajina je krajina záměrně navržená a vytvořená člověkem, patří sem jak zahrady a parky, tak rozsáhlé krajinné kompozice vytvořené z estetických důvodů, často spojené (ne však vždy) s církevními či dalšími monumentálními stavbami a soubory. Jedná se o osobité typy kulturních krajin, jejichž celkové upořádání či uspořádání jednotlivých částí bylo dáno na základě předem daného kompozičního (estetického) záměru, demonstrujícího postavení majitele ve společnosti, reprezentující jeho majetek nebo duchovní přesvědčení či filosofický postoj, stejně tak jako jeho estetický názor (touha panství logicky uspořádat), potřebu krásna či snahu o usměrnění okolní divoké přírody. Cílevědomou činností tak vznikají sakrální, profánní či kombinované kompozice, které se v krajině dodnes výrazně uplatňují a podílejí se na jejím charakteru.“*

Poněkud jiný názor na komponovanou krajinu má Martin Gojda. Za přirozené komponenty krajiny pokládá vodní toky, morfologie terénu a jeho členitost, expozice a půdní poměry, které hrály při výběru sídelních poloh významnou úlohu. Vztahy osídlení k těmto základním činitelům přírodního prostředí jsou jedním z hlavních témat sídelní geografie a archeologie.³⁹

V českém prostředí se s komponovanou krajinou setkáváme poprvé v okolí Jičína. Příkladu Albrechta z Valdštejna následovali mnozí pokračovatelé, kteří po více jak jedno století dávali zemi jednu z nejkrásnějších charakteristik.⁴⁰

Simulovaná krajina

Patrně nejvýstižnější definici simulované krajiny popsala Eva Semotanová.⁴¹ *„Simulovaná krajina není obrazem skutečné krajiny. Je krajinou teoretickou, odrážející exaktní výsledky historické geografie výzkumu a zároveň představy, názory a hypotézy autora. Tvorba simulované krajiny nebo také digitálních modelů*

³⁸ Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 21.

³⁹ Martin GOJDA, Archeologie krajiny, Praha 2000, s. 73.

⁴⁰ Eva CHODĚJOVSKÁ a kol. eds., Historický atlas měst České republiky, svazek č. 18 - Jičín, Praha 2008, s. 8.

⁴¹ Eva SEMOTANOVÁ, Historická geografie Českých zemí, Praha 2006, s. 206.

území se již připojuje k široké škále historickogeografických metod. Stále intenzivněji se přitom využívá počítačového zpracování tématu s využitím kartografických pramenů, zejména prvního, druhého a třetího vojenského mapování, soudobých základních map ČR, soudobých topografických a katastrálních map, plánů měst, leteckých snímků a jiných mapových podkladů i pramenů písemných a archeologických.“

Česká barokní krajina⁴²

Přestože se Martin Gojda zaměřuje především na starší vývojové fáze krajiny, jeho názor na barokní krajinu vystihuje směr bakalářské práce. Českou krajinu, dle jeho názoru, zasáhla změna vyvolaná do značné míry ideologickými zájmy vládní elity, jež se plně hlásila ke katolicismu.⁴³ *„V zemi postižené katastrofou třicetileté války a vlnou rekatolizace se vládní složka pokouší velkolepým způsobem ovlivnit vědomí širokých vrstev společnosti. Právě k rolníkům a drobným řemeslníkům se upírala snaha státní moci, která si na pomoc bere umění: exaltovaná gesta a výmluvné pohledy katolických světců vytesané barokními umělci do soch, které spolu s kapličkami či kříži umísťují na vesnické návsi, na křižovatkách cest, k mostům a dalším uzlovým místům lokální i dálkové komunikace. Tato předposlední výrazná přeměna formální podoby životního prostředí vytváří českou barokní krajinu, která se natrvalo udržela a spolu se základním rozměrem, jenž jí dal středověk svojí stabilizací vesnice a jejího katastru (zejména formy plužiny), zůstává v našem vědomí jako zosobnění české kulturní krajiny.“*

Barokní poustevnictví

Velkým fenoménem české barokní krajiny bylo poustevnictví.⁴⁴ Poustevna (též eremitáž) byla místem meditace, ale také zábavy. Mnohdy se stával pojem eremitáž synonymem domku nebo dokonce zámečku v přírodě, určeného k požitku z klidu a samoty a k posílení dojmů, které mají vyvolávat tiché a melancholické revíry, a stojícího proto v zarostlých zákoutích jako budovy prosté a zanedbané,

⁴² Barokní krajina v pravém slova smyslu již neexistuje. Vznikla v baroku a s jeho koncem také zanikla. *„Co dnes vidíme, není barokní krajina, ale krajina s barokním dědictvím: reliktní struktury barokního stáří v dnešní krajině.“* Jiří SADLO – Petr POKORNÝ – Pavel HÁJEK – Dagmar DRESLEROVÁ – Václav CÍLEK, Krajina revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí, Praha 2005, s. 175.

⁴³ Martin GOJDA, Archeologie krajiny, Praha 2000, s. 190.

⁴⁴ *„Poustevny zakládali na svých panstvích mnozí šlechtici, ale žádný z nich nemohl soupeřit se Šporkem, který eremitážemi svá dominia přímo vyšperkoval.“* Pavel Preiss, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 168. 184 - 188.

avšak hojně vybavené sedátky lavicemi a obrazy svatých. V 18. století zesvětštění eremitáží sice trvalo,⁴⁵ ale postupně sílil důraz na jejich nábožensko-filosofickou, meditativní stránku.

Barokní poutě

Pro komplexní vnímání barokní krajiny a pochopení ducha doby je neopominutelnou složkou poutnictví. To vyrůstá na základě četných nových poutních kostelů a kaplí, které zemi na přelomu 17. a 18. století zaplavují.⁴⁶ U poutních objektů bylo navíc obvyklé, že zde sídlil poustevník, který byl zároveň ochráncem takového místa.⁴⁷ „*Statickou polohu poutních míst oživovaly zástupy věřících, které svátečně vystrojené a vyzbrojené korouhvemi či přímo sochami svatých vnášely dynamický prvek do v té době již komponované krajiny.*“

Sláva barokního poutnictví končí s dekrety Josefa II. z let 1782 – 1784. Ačkoli poutě i nadále pokračovaly a pokračují dodnes, nikdy nedosáhly podoby a rozkvětu doby předjosefínské a nikdy již neměly takový vliv na podobu naší krajiny jako toto poměrně krátké období barokního poutnictví.⁴⁸

Parforsní hon

Tak jako prostý lid zaplavil zemědělskou krajinu zástupy zpívajících poutníků, tak bohatá aristokracie naplnila ve svých loveckých kostýmech s nákladným loveckým vybavením a s krásnými koňmi lesní krajinu. S přílivem francouzské kultury a zjemnělostí forem se dřívější „masový“ hon změnil ve společenskou událost, která byla podřízena přísným pravidlům.⁴⁹ Výjimečnost nové formy společenské zábavy, a další programová náplň krajiny, byla podtržena zavedením lesních rohů,⁵⁰ které znějíc krajinou, určovaly jednotlivé fáze honu.

⁴⁵ Aby Špork čelil nepřístojnostem pohoršlivého života svých eremitů (především terciáři mendikantských řádů - minorité a kapucíni), určil ve svých instrukcích k fundaci první lyské poustevny přesný řád a povinnosti, k nimž se ustanovení eremité zavazovali na dobu nejméně tří let – úklid obydlí, kostelnické služby a zahradničení. Pavel Preiss, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 168.

⁴⁶ Čelní pozici v zemi zaujímá od Bon Repos nedaleká Stará Boleslav, kolébka českého poutnictví.

⁴⁷ Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 66.

⁴⁸ Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 64.

⁴⁹ Ne náhodou byl hlavním propagátorem parforsního honu hrabě Špork, který 3. 11. 1695 založil na svém panství v Lysé nad Labem Řád svatého Huberta. Cílem byla propagace ušlechtilé formy myslivosti při dodržování křesťanských ctností.

⁵⁰ Lesní roh měl do Čech přivést již roku 1681 hrabě Špork.

Nová forma honu měla také vliv na změnu lesní krajiny. Jsou zakládány četné pravoúhlé průseky, které lovcům umožňují rychlou orientaci v lese a pronásledování zvěře.

Land use

Land use je v současné době velmi frekventovaný pojem, který v podstatě znamená způsob využívání krajiny. Hojně se vyskytuje zejména v americké historické geografii, která je zaměřena více na environmentální dějiny.⁵¹

Z našich pracovišť se *land use* věnuje Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, kde Ivan Bičík soustřeďuje pozornost na studium krajiny nad materiály stabilního katastru. Studované změny venkovské krajiny i měst 19. století tak téma posouvají až k historickému *land use*.

Jiří Sádlo je názoru, že *land use* je nutné spojovat se zcela novým stylem zacházení s „přírodou“ (správou lesů, polí a luk).⁵² Za typickou ukázkou pokládá nové formy průmyslu, zakládání sídel, sakrální a užitkové architektury extravilánu, alejí a parků, komunikací apod.⁵³ Pro pojem *land use* nachází uplatnění i v takových detailech, jako je například neregulovaná lesní těžba s extrémně krátkým obmýtím.⁵⁴

Impakt

Opět se jedná o novodobý pojem, který lze častěji nalézt při hodnocení vlivu stavby nebo činnosti na krajinu. Poměrně zajímavý příklad současného *impaktu* uvádí Jiří Sádlo, když popisuje ústup fyzické přítomnosti člověka z krajiny a zrození „nové divočiny“. To odůvodňuje poklesem stavu pracovníků v zemědělství. Přítomnost člověka v krajině je dle jeho názoru dnes virtuální - všude spatřuje důsledky lidské činnosti, mnohde vedoucí až k jakémusi „odpřírodnění“. Člověka v krajině nyní spojuje jen s víkendovou turistikou.⁵⁵

⁵¹ Eva SEMOTANOVÁ, Historická geografie Českých zemí, Praha 2006, s. 15 a 16.

⁵² Jiří SÁDLO – Petr POKORNÝ – Pavel HÁJEK – Dagmar DRESLEROVÁ – Václav CÍLEK, Krajina revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí, Praha 2005, s. 175 – 176.

⁵³ Nelze ovšem plně souhlasit s názorem autora, že zásadní změnu rázu krajiny je nutné spojovat s barokem. Vzpomeňme například vznik rybníčních soustav v raném novověku a podnikání šlechty ve vlastní režii, jak poznamenává stat' Věry Kučové, Historická kulturní krajina v kontextu památek světového dědictví, Zahrada – Park – Krajina 1, 2007, s. 6 – 10.

⁵⁴ Obmýtím se v lesnické terminologii rozumí kácení lesa – tedy vlastně sklizeň dřeva.

⁵⁵ Jiří SÁDLO – Petr POKORNÝ – Pavel HÁJEK – Dagmar DRESLEROVÁ – Václav CÍLEK, Krajina revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí, Praha 2005, s. 202.

Z hlediska lidské společnosti je možné pohlédnout na *impakt* i v opačném směru. Jaromír Kolejka připomíná, že zejména v minulosti krajina člověka v mnoha ohledech ohrožovala. V současné době především lidé z vyspělé části světa hledí na krajinu jako na přátelskou tvář domova. Proto bychom mohli za nerespektování estetické podoby krajiny v posledním půlstoletí zaplatit i tím nejcennějším – zhoršením již tak narušeného duševního zdraví lidí.

Přírodní, kulturní a historické charakteristiky

Zejména v pohledu současného hodnocení a ochrany krajiny jsou frekventovány pojmy přírodní, kulturní a historická charakteristika.⁵⁶ Jejich přítomnost a kvalita určují hodnotu krajiny a do značné míry ovlivňují její *land use*. Uvedené charakteristiky se mnohdy vzájemně prolínají a je těžké určit jejich převahu.⁵⁷ Jak poznamenává Ivan Vorel, harmonické vztahy v krajině vystihují soulad činností člověka (kulturních a historických charakteristik) a přírodního prostředí. Historická charakteristika krajiny je pak dle něj specifickou součástí kulturní charakteristiky.⁵⁸ Jiří Kupka se s tímto názorem ztotožňuje a navíc hodnocení krajiny vnímá ve čtyřech rozměrech – plocha, prostor, čas a pohyb.⁵⁹

Oblast krajinného rázu

Výstižnou definici oblasti krajinného rázu publikoval Jiří Kupka.⁶⁰ „*Oblast krajinného rázu je krajinný celek s podobnou přírodní, kulturní a historickou charakteristikou odrážející se v souboru jejich typických znaků, které se výrazně liší od jiného celku ve všech charakteristikách či v některé z nich, a který zahrnuje více míst krajinného rázu. Oblast je vymezena hranicí, kterou mohou být přírodní nebo umělé prvky nebo jiná rozhraní měnících se charakteristik.*“ Jeho definici ve smyslu hodnocení krajiny doplňuje Ivan Vorel, když tvrdí, že oblast krajinného rázu

⁵⁶ Ustanovení § 12 odst. 1 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny v platném znění.

⁵⁷ „*V minulosti hrála a i dnes hraje významnou roli v prostoru sídla a krajiny zeleň u církevních objektů. Vzhledem k tomu, že zeleň u církevních staveb patří mezi její nejstarší prvky, má i nemenší význam kulturní.*“ Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 97.

⁵⁸ Ivan VOREL – Roman BUKÁČEK – Petr MATĚJKA – Martin CULEK – Petr SKLENIČKA, Metodický postup. Posuzování vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz, Praha 2004, s. 6.

⁵⁹ Zatím co obraz je dvojdimenzionální (jen dvojrozměrná plocha), film třidimenzionální (plocha a čas), tak krajina má dimenze čtyři – plocha, prostor, čas a pohyb. Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 128.

⁶⁰ Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 136.

obsahuje více míst krajinného rázu, které mají podobnou přírodní, kulturní a historickou charakteristiku.⁶¹

Místo krajinného rázu

Místo krajinného rázu je pak část krajiny homogenní z hlediska přírodních, kulturních a historických charakteristik a výskytu estetických a přírodních hodnot, které odlišují místo krajinného rázu od jiných míst krajinného rázu. Je nejmenším hodnoceným prostorem.⁶²

Krajinná dominanta

Ve smyslu vnímání i komponování krajiny je významným prvkem krajinná dominanta. Krajinné dominanty jsou dle původu typizovány na přírodní, kulturní nebo smíšené, dále na historické a soudobé. Dominanta se vyznačuje kontrastem, završuje kompozici v panoramatických pohledech. Pro svou jedinečnost a nezaměnitelnost je také orientačním bodem. Dominanta může jako symbol plnit ideologickou úlohu. Naopak absence dominant může být projevem pokory a prostoty.⁶³

Studium změn krajiny kolem loveckého zámečku Bon Repos metodicky vychází z oboru historické geografie. Jak uvádí Eva Semotanová:⁶⁴ „*historická geografie je samostatná mezioborová hraniční disciplína, která se dotýká Země i člověka, spojuje prostor s časem a přírodní vědy se společenskými.*“ Již z této definice vyplývá, že ke komplexnímu průzkumu bylo třeba využít metod i jiných oborů,⁶⁵ které byly nápomocny složit mozaiku jednotlivých, mnohdy zcela izolovaných, poznatků do uceleného závěru. V souhrnu historická geografie představuje soubor metody historické (kritika pramenů a data statistická a předstatistická), geografické (pozorování krajiny a GIS) a kartografické a též metody souvisejících oborů.

⁶¹ Ivan VOREL – Roman BUKÁČEK – Petr MATĚJKA – Martin CULEK – Petr SKLENIČKA, Metodický postup. Posuzování vlivu navrhované stavby, činnosti nebo změny využití území na krajinný ráz, Praha 2004, s. 7.

⁶² Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 136.

⁶³ Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 79.

⁶⁴ Eva SEMOTANOVÁ, Historická geografie Českých zemí, Praha 2006, s. 11.

⁶⁵ K další souvisejícím oborům patří zejména archeologie, zvláště hospodářská archeologie, hospodářské dějiny a dějiny osídlení, dějiny práva a správy, historická demografie, toponomastika, architektura a urbanismus. Z přírodních (a technických) věd sem řadíme zejména kartografii, geodézii, geologii a pedologii, klimatologii, ekologii a botaniku. Eva SEMOTANOVÁ, Historická geografie Českých zemí, Praha 2006, s. 12.

3.2. Metoda historicko-geografická

Historická geografie se jako samostatný vědní obor začíná vyčleňovat ve 30. letech 20. století.⁶⁶ Henry Clifford Darby se orientuje na studium krajiny, kterou vnímá jako dynamický objekt, ovlivněný vývojem osídlení, vznikem komunikací apod. v jednotlivých historických obdobích. Jako zástupce britské historické geografie upřednostňuje pohled spíše regionální, na rozdíl od amerického environmentálního směru, který reprezentuje práce Donalda Worstera.

V Českých zemích se v první třetině 20. století historická geografie věnuje především dějinám osídlení, regionální historické geografii a historické vlastivědě. V současné době český krajinářský výzkum prodělává opětovný *boom* historických studií. První vlnu zaznamenáváme již v 50. letech. Druhá vlna nastupuje v druhé polovině 70. let a trvá po celá 80. léta. Impulzem je rozvoj analytických a datovacích postupů, ale také zpřístupňování mapových podkladů Stablního katastru v tuzemsku a vojenského mapování. Třetí vlnu nalézáme na počátku 21. století v souvislosti se zpřístupňováním dat vojenského mapování v digitální barevné a georeferencované podobě. Nezanedbatelné je též využívání pokrokovější zpracovatelské techniky GIS.⁶⁷

Hlavním úkolem historické geografie je rekonstrukce zaniklé krajiny. Data, která jsou získána studiem písemných, obrazových a kartografických pramenů, archeologického výzkumu a přímým průzkumem krajiny, se zpracovávají většinou do podoby textu a tematických historických map. Další z forem prezentace výstupů historické geografie může být ztvárnění tzv. simulované krajiny.

Henry Clifford Darby ve 30. letech 20. století pokládá za podstatné studium dosud nepublikovaných pramenů.⁶⁸ Jejich kartografické zobrazení směřuje do tvorby tematických historických map. Proto se kartografická metoda zařadila mezi stěžejní metody historické geografie a je označována za tradiční metodu. Za novou metodu

⁶⁶ Otto Zwettler například označuje historickou geografii za pomocnou vědu historickou s tím, že výrazným specifikem tohoto oboru je jeho předmět. Ten může být do určité míry předmětem mnoha jiných příbuzných disciplín např. geografie, demografie, sociologie. Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie Českých zemí*, Praha 2006, s. 22.

⁶⁷ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013, s. 314.

⁶⁸ V Anglii bývají většinou bohatší ikonografické zdroje, které jsou systematicky ukládány a vedeny v archivech jak rodinných, tak jednotlivých hrabství. Inka TRUXOVÁ, *Letní škola Attingham. Putování a objevování anglických historických zahrad a parků*, *Zprávy památkové péče* 3, 2009, s. 179 – 183.

historické geografie je naopak pokládáno prolnutí geografie a historiografie, která začala od druhé poloviny 60. let do 80. let zkoumat příčiny proměn geografického prostředí a usilovat o více než jen pasivní rekonstrukci.

3.3. Metoda kartografická

Kartografická metoda je pozoruhodná v mnoha směrech a je předmětem zájmu široké škály odborných činností. Je to dáno poměrně velkým počtem typů dochovaných a navíc atraktivních archivních pramenů, ať již se jedná o vlastní mapy, perspektivní plány, veduty a jiná malířská, kresebná a grafická vyobrazení či fotografie. Jejich vznik byl spojen s různými potřebami. Mohlo se jednat o daňové podklady (např. mapy katastru), vojenské mapy, hospodářské plány a evidenci majetku (mimo jiné lesní hospodářské plány), návrhy realizací (například návrh parkové úpravy), reprezentaci vlastníka (veduta panství, nástěnná malba),⁶⁹ studijní práci (cvičná kresba krajiny),⁷⁰ záznam historické události (např. zákres bojiště). Z hlediska vypovídacích hodnot je ale třeba počítat s nepřesnostmi danými autorovou invencí, jeho schopnostmi a dobovým přístupem k zobrazení tématu očima umělce.⁷¹ V případě fotografie se nejčastěji jedná o rodinnou památku, záznam významné události či vzpomínku z cest. Zde naopak můžeme pokládat zobrazení za autentické a natolik detailní, že je možné z fotografie určit i druh rostlin.⁷²

⁶⁹ Zatím co četné veduty areálu Bon Repos jsou poměrně známé, až v rámci restaurátorského průzkumu interiérových fresek Bon Repos (Starého zámku) bylo v místnosti č. 15 na základě stratigrafické sondy prokázáno malířské pojednání stěny iluzivní malbou pravděpodobně z období Ing. Špitálského s motivy zákoutí zámečku Bon Repos. Petr KADLEC, Areál Bon Repos v k. ú. Stará Lysá, interiérových maleb V a J křídla Starého zámku, Koncepce restaurátorských prací na základě rozšířeného restaurátorského průzkumu, Praha 2011, s. 6.

⁷⁰ V souboru kreseb Šporkova synovce pražského světícího biskupa Jana Rudolfa Šporka, které jsou uloženy v Knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově ve fondu Delineationes Sporckianae se bohužel kresba Bon Repos nenachází. Je zde ale zobrazena kresba shodná s rytinami špitálu v Konojedech, lázní v Kuksu, panství Lysá a Šporkovské vesnice z doby cca 1740 – 1741 (signatura DE III 24 – Delineationis Sporckiana – VII).

⁷¹ Restaurátorský průzkum fresek jižního průčelí zámku Bon Repos, který provedl v roce 2009 akademický malíř Petr Kadlec, potvrzují správnost rytiny Michaela Jindřicha Rentze Pohled na Bonrepos od jihu (po roce 1726), když rytec správně zakreslil polohu dveří a oken. Jeho rytina dokonce zobrazuje i náznak venkovních fresek a to i přes nepatrnost měřítka rytiny. Petr KADLEC – Daniel DAMAJNA, Areál Bon Repos v k. ú. Stará Lysá, restaurování povrchů fasády Starého zámku J – tzv. „Šporkovská chýše“ II. etapa, Předběžný restaurátorský záměr, Praha 2009, s. 4.

⁷² Fotografie z Archivu zámku Bon Repos, která zobrazuje Nový zámek z jižní strany (z doby cca 1910), zachycuje kromě markýzy před středním rizalitem zámečku též po levé straně skupinu dřevin, ze které je možné určit dřevité pivoňky, ruj vlasatou a stromkové růže.

Martin Gojda ke kartografické metodě poznamenává, že největší význam mají prameny, které zobrazují krajinu v předindustriální podobě.⁷³ Tatiana Hrnčiarová vnímá krajinu jako scénérii, kterou lze zobrazit jak na mapě (průmětem krajiny do mapy), tak i profilem krajiny (vertikální řez krajinou).⁷⁴ Názornou ukázkou uplatnění kartografické metody v praxi je dlouholetý projekt - Historický atlas měst české republiky.⁷⁵

Pro využití pramenů v kartografické metodě je třeba jejich převedení do zpracovatelného stavu. Je totiž zřejmé, že lze jen obtížně porovnávat změny krajiny nad mapami či plány s nejednotným měřítkem a s různým důrazem na zobrazované objekty. K tomuto uvádí Jaromír Kolečka,⁷⁶ že všechny analogové údaje je třeba unifikovat, digitalizovat, integrovat. Postup zpracování pramenů pak dělí:

- a) digitalizace analogických map a převedení do digitální rastrové podoby v některém formátu (GIF, TIF, JPG...) s minimálním rozlišením 300 dpi.
- b) integrace starých geodat co nejpřesnějším georeferencováním map (sjednocení měřítek a projekcí; slícování státní mapy s aktuálním topografickým podkladem ať už S-JTSK nebo lépe v S-42;⁷⁷ doplnění o minimální společnou legendu dle obsahově nejjednodušší mapy
- c) příprava státních map do srovnatelné podoby vektorizací (od současné přes mladší až k nejstarší – ověření přesnosti)

⁷³ Martin GOJDA, *Archeologie krajiny*, Praha 2000, s. 101.

⁷⁴ Tatiana HRNČIAROVÁ – Peter MACKOVČÍN – Ivan ZVARA et al., *Atlas krajiny České republiky*, Praha 2009, s. 28.

⁷⁵ Projekt byl zahájen v roce 2000 a jeho garantem je Historický ústav Akademie věd ČR. Atlas zahrnuje základní vývojové fáze města. Využívá především srovnávací kartografické prameny, výběrové individuální kartografické prameny a rekonstrukční (tematické historické) mapy zobrazující kartografickou metodou nejvýznamnější témata z dějin místa.

⁷⁶ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013, s. 317.

⁷⁷ V České Republice se v současné době používají dvě základní kartografická zobrazení. Systém S-JTSK určený pro civilní sféru a systém S-42 určený pro vojenské použití. Systém jednotné trigonometrické sítě katastrální (S-JTSK) vznikl mezi lety 1920-1958. Po vzniku republiky v roce 1918 bylo třeba co nejdříve vytvořit samostatný geodetický základ a vymyslet vhodnou kartografickou projekci. Již v roce 1919 byla založena Triangulační kancelář, jejímž předsedou se stal Ing. Josef Křovák. Josef Křovák navrhl zobrazení, které bylo vhodné pro potřeby ČSR a mělo vhodné minimální deformace. Ve svém návrhu transformace zvolil konformní zobrazení Besselova elipsoidu na zmenšenou kouli a následně konformní kuželové zobrazení v obecné poloze. Po druhé světové válce byla snaha začlenit geodetické základy ČSR do soustavy astronomicko-geodetické sítě SSSR. To se nejprve provedlo předběžnou transformací bodů S-JTSK do nového systému S-52. Tento systém však nepřinášel nic nového a měl stejné lokální deformace jako systém S-JTSK. Dostupné z: http://transformace.webst.fd.cvut.cz/iframe/SJTSK_iframe.htm [citace 30. 8. 2014].

- d) vytvoření chronologické řady map ekonomické (druhotné) struktury krajiny (vytvořit vzájemně srovnatelnou řadu map; období 1840, před 1939, do 2007) a porovnávat % zastoupení orné půdy, podíl pěstování obilí, podíl zastoupení luk, stav obyvatelstva, počty domů, druhy a počet komunikací ...
- e) identifikace přírodní (primární) krajinné struktury – geologické, půdní typologické, zrnitost půdy, vlhkostní poměry, topoklimatické ...
- f) zjištění rámcových prostorových vývojových trendů využití krajiny (les, orná půda, louky, sídla...)
- g) hodnocení vývojových trendů
- h) klasifikace území podle vývojových trendů využití krajiny, tzv. indexy změn (dle % zastoupení lesů, polí, luk...)
- i) odvození obecných závěrů pro péči o krajinu

3.4. Metoda souvisejících oborů

3.4.1. Archeologie a krajinná archeologie

Tato metoda se rozvíjí ve Velké Británii již počátkem 20. let 20. století, kdy Osbert Guy Stanhope Crawford přichází s inovací dosud tradiční formy archeologie.⁷⁸ Na základě pozitivních (tam kde se akumuluje zemina a organická hmota) či negativních (tam kde jsou základy staveb) vegetačních příznaků rozvíjí leteckou archeologii. V pokročilém stádiu letecké archeologie se kromě vegetačních příznaků využívá i dalšího dosud skrytého momentu krajiny a to tzv. stínového příznaku (na čerstvě zoraném či lehce zasněženém povrchu). Letecké fotografie se tak staly jedním z předních archeologických pramenů, které sloužily k poznání krajinné minulosti. Současnými centry této metody výzkumu krajiny jsou Velká Británie, Španělsko, Skandinávie, Německo a Polsko.

Krajinná archeologie se zajímá o velmi široké spektrum pramenů a díky tomu se v posledních desetiletích zaměřuje také na období středověku a novověku. Od nejstarších typických archeologických nálezů jako například soubor pravěkých pazourkových nástrojů nalezených při povrchovém průzkumu země přechází až k zdánlivě všedním a notoricky známým půdorysům geometricky uspořádaných zahrad 18. století. Právě pro tyto nové závažné poznatky krajinní archeologové

⁷⁸ Martin GOJDA, Archeologie krajiny, Praha 2000, s. 76.

usilují o změnu obecného přesvědčení o vyšší hodnotě písemných pramenů a naopak požadují uznání stejné hodnoty hmotných pramenů s prameny písemnými.

3.4.2. Dějiny osídlení

Kromě historické geografie, která řeší územní vývoj státu a jeho hranic, je významná i sídelní geografie, která zkoumá vývoj sídelních forem a struktur na menším území. Je to vlastně forma regionální vlastivědy, která vychází z britského přístupu k historické geografii. V Českých zemích stál svým místopisným bádáním u jejího zrodu František Palacký. Na jeho práci navázal August Sedláček. Největšího rozmachu dosáhla sídelní geografie v meziválečném období v Praze v osobě J. V. Šimáka, Františka Roubíka, Ladislava Hosáka a M. B. Horáka.⁷⁹

Metoda dějin osídlení přirozeně prolíná s dalšími obory a nelze zcela přesně vymezit její hranici. Z hlediska vlastních sídel je významně propojena s dějinami správy. Například katastrální obce, důležité složky ve vývoji správního rozdělení země, měly být nejnižšími správními jednotkami podřízenými přímo státní správě. Až do druhé poloviny 18. století byl pojem vesnické obce, osady, ze správního hlediska velmi neurčitý. Mezi obcí „*Gemeinde*“ a osadou „*Ortschaft*“ nebyl prakticky činěn rozdíl. Vsi se například v berní rule nazývá sídliště třeba jen o dvou až třech staveních.⁸⁰

3.4.3. Dějiny správy a práva

Na správu statků a s tím nepřímo související změnu krajiny měl nezanedbatelný vliv vývoj správního členění a dobový právní systém. Ve velkém měřítku se územní správou a správním vývojem zabývá historická geografie politická, která sleduje územní zisky a ztráty, hraniční změny a vývoj administrativního členění.⁸¹ Spíše do oblasti finanční správy lze zařadit evidenci pozemků a následné stanovení berní povinnosti.

Právě výstupy pozemkové evidence jsou jedním ze základních pramenů pro studium změn krajiny. V dané problematice změn krajiny kolem loveckého zámečku Bon Repos vystupuje z anonymity konkrétní osoba, kterou je Václav Honzovský. Jak píše

⁷⁹ Martin GOJDA, *Archeologie krajiny*, Praha 2000, s. 100.

⁸⁰ František ROUBÍK, *Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785 – 1789*, Sborník historický II., Praha 1954, s. 173.

⁸¹ Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie Českých zemí*, Praha 2006, s. 70.

František Roubík ve svém článku ke vzniku Josefského katastru, vrchní zemská komise zaslala počátkem března 1786 do Vídně několik seznamů inženýrů, jichž bylo použito v Čechách, nebo kteří se přihlásili k dalšímu použití.⁸² Václav Honzovský figuruje mezi nimi. Následně se nám objevuje jako autor plánu dvora ve Staré Lysé,⁸³ který vyhotovil v roce 1795. Z hlediska státní správy je třeba uvést, že řešené území (katastr obce Stará Lysá) bylo součástí panství Benátky nad Jizerou.

Vrchnostenskou správu v území vykonávali přirozeně majitelé panství. Jejich přehled bude uveden v kapitole 4. 3. Historie místa. Neobvyklé je dočasné připojení izolovaného areálu loveckého zámku k panství Lysá.⁸⁴ Jak píše Pavel Preiss, správním střediskem šporkovských dominií byla Lysá, k níž patřilo i panství Kostomlaty. Po prodeji Lysé příteli Černínovi roku 1722 bylo centrum správy definitivně přesunuto do Choustníkova Hradiště, resp. Kuksu.⁸⁵ Je přitom pozoruhodné, že právě v roce 1723, kdy v nedalekém Brandýse sídlí nově korunovaný český král Karel VI. se svým dvorem, je Bon Repos společensky nejvíce využíváno a nejvíce reprezentuje svého zakladatele. V tu dobu je však areál zámku velmi vzdálený od centra vrchnostenské správy.

3.4.4. Hospodářské dějiny

Hospodářské dějiny jsou rovněž oborem, který přesahuje do více oblastí. Je nesporné, že vývoj hospodářství významně ovlivnil proměnu krajiny. Je však třeba dodat, že krajina v prvopočátku rozvoje lidské společnosti významně determinovala rozvoj hospodářství. Jednalo se jak o přírodní podmínky (důležité pro zemědělství a osídlení), tak zejména o nabídku surovin, popř. energie (vodní, větrná). O této fázi rozvoje hospodářství máme informace z nekartografických pramenů, vztažených obvykle k některé správní jednotce. Jaromír Kolejka jmenuje jako dosud nedostatečně zpracované prameny texty u tereziánského a stabilního katastru a též

⁸² František ROUBÍK, Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785 – 1789, Sborník historický II., Praha 1954, s. 159 a 160.

⁸³ František ROUBÍK, Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785 – 1789, Sborník historický II., Praha 1954, s. 144 poznamenává, že od poloviny 18. století se množí činnost zemských měřičů a inženýrů, zhotovujících pro četné vrchnosti podrobné již geometricky měřené mapy lesů, obcí a dvorů.

⁸⁴ Vlastně jen po dobu života hraběte Šporka, neboť jeho adoptivní syn areál opět prodává benáteckému panství.

⁸⁵ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 47.

u vojenského mapování.⁸⁶ Naopak hojně užívaným pramenem jsou různé topografie, které byly již v době zpracování vydávány pro úřední potřebu.

Lokalita Bon Repos byla pro svůj hospodářsky minoritní význam zmiňována až v závěru položek panství Nové Benátky. Například Jaroslav Schaller k roku 1786⁸⁷ a následně k roku 1790⁸⁸ poznamenává, že na Bon Repos se nachází 11 domů.⁸⁹ Popisuje místo jako nádherný zámeček a pěknou kapli sv. Jeronýma ležící mezi Lysou a Benátkami, čtyři a půl míle od Prahy, v těsné blízkosti lesa a vybízející k lovu ptáků.

Větší pasáž si vyžádal Bon Repos v soupisu Johanna Gottfrieda Sommera z roku 1834.⁹⁰ Autor se zde přirozeně zmiňuje o lesnatém návrší, kde se Bon Repos nachází, a kapli sv. Jeronýma. Zmiňuje ale i osobu stavebníka letohrádku Bon Repos arcibiskupa Příchovskeho a půvabný park. Zvláštního zřetele je hoděn záznam, že návštěva parku je dovolena každému. To bude zřejmě souviset i s dalším konstatováním, že v areálu se nachází velký sál, kde se příležitostně pořádají taneční zábavy. Z hospodářského hlediska Sommer zmiňuje myslivnu a hospodářský dvůr s velkým ovčínem.⁹¹

Jiné informace zveřejňuje Ignác Tittl. Kromě uvedení vlastníka, kterým v té době byla C. k. privátní banka pro Země rakouské „*Länderbank*“ ve Vídni, zmiňuje i vlastní rozsah majetku allodiálního panství Benátky. Nezmiňuje přímo Bon Repos ani obec Čihadla, ale pouze blízký hospodářský dvůr ve Staré Lysé. Souhrnně na panství o výměře 4 647 ha převládá písčité půda, je zde celkem 2 164 ha polí, 87 ha luk, 23 ha zahrad, 63 ha pastvin. Téměř polovinu výměry zaujímají s 2 216 ha lesy. V katastru obce Stará Lysá se též nachází hospodářský dvůr Alžbětín, který ve vlastní správě obhospodařuje 154 ha.⁹²

⁸⁶ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013, s. 314.

⁸⁷ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen, Bunzlauer Kreis*, Prag 1786, s. 103 a 104.

⁸⁸ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen, Bunzlauer Kreis*, Prag 1790, s. 106.

⁸⁹ Bon Repos rozvádí ještě o jména „*Mons S. Hieronymi a Czihadla*“. Jedná se tedy o součet všech domů v místě.

⁹⁰ Johann Gottfried SOMMER, *Böhmen. Bunzlauer Kreis*, Prag 1834, s. 73.

⁹¹ Ovčín se měl nacházet asi půl hodiny (patrně pěší chůze) severovýchodně od zámku.

⁹² Ignác TITTL, *Schematismus a statistika statků velkých a rustikálních v Království českém*, Praha 1902, s. 537.

3.4.5. Historická demografie

Demografie je vědní obor, který se zabývá reprodukcí lidských populací (rozením a vymíráním). Na jedné straně vyhledává zákonitosti a obecné pravidelnosti reprodukce lidských populací a na druhé straně jejich specifické projevy u konkrétních populací. Při studiu populačního vývoje spolupracuje demografie s geografii obyvatelstva, která se zabývá rozmístěním a migracemi. Populační vývoj není totiž jen výsledkem přirozené obnovy populace, ale zároveň výsledkem prostorové mobility (migrace).

S ohledem na okrajovost řešeného území⁹³ a navíc skutečnost, že se jednalo o poměrně malé sídlo, nebylo okolí zámku Bon Repos, popř. původní ves Osová (pozdější ves Čihadla), v oblasti demografie věnováno příliš mnoho pozornosti. Pro danou oblast se dochovaly typické prameny jako urbáře, nebo statistická hlášení.⁹⁴ Naopak se nedochovaly soupisy poddaných podle víry z roku 1651. Z citovaných pramenů vyplývá, že demografickou situaci nejvíce ovlivnila třicetiletá válka, která zapříčinila úplný zánik vsi Osová.⁹⁵ Naopak zakladatelský počín hraběte Šporka přinesl po roce 1715 nejen založení vlastního loveckého zámečku, ale postupné usídlení poddaných v blízkosti zámku, které nakonec vedlo ke vzniku nové osady Čihadla. Po vcelku poklidném demografickém rozvoji obce přichází druhá světová válka, na jejímž konci je areál zámku určen jako místo pro armádu a obec jako taková stagnuje.

3.4.6. Architektura a urbanismus

Eva Semotanová ve své knize uvádí,⁹⁶ že pojem „Kulturní historická geografie“ vymezuje okruh kulturních a historických témat, jež lze historicko-geografickými přístupy zpracovat. Zahrnuje projevy duchovní i hmotné kultury, ovlivněné geografickým prostředím jako jedním z nezanedbatelných činitelů jejich vzniku

⁹³ Území bylo na okraji panství Lysá nad Labem nebo Benátky nad Jizerou, současně také na okraji Mladoboleslavského kraje a nyní opět na hranici okresu Nymburk.

⁹⁴ Roku 1890 bylo na Čihadlech 30 domů a 84 obyvatel, František OTRUBA, Paměti města Lysé n. L., panství lyského a vesnic okolních, Hradec Králové 1898, s. 267. Roku 1930 bylo na Čihadlech 38 domů se 157 obyvateli české národnosti a na Bon Repos bylo 5 domů s 12 obyvateli české národnosti, Karel KUČA, Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha 1998, s. 718.

⁹⁵ Roku 1654 je Osová pustá. František OTRUBA, Paměti města Lysé n. L., panství lyského a vesnic okolních, Hradec Králové 1898, s. 87.

⁹⁶ Eva SEMOTANOVÁ, Historická geografie Českých zemí, Praha 2006, s. 185 a 192.

a působení. Dotýká se dějin kultury zejména dějin architektury, urbanismu a výtvarného umění. Kulturně historická geografie je tématem se zdánlivě nejmenší vazbou na geografické prostředí.

Oba uvedené obory architektura a urbanismus spolu významně souvisejí. Zatím co urbanismus řeší spíše formu, plochu a kvantitu, architektura se obrací k detailu a kvalitě. V okolí loveckého zámečku Bon Repos se uplatňuje urbanismus okrajově. Na významu získává až se založením osady Čihadla. Vlastní areál zámku je řešen pouhým skládáním jednotlivých solitér, přičemž okolí Bon Repos nemá zpočátku typické znaky cílené kompozice. Tuto skutečnost dokládá například absence stromořadí na vedutách nebo absence hmotové dominanty, která by byla opticky provázána s okolní polabskou krajinou.⁹⁷ Urbanistickou nesystematičnost dokládá i vlastní půdorysný typ sídla Čihadla, který je nevyhraněný (nejedná se ani o lokační ani o vyhrazené sídlo).⁹⁸

V době po druhé světové válce prodělal areál zámku v souvislosti s usídlením armády velké změny. Jejich rozsah změnil původní skladbu areálu a bohužel zničil mnoho archeologicky hodnotných artefaktů. K částečné rekonstrukci zakladatelské skladby, alespoň ve smyslu simulované krajiny, by jistě pomohlo dohledání fotografií z doby před výstavbou vojenského areálu. Fotografie popř. filmový záznam by byly též vítaným pramenem pro poznání nejen hmoty vojenských objektů, ale i pro poznání jejich architektonického obrazu (včetně stavebního materiálu, architektonických detailů, kompozice zeleně, povrchu a vedení komunikací).

3.4.7. Ekologie

Ekologie je věda zkoumající vzájemné vztahy mezi organismy a jejich prostředím, věda o souvislostech v přírodě, studiu vnitřní struktury a funkce přírody. Do oboru ekologie řadíme též nauku o ekosystémech.

⁹⁷ Stromořadí jsou naopak nápadná na vedutách M. H. Rentze, který několikrát zobrazil lázeňský areál v Kuksu.

⁹⁸ Tatiana HRNČIAROVÁ – Peter MACKOVČÍN – Ivan ZVARA et al., Atlas krajiny České republiky, Praha 2009, s. 82.

Současný směr historické geografie popisuje Jaromír Kolečka,⁹⁹ když tvrdí, že po roce 1990 dochází k odklonu od východní krajinářské školy (dlouhodobé i expediční a v podstatě experimentální komplexní výzkum krajiny) a orientaci na anglosaské pojetí (biologizující studium krajiny). Podle mínění řady autorů má současná krajinná ekologie velmi blízko k obecné ekologii zejména díky biocentrickému pojetí, ekosystémovému přístupu a časté preferenci biologických metod výzkumu.

„Ekologická orientace historické geografie je patrná i z přístupu k základnímu předmětu studia – krajině. Krajina je vnímána v několika polohách. Na prvním místě stojí přírodní (primární) struktura vzniklá působením přírodních faktorů a procesů. Ekonomická (sekundární) struktura je antropogenní nadstavba dle intenzity určení a využívání krajiny. Humánní (terciální) struktura vychází ze společenských a individuálních zájmů. Konečně duchovní (kvartérní) struktura je symbolická a obsahuje právě např. genia loci.“¹⁰⁰

Primární struktura krajiny a vlastně i závěry související ekologické metody jsou podrobněji rozvedeny v kapitole 4.1. Vymezení území. V širokém poli ekologických zájmů byla zvláštní pozornost věnována geomorfologii, klimatologii, hydrologii, pedologii, fytogeografii a geobotanice.

3.4.8. Toponomastika

Toponomastika je obor, který se zabývá vlastními jmény zeměpisnými (toponymy). Součástí toponym je i obsáhlá skupina pomístních jmen.¹⁰¹ Vázanost pomístního jména na objekt mnohdy přetrvává i po dlouhou dobu zániku objektu. Právě tato okolnost je historickou geografii hojně využívána při zkoumání změn v krajině a napomáhá detekovat již zaniklé objekty a tím rekonstruovat historickou strukturu krajiny.

Budeme-li postupovat od nejstarších toponym v řešeném území, je třeba zmínit zaniklou ves Osová. August Sedláček první podobu jména nachází v roce 1394, kdy ves vlastní Milota z Húsova. V následujících letech se setkáváme s názvy Vysow

⁹⁹ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013, s. 7, 22.

¹⁰⁰ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013, s. 55 - 57.

¹⁰¹ Pomístní jméno je vlastní jméno neživého přírodního objektu a jevu na Zemi, dále pak člověkem vytvořeného objektu, který není určen k obývání a je v krajině pevně situován. Patří sem například pozemková jména, vlastní jména dopravních cest (hodonyma), vlastní jména tvarů vertikální členitosti povrchu zemského (oronyma) apod.

a Hrussow. Blízká podoba jména Vosová je až z počátku 16. století. Jméno obce je dle Sedláčka odvozeno z apelativu 'vūs, vous'.¹⁰²

Hmota vrchu, který se jako první zvedá severně od roviny brandýských lesů, dala v minulosti místu prosté jméno Kopec. S obdobným významem se pak můžeme setkat v novějších slovních spojeních, jako je Ptačí hůrka, Kopec sv. Jeronýma, Mons St. Hieronymi, Hieronymberg.¹⁰³

Patrně nejznámějším jménem lokality je Bon Repos.¹⁰⁴ Neobvyklé pojmenování určil hrabě Špork původně pouze pro vlastní zámek jako dům milého odpočinku „*La Maison de Bon Repos*“.¹⁰⁵ Postupem času přešlo jméno Bon Repos na celý areál kolem zámku.

Ze způsobu využití vrchu lze odvodit další jeho frekventovaný název Čihadlo. Antonín Profous jej odvozuje od apelativu slova čihadlo 'Vogelherd', které označovalo místa, kde bylo líčeno na ptáky. Profous upozorňuje na skutečnost, že v Čechách se tak jmenují čtyři lesy. A skutečně asi 15 km severně mezi obcemi Sušno a Nemyslovice se nachází další Čihadlo. Jedná se o vrch s nadmořskou výškou 258 m. Od zmíněného názvu vrchu Čihadlo pak vznikl název nově založené osady Čihadla, který je připomínán již v roce 1854.

Již jednou byly zmíněny názvy vrchu – Kopec sv. Jeronýma, Mons St. Hieronymi, Hieronymberg. Pojmenování na vrch přešlo v souvislosti s výstavbou kaple sv. Jeronýma, která byla ústřední duchovní stavbou zámeckého areálu.¹⁰⁶

¹⁰² August SEDLAČEK, Místopisný slovník historický království Českého, Praha 1908, s. 223.

¹⁰³ Antonín PROFOUS, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. Praha 1954, s. 343 a 344.

¹⁰⁴ Dalšími poměrně frekventovanými názvy je Ponrepo či Bonrepo. Těmto názvům se blíže věnuje záznam Miroslava Břeského založený v kronice obce Stará Lysá (uložena na OÚ Stará Lysá). Na přelomu 19. a 20. století jezdil do toušeňských lázní Dismas Šlambor i se svým pojízdným kinematografem. Se svým povozem pak z Toušeně vyjížděl do širokého okolí a pořádal promítání filmů. Při jedné takové cestě zavítal i k zámku Bon Repos. Místo i název zámku se mu zalíbily. A vznikl zde nápad na vytvoření obchodního jména. Z pana Šlambora se stal pan Ponrepo, z Dismase pak Viktor a z kočujícího promítače je jeden ze zakladatelů našeho kinematografického průmyslu Viktor Ponrepo.

¹⁰⁵ Jméno samotné nebylo unikátním pojmenováním jedinečné lokality, neboť hrabě Špork tak pojmenoval i další místo na svém panství Choustníkovo Hradiště a to konkrétně vyhlídkové místo Nový Bon Repos u Stanovic. Zde byly předmětem obdivu scénické výhledy na špitální kostel a lázně v Kuksu. Jan HENDRYCH, Krajina bývalého nadačního panství Choustníkovo Hradiště, její příběh, proměny a souvislosti. Péče o historickou krajinu světového významu, Zprávy památkové péče 4, 2008, s. 304.

¹⁰⁶ Kaple sv. Jeronýma, po které se nazývá Ptačí hůrka také Kopcem sv. Jeronýma, byla vystavěna 1716 z čistých kvádrů, ale vysvěcena byla až 30. 9. 1718 na den svätce. Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 305.

Na východ od areálu Bon Repos se rozprostírá vrch a lesní komplex zvaný Raštice nebo Hraštice. Původ toponyma zatím nebyl dohledán.¹⁰⁷

Pojmenováním severně položené lokality U Parku je přirozeně odvislé od fyzické existence parku. Vzhledem k tomu, že počátek parku, popř. lesoparku, zde můžeme dohledat až v druhé polovině 19. století, jedná se o toponymum poměrně mladé.

Naopak jméno U Benátecké cesty jednoznačně odkazuje na starou komunikační síť v místě. Pojmenování tedy patří ke starým toponymům. Komunikace byla spojnicí mezi obcí Stará Lysá a Benátkami nad Jizerou a procházela mezi areálem Bon Repos a vrchem Raštice.

Ve spojitosti s loveckou tematikou, přední zálibou hraběte Šporka, lze hledat původ toponyma U zelené boudy. Pojem se vztahuje k místu, kde byla prostá dřevěná stavba (lovecký altán), která v době honů byla zakryta zelenými větvemi, které objekt a zejména lovce maskovaly. Obdobně vzniklo pojmenování U zelené boudy v blízkosti Brandýsa nad Labem na území tehdejšího vyhlášeného císařského loveckého revíru.¹⁰⁸

Lokalitu s velmi neobvyklým názvem U Hastrmana nalezneme, východně od areálu zámku v terénní prohlubni, kterou prochází lesní průsek k silnici mezi Starou Lysou a Benátkami nad Jizerou.¹⁰⁹ Ve vlhkých letech se zde shromažďuje voda, čehož bylo využito v druhé polovině 19. století k založení malé vodní plochy.

3.5. Metoda komparativní

Metoda komparativní nás nabádá ke srovnání obdobných typů krajiny. K porovnání můžeme využít jak časové hledisko, kdy se zaměříme na přibližně stejné časové období vzniku či přesněji formování krajiny, tak formální hledisko. Tedy pokus porovnávat krajiny s podobnou formou využití.

¹⁰⁷ Antonín Profous ve svém díle Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. Praha 1954, s. 765, spojuje název obce Hraštice u Dobříše s odvozením jména od lidí Hráškových. V řešeném místě se však žádná zaniklá obec nenacházela. Jméno Raštice nebylo dohledáno ani u Antonína Profouse ani v díle Libuše OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ – Miloslava KNAPPOVÁ – Jitka MALENÍNSKÁ – Jana MATÚŠOVÁ, Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest, Praha 1995.

¹⁰⁸ Podrobněji k tomu například naučná stezka Krajinou Rudolfa II., zastavení Zelená bouda u Otradovic.

¹⁰⁹ Bohumil TUZAR, Truhlice pověstí a starých příběhů okresu Nymburk, Lysá nad Labem 2003, s. 322.

Počátek komparativní metody Martin Gojda nachází u Crowforda, který ve 20. letech 20. století obrátil pozornost archeologické veřejnosti od jednotlivých bodů (nalezišť) v kulturní krajině k jejímu celku a k hledání vztahů mezi dílčími kategoriemi sídelní sítě.¹¹⁰ Právě uvedené vztahy hodnotí Jaromír Kolejka jako dynamiku mezi složkami krajiny a vnějšími vlivy (energie, vláha, přesun hmot). Zdrojem vývoje (evoluce) krajiny jsou především vnější vlivy, např. bioty.¹¹¹ Ovšem nezanedbatelný a na počátku 21. století zásadní vliv na formování krajiny má člověk.

V uvedeném přehledu je podchycen soubor nejdůležitějších a nejlépe vypovídajících metod pro zpracování daného tématu v předkládané bakalářské práci. Pro úplnost je však třeba zmínit i další metody, které byly pro řešení daného tématu zvažovány: metoda geografická retrospektivní (zkoumání minulých a současných poměrů v krajině), metoda geografická retrogresivní (rekonstrukce minulého stavu dle dochovaného), metoda geografická typologická (určité době odpovídá určitá forma krajiny), metoda geografická horizontálních průřezů (konkrétní obraz krajiny v určité době). V průběhu bádání autor dospěl k závěru, že jejich samostatné rozvedení by v mnohém kopírovalo již uvedené metody a jejich přínos k danému tématu by byl minimální.

3.6. Pravidla citačního úzu

Do kapitoly metodika a terminologie byla zařazen i pravidla citačního úzu, neboť je zřejmé, že každý vědní obor upřednostňuje vlastní formální úpravu. Zpracovatel práce vycházel z pravidel platných pro recenzované neimpaktivní periodikum *Historická geografie*, vydávané Historickým ústavem Akademie věd České republiky, v. v. i.¹¹²

¹¹⁰ Martin GOJDA, *Archeologie krajiny*, Praha 2000, s. 43.

¹¹¹ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013, s. 46.

¹¹² <http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/historicka-geografie.ep/> [citováno 7. 2. 2015]

4. Lovecký zámek Bon Repos a staré mapy a plány

Téma práce předpokládá, že práce bude zpracována pro delší časový horizont. Je přirozené, že za uplynulá tři staletí docházelo k průběžným změnám názvů sídel (toponym). Pro lepší orientaci v textu jsou v práci využívány současné názvy jako například Lysá nad Labem, Stará Lysá, Benátky nad Jizerou apod.

Rovněž význam slov obec a osada v minulosti kolísal. Práce se je snaží rozlišit v tom smyslu, že obec (Stará Lysá) je vnímána jako základní územní samosprávné společenství občanů, tvořící územní celek, který je vymezen hranicí území obce.¹¹³ Zatímco osada (Čihadla) je menší územní jednotka, v současném smyslu zákona je vnímána jako část obce.

Z hlediska postupného rozrůstání areálu zámku Bon Repos je třeba již na začátku práce zmínit, že Starý zámek (vlastní Bon Repos) je stavba z počátku 18. století. Nový zámek (rokokový zámek) je sousední objekt vystavený na konci 18. století. Přehled objektů a jejich stručná charakteristika je uveden v kapitole 4. 5. 1. Kulturní památky.

4.1. Vymezení území¹¹⁴

Areál loveckého zámku Bon Repos přiléhá z východní strany k osadě Čihadla a je součástí katastrálního území Stará Lysá ve Středočeském kraji, na rozhraní okresů Nymburk a Mladá Boleslav. Čihadla nalezneme 7 km severozápadně od Lysé nad Labem a 6 km jižně od Benátek nad Jizerou (Obr. č. 1).

Ideovým centrem areálu je Starý zámek - původní Bon Repos. Téměř celý areál je porostlý vzrostlými stromy. Charakter porostu je v jižní a západní ploše blízký lesoparku, zatím co východní a severní je hospodářský les. Jen nejbližší okolí zámku lze v současnosti charakterizovat jako park. Od zámku vede lesoparkem na západ kompoziční osa, která ve volné krajině (severně od Čihadel) přechází do oboustranného jírovcového stromořadí ukončeného kaplí sv. Šimona Stylity.

¹¹³ Ustanovení § 1 zákona č. 128/2000 Sb. o obcích, v platném znění.

¹¹⁴ Jaromír KOLEJKA, *Nauka o krajině*, Praha 2013, s. 96. Uvádí, že terénní mapování představuje zpravidla jen doplňkovou aktivitu při vymezení krajinných jednotek vzhledem k relativnímu dostatku distančních předlohových a mapových komponentních analytických podkladů o jednotlivých složkách krajiny. Postup lze rozdělit do tří etap: Teoretická a přípravná fáze – vymezení území, širší souvislosti, sběr podkladů, klíčové lokality. Vlastní terénní práce – hranice, homogenita jednotek, textový záznam a fotky. Laboratorní vyhodnocení veškerých pořízených materiálů – klasifikace zjištěného, finální mapa, ověření v terénu.

Celková délka západní osy je cca 550 m. Východní osa, přesněji jen průsek s lesní cestou, je nápadnější na svém ukončení v lesním komplexu Raštice, kde je ve vzdálenosti cca 950 m přetínána silnicí III/2727 Stará Lysá – Benátky nad Jizerou. Průsek s cestou pokračuje i za touto silnicí, ale ze způsobu obhospodařování je patrné, že zde již plocha lesa nebyla využívána jako lesopark před silnicí. Severní osa je novodobý lesní průsek, který navazuje na Starý zámek a končí na okraji lesa po cca 220 m. Opticky je ale severní osa mimořádně dlouhá, neboť při jasném počasí je průsek nasměrován přímo na dvojici vrchů Bezděz. Od Nového zámku vede lesoparkem jižní osa vyznačená smíšenou lipovo-jírovcovou alejí. Tato alej nepřechází do krajiny, ale končí po cca 230 m na hranici lesoparku. Okolí loveckého zámečku Bon Repos lze tedy zjednodušeně vymežit obdélníkem o délce stran 1,5 x 0,6 km, přičemž obdélník je orientován ve směru východ – západ (Obr. č. 2).

Geomorfologie:¹¹⁵

Bon Repos se nachází na samém okraji Nymburské kotliny, v severozápadní části Milovické tabule. Území je plochá pahorkatina rozkládající se cca 2 km východně od toku Jizery. Východní část řešeného území je nápadně zvlněná a vytváří zde na místní poměry nezvykle hluboká údolí. Podloží je tvořené převážně spodnoturonskými písčitymi slínovci a slínovci s erozně denudačním reliéfem zarovnaných povrchů a nízkých odlehliků, s akumulacním reliéfem středo pleistocenních říčních teras a holocenních niv mělkých širokých údolí.

Severně od obce Stará Lysá se táhne v ose východ – západ zalesněný hřbet lesa Raštice s výškou 235 – 241 m n. m. Ten umožnil vznik osady Čihadla na jeho západním okraji, který pozvolna spadá do údolí Jizery. Nadmořská výška starého zámku je cca 220 m n. m.

Klimatologie:¹¹⁶

Bon Repos leží v klimatické oblasti teplé, mírně suché s mírnou zimou. Průměrná roční teplota je 8,5° C. Průměrné roční srážky jsou 550 – 600 mm. Převládá západní

¹¹⁵ Geomorfologie je věda, která se zabývá tvary zemského povrchu, resp. tvary povrchu kontinentů) a procesy, kterými tyto tvary vznikají.

¹¹⁶ Klimatologie je fyzicko-geografická disciplína, která je chápána jako nauka o podnebí, tj. dlouhodobém režimu atmosférických podmínek. Ty jsou typické pro určitá místa zemského povrchu.

proudění větrů, které vlivem umístění areálu na návětrné straně vrchu Čihadla přinášejí výraznější výkyvy mikroklimatu.

Hydrologie:¹¹⁷

Jihovýchodní část území patří do povodí potoka Mlynařice, který je pravostranným přítokem Labe. Severozápadní část je odvodňována do Jizery. Stálé přírodní vodní plochy se zde nenacházejí. Vlivem zvlněného terénu jsou ale na východní straně nápadná bezodtoká území, místy silně podmáčená.

Pedologie:¹¹⁸

V řešeném areálu převládají substráty: rendziny – rendziny hnědé; hnědé půdy a drnové půdy; hnědé půdy a rendziny na zahliněných písčítých substrátech. Vlivem činnosti člověka (v místě vojenských ubytoven, garáží, střelnic apod.) se zejména v areálu zámku nacházejí antropogenní půdy.

Fytogeografie¹¹⁹ **a geobotanika**¹²⁰:

Oblast se nachází v českém termofytiku, 2. bukovo-dubovém vegetačním stupni avšak vlivem lehkého a kyselého substrátu bez buku. Na říčních terasách převažují borové doubravy. Dominuje lesní půda. Výrobní typ je kukuřičný. Zvláště významné přírodní prvky jsou podrobněji rozepsány v kapitole 4. 5. 2. Příroda a krajina.

4.2. Pověsti

Jak uvádí Jiří Kupka při svém hodnocení krajiny, z lokálního hlediska jsou důležitá místa spojená s místní historií, s místními pověstmi a legendami.¹²¹ Ucelený přehled o pověstech vztahujících se k zámečku Bon Repos podal ve svém souborném díle dlouholetý pracovník Státního okresního archivu Nymburk Bohumil Tuzar.

¹¹⁷ Hydrologie je obor systematicky se zabývající poznáváním zákonů výskytu, oběhu a vlastností vody v přírodě.

¹¹⁸ Pedologie je věda objasňující vývoj půdy a charakterizující její vlastnosti.

¹¹⁹ Fytogeografie je vědní disciplína zabývající se rozšířením rostlin na Zemi, představuje jakousi syntézu oborů botanických a geografických.

¹²⁰ Geobotanika je interdisciplinární směr, často označovaný jako ekologická botanika. Základem jsou znalosti ve dvou základních oblastech, a to vztahy mezi jedinci či druhy a jejich prostředím, a proměnlivost rostlinného světa v geografickém prostoru a v čase.

¹²¹ Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010, s. 56.

Záhadný kámen v lese

Jižně od Bon Repos, v lese zvaném Hladký bor, nalezneme zbytek pomníku. Je to profilovaný pískovcový podstavec s dnes již nečitelným nápisem 1721. V jeho horní části byl patrně kovový kříž, který dnes schází. Pomník dle pověsti připomíná místo, kde hrabě Špork ulovil bílého jelena.

„Císař Karel VI. dostal jednou darem dva krásné bílé jeleny z Ruska, které vypustil do lesů svého brandýského panství, jenž hraničilo s lesy lyského hraběte Šporka. Těžkými tresty císař vyhrožoval tomu, kdo by bílým jelenům nějak ublížil.

Jeden z těchto parohatých krasavců však zabloudil i do šporkovských lesů. Hrabě Špork podlehl své lovecké vášni a císařova bílého jelena ulovil, proto byl za tuto smělost pokutován císařem 5 000 dukátů. Špork si nechal z kůže uloveného jelena udělat kalhoty – koženky, v nichž se jednou zúčastnil slavnosti na císařském dvoře. Vrchní hofmistr dvora měl mít prý výhrady k hraběcímu obleku, obzvláště mu vadily právě jeho kalhoty. Hrabě Špork mu však furiantsky odpověděl, že na dnešní slavnost si každý oblékl to, co má v šatníku nejdražší a on musel za ty kalhoty zaplatit do císařského měšce 5 000 dukátů.“¹²²

Neumannova stříbrná studna

Z nedostatku vody nechal hrabě Špork na Bon Repos vykopat studnu. Stála mezi kaplí sv. Jeronýma a Starým zámkem. Studnu kopali od roku 1720 kutnohorští havíři. Dílo se jim ale nedařilo. Po třech letech práce narazili v hloubce 120 loktů na pramen. Jeho vydatnost byla malá. Za čtvrt hodiny prý dala jen dvě vědra vody.¹²³ Právě pro její nízkou efektivitu a velké náklady jí Špork začal říkat Neumannova stříbrná studna.¹²⁴ Ke studni se samozřejmě váže, tak jako u jiných hradů a zámků, pověst, že do studny vedla tajná podzemní chodba až z lyského zámku.¹²⁵

¹²² Bohumil TUZAR, Truhlice pověstí a starých příběhů okresu Nymburk, Lysá nad Labem 2003, s. 319.

¹²³ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 305.

¹²⁴ Profesor pražské univerzity Václav Neumann z Puchholzu byl významný právník. Po počáteční shodě v soudním procesu o poručenství nad nezvladatelným bratrem se s ním hrabě Špork dostal do soudních sporů, které nakonec vyústily v zatčení a uvěznění Šporka v pražské Daliborce.

¹²⁵ Bohumil TUZAR, Truhlice pověstí a starých příběhů okresu Nymburk, Lysá nad Labem 2003, s. 322.

Kamenné lebky

Určitě nejkrásnější místní pověst se vztahuje ke dvěma pískovcovým lebkám, které stály před západním průčelím kaple sv. Šimona Stylity. Lebky zde údajně nechal hrabě Špork umístit jako protest proti císaři Karlu VI., který odmítl Šporkovo pozvání na Bon Repos. Od té doby lebky hrozivě hledí k brandýskému zámku.¹²⁶

4.3. Historie místa

Historie místa je poměrně bohatá. Ve snaze detailně přiblížit periody nejatraktivnější, se neobejdeme bez stanovení periodizačních mezníků (zlomových dat). Rozsah práce neumožňuje věnovat se všem periodám detailně, proto budou pro studium změn krajiny kolem loveckého zámku Bon Repos zvýrazněny a hlouběji zpracovány periody staršího období - šporkovská zakladatelská doba, Příchovského přestavba a Thun-Hohensteinové. Spíše okrajově bude nastíněna period počátku 20. století. Druhá polovina 20. století a 21. století bude předmětem dalšího výzkumu tak, aby doplnila shromážděné kartografické a obrazové prameny. V jeho rámci předpokládáme využití dalších metod práce, například klasický archeologický výzkum, který na Bon Repos zatím nebyl proveden; využití dendrochronologie pro upřesnění staří dřevěných konstrukcí; letecké snímkování se záznamem infračerveného spektra ke zjištění krajinných relikvů pod povrchem apod.

4.3.1. Do konce třicetileté války

Přibližně na místě dnešní osady Čihadla stála starší ves Osová (též Vúsová, Húsová). Osová byla součástí lyského panství až do roku 1509, kdy ji Jaroslav Jindřich Smiřický spolu se sousední vsí Starou Lysou prodal Bedřichu (Fridrichu) z Donína. Obě vsi byly připojeny k benáteckému panství. Roku 1509 měla Stará Lysá sedm osedlých (pět sedláků a dva chalupníky), kteří platili 1 kopy 48 grošů a 6 denárů „*dědičného úroku*“, v Osové bylo šest osedlých (dva sedláci a čtyři chalupníci) a platili 2 kopy a 23 grošů.¹²⁷ Císař Ferdinand I. Starou Lysou a Osovou roku 1547

¹²⁶ B. TUZAR, Truhlice (jako poznámka č. 129).

¹²⁷ František OTRUBA, Paměti města Lysé n. L., panství lyského a vesnic okolních. Hradec Králové 1898, s. 68.

přičlenil ke komorní honitbě Brandýs,¹²⁸ kde setrvaly sto let. Na konci třicetileté války roku 1647 císař Ferdinand III. za prokázané válečné služby daroval benátecké panství generálu Jenu de Werth (ve stejnou dobu císař daroval sousední lyské panství generálu Janu Šporkovi).¹²⁹

Z hlediska pramenů je možné změny sledovaného segmentu krajiny studovat pouze na základě písemností. Kartografická díla, která jsou nám z uvedené doby dostupná – například tzv. *Klaudyánova mapa Čech*¹³⁰ nebo *Regni Bohemiae nova et exacta descriptio*¹³¹, nezobrazují krajinu tak podrobně, aby bylo možné z ní vycházet. S výjimkou základních geografických prvků – řeky Jizera a Labe, zobrazení lesního porostu a schematického vyznačení měst Lysá nad Labem a Benátky nad Jizerou, zde nejsou zobrazeny žádné další krajinné struktury.

4.3.2. Před založením Bon Repos

Po třicetileté válce bylo České království v hospodářském i společenském rozvratu. Střední Polabí bylo významně postiženo válkou, protože severně od Staré Boleslavi vznikl švédský vojenský tábor, ze kterého vojenské oddíly podnikaly výjezdy do širokého okolí. Právě tato skutečnost mohla vést k zániku vsi Osová, kde původně byly dva selské a čtyři chalupnické grunty. Roku 1654 je totiž Osová pustá,

¹²⁸ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, poznámka č. 146.

¹²⁹ Josef VOJÁČEK, Lysá nad Labem, grunty, domky a jejich majitelé, Praha 1936, s. 9.

¹³⁰ *Klaudyánova mapa Čech* je nejstarší samostatnou mapou Čech. Vytvořil ji mladoboleslavský lékař Mikuláš Klaudyán (14?? – 1522). Vytištěna byla z dřevorezu v roce 1518 v Norimberku. Je významnou památkou i v kontextu evropské kartografie, protože se Čechy díky ní staly jednou z prvních evropských zemí s vlastním mapovým obrazem. Mapa zobrazuje zákres královských a poddanských měst podle jejich náboženské příslušnosti, hrady, zámky, tvrze a kláštery. Je vyhotovena v měřítku cca 1 : 685 000. Z hlediska řešeného úkolu zaznamenává pouze hraniční města Lysá nad Labem a Benátky nad Jizerou, řeku Jizeru a souvislé lesy rozkládající se mezi Brandýsem nad Labem a Lysou nad Labem. Originál mapy je uložen v SOA Litoměřice. Tatiana HRNČIAROVÁ – Petr MACKOVČÍN – Iva ZVARA et al., Atlas krajiny České republiky, Praha 2009, s. 32.

¹³¹ Mapu Království českého zpracoval Pavel Arentin (1570? – 1640). Mapa vyšla prvně roku 1619 pod názvem *Regni Bohemiae nova et exacta descriptio*. Poprvé v české kartografii zobrazuje hranice tehdejších 15 krajů. Je vyhotovena v měřítku 1 : 504 000. K tématu práce se vztahuje okrajově, opět zobrazuje města Lysá nad Labem a Benátky nad Jizerou, řeku Jizeru. Naopak nezobrazuje souvislý lesní porost mezi Brandýsem nad Labem a Lysou nad Labem. Z pohledu správního členění mapa schematicky vymezuje Boleslavský kraj. Tatiana HRNČIAROVÁ – Petr MACKOVČÍN – Iva ZVARA et al., Atlas krajiny České republiky, Praha 2009, s. 35.

zatím co sousední Stará Lysá má stále sedm osedlých (pět selských a dva chalupnické) gruntů.¹³²

Nový majitel benáteckého panství Jan de Werth zemřel 12. IX. 1652 jako generál kavalerie španělských Habsburků. Benátecké panství je v rámci dědictví rozděleno na pět dílů. Díl starobenátecký se Starou Lysou a již zaniklou Osovou v hodnotě 45.000 zlatých uherských dědí Zuzana hraběnka Kábová. Ta v letech 1680 – 1684 zakupuje další tři díly. Hraběnka Kábová se po čtvrté vdává za hraběte Arnošta Bohumíra ze Schützen a Leipoldsheimu (majitele pátého dílu). Své čtyři díly panství mu Zuzana postupuje 8. I. 1688 a tím je panství benátecké opět scelené.¹³³

V urbáři z roku 1713 je zmíněna pouze sousední Stará Lysá, kde je evidováno 12 osedlých stavení se 75 dušemi.¹³⁴ Osová je tedy stále pustá. Roku 1715 dědí celé benátecké panství po Arnoštu Bohumírovi syn Arnošt Jaroslav hrabě ze Schützen a Leipoldsheimu. Arnošt Jaroslav postoupil na vytrvalé naléhání v roce 1715 vrch Čihadla pro jeho ptáčnické využívání sousedu, hraběti Františku Antonínu Šporkovi, a to výměnou za bažinu Peklo.¹³⁵ Špork totiž už v mládí zvolil zcela programově životní styl venkovského šlechtice. Zajímal ho jedině lov, a to v jeho nejnáročnější a nejnákladnější podobě štvanic, a čižba.¹³⁶

Ani k uvedené době se zatím nepodařilo dohledat bližší kartografické prameny, a proto je třeba při zkoumání změn krajiny dané lokality vycházet především z pramenů písemných. Pomocným kartografickým pramenem nám může být velmi známá mapa, tzv. *Müllerova mapa Čech* (Obr. č. 3),¹³⁷ která vzniká v době směny

¹³² František OTRUBA, Paměti města Lysé n. L., panství lyského a vesnic okolních. Hradec Králové 1898, s. 87.

¹³³ Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckého parku v Benátkách nad Jizerou, Acta Pruhoniciana 85, 2006, s. 79.

¹³⁴ Karel KUČA, Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Praha 1998, s. 718.

¹³⁵ K uvedené výměně se dochovala zpráva o délkové výměře vrchu Čihadla a to 2650 loket. František OTRUBA, Paměti města Lysé n. L., panství lyského a vesnic okolních. Hradec Králové 1898, s. 51.

¹³⁶ Šporkova číhařská vášeň vedla tak daleko, že se nechal nazývat „*generalissimem všech ptáčníků*“. Na svátek svatého Havla (*Gallifest*) se na Bon Repos nesmělo jíst jiné jídlo než ulovené ptactvo, a to i v tom případě, že by na hosty zbyla jen polovina sýkory. Špork při lovu ptáků získával zkušenosti a dovednosti od starého ptáčníka Kocha, jehož místo po smrti zastával jeho syn Martin. Toho později Špork přenechal princ Emanuelu Savojskému. Při své zálibě okroužkoval mnoho tisíc ptáků., přičemž je označil svým jménem a letopočtem. Poté mu ze vzdálených zemí přicházely zprávy, kdy a kde byl který pták spatřen, což obohacovalo jeho znalosti o tahu ptáků. Právě pro tuto zajímavost navštívilo Šporka na Bon Repos mnoho členů vysoké šlechty a cizích knížat. Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 308.

¹³⁷ Mapa s názvem *Mappa geographica regni Bohemiae induodecim circulus divisae cum comitatu Glacensi et districti Egerano... á Joh: Christoph: Müller, S. C. M. Capitan: et Ingen:*

pozemků a zakládání Bon Repos (nebo podle ní zpracovaná a v roce 1760 vydaná mapa *Boleslavského kraje*).¹³⁸

Řešenou lokalitu Bon Repos mapy nezachycují. V daném území je zobrazen souvislý lesní porost bez vyznačení výškového rozdílu vrchu Čihadlo. Dále je zobrazena ves Stará Lysá a patrně chybně zakreslený tok Mlynařice, který se vlévá do Jizery (nyní se vlévá do Labe). Pozoruhodné je zobrazení lesních průseků západně od Lysé. Autor schematicky zachytil širší areál poustevny sv. Františka, kterou hrabě Špork založil okolo roku 1692 a jejíž projev v krajině musel být velmi významný. Skutečnost, že Bon Repos vznikalo až po roce 1715, dokládají nepřímě i veduty lyského panství. Zatím co na rytině Johanna Mauritia Vogta *Herrschaft Lyssa* z roku 1712¹³⁹ ještě chybí na horizontu vyobrazení Bon Repos, většina pozdějších rytin lyského panství z let 1720 a 1721¹⁴⁰ jej pod označením *Vogelberg* nebo Bon Repos již zmiňují jak v textu legendy, tak i v grafické podobě na vedutě.

4.3.3. Zakladatel František Antonín Špork

Bezpochyby nejdůležitější etapou pro studium změn krajiny kolem loveckého zámečku Bon Repos je doba jeho založení, která přinesla dosud zapomenutému místu, které bylo spíše jen příležitostně využíváno pro čížbu, bouřlivý rozvoj.

A: C: *M.DCC.XX* v měřítku přibližně 1 : 132 000 se skládá z 25 sekcí a vyšla roku 1722 (s datací 1720). Vznikla pod vedením vojenského inženýra Johanna Christoha Müllera (1673 – 1721) a patřila k nejpokrokovějším kartografickým pracím Evropy 18. století. Metody mapování odpovídaly tehdejšímu poznatkům zeměměřičství založeným na jednoduché geometrii. Zeměměřiči procházeli krajinou, měřili vzdálenosti podle počtu otoček kola vozu a místy provedli pomocí buzoly úhlové měření. Po vyměření byla nakreslena rukopisná mapa, která byla doplněna provizorní zeměpisnou sítí. Mapování na území Čech probíhalo v letech 1712 – 1720. Mapa celkem zobrazuje 12 495 lokalit, jejichž výklad je podán v legendě se 48 položkami. Výškopis je zobrazen schematicky tzv. „kopečkovou“ metodou, popsána jsou významná pohoří a hory. Vodní toky a plochy jsou bohatě prokresleny, vegetace je znázorněna stylizovanými vyobrazeními stromů. Zakresleny jsou i hranice tehdejších 12 českých krajů. Na mapě jsou zachyceny i další významné prvky krajiny, zejména komunikace, mlýny, vinice, usedlosti, hutě, sklárny, pošty, těžba cínu, zlata, stříbra a mědi aj. Kvalita díla byla podkladem i pro tzv. první vojenské mapování. Originál mapového listu VIII je uložen například v Mapové sbírce Historického ústavu Akademie věd ČR. Dalším zdrojem může být http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=mul&map_region=ce&map_list=c008, [citováno 22. 7. 2014].

¹³⁸ Kartografické dílo *Provincia Boleslaviensis* vyhotovil podle návrhu Bernardina Erbera (1718 – 1773) rytce Johann Christoph Winkler (1720 – 1797). Mapa byla vydána v roce 1760. Stejně jako Müllerova mapa zobrazuje výškopis, popis významných pohoří a hor, vodní toky a plochy jsou bohatě prokresleny, vegetace je znázorněna stylizovanými vyobrazeními stromů. Mapa je dostupná například na <http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/030/734/2619267466/> [citováno 1. 3. 2015]. Originál mapy se nachází například v Mollově mapové sbírce spravované Moravskou zemskou knihovnou v Brně.

¹³⁹ Podrobněji například Eva SEMOTANOVÁ, Vogtova veduta Lysé nad Labem – „naučná stezka“ Šporkovou barokní krajinou, in: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, red. Eva DOLEŽALOVÁ – Robert ŠIMŮNEK, Praha 2007, s. 494 – 514.

¹⁴⁰ Viz poznámky č. 177, 178, 179.

Heinrich Benedikt ve své knize zdůrazňuje, že: „*Silné stěhování ptáků na kopec a tradice jejich lovu nebyla zapomenuta. Jako sedmiletý tam Špork směl pozorovat při práci starého ptáčníka a to v něm natrvalo uchovalo vášeň pro čížbu. Proto také neúnavně žádal vlastníka panství Benátky Arnošta Bohumíra hraběte Schütze z Leipoldsheimu o koupi Ptačí hůrky. Mnohaleté úsilí bylo zakončeno v roce. 1715, kdy území získal koupí.*“¹⁴¹

Obliba místa ale nebyla spojena jen s čížbou. V Bon Repos žil hrabě posmívaje se zášti nepřátel a oddán přírodě jako ptáčník a hloubavý čtenář v prostých podmínkách osaměle, protože: „*K ubytování hosta tu je zvláště při vpádu studeného počasí jen velmi špatná, ba téměř vůbec žádná příležitost*“.¹⁴² Kromě toho, že zde Špork většinou oslavoval svůj svátek,¹⁴³ stalo se Bon Repos také místem společenského ruchu. Na konci září 1721 navštívil princ Emanuel Savojský¹⁴⁴ se svou chotí lyské panství. 29. IX. 1721 se konal velký parforní hon, 30. IX. byl na Bon Repos lov ptáků a 1. X. plula „veselá“ společnost mělkým údolím Labem u Litole, kde pět lodí vyzdobených prapory a vlajkami pohánělo 24 lodníků oděných do benátských kostýmů.¹⁴⁵

Pro vyostřenost sporů Šporka s lyskými poddanými i jeho vlastním úřednictvem, a také pro stálé mrzutosti s honitbou, se Špork nakonec rozhodl prodat lyské panství svému příteli Františku Josefu Černínovi.¹⁴⁶ Ve smlouvě z roku 1722 si při prodeji lyského panství na hraběti Černínovi vymínil ponechat Bon Repos na doživotí k obývání a k prožitku radosti.¹⁴⁷ Této své výminky bezesbytku využil v následujícím roce.

¹⁴¹ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 305.

¹⁴² Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 184.

¹⁴³ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662 - 1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, poznámka č. 162 na s. 402.

¹⁴⁴ Tomáš Emanuel Savojský, vévoda ze Savoy-Carignan (1687 - 1729) byl Šporkovým občasným hostem a častým korespondentem.

¹⁴⁵ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, poznámka č. 162 na s. 289.

¹⁴⁶ František Josef hrabě Černín z Chudenic (25. IV. 1697 – 6. III. 1733), byl zaníceným sběratelem starožitností a také vášnivě holdoval honitbě, což byl důvod, proč zakoupil panství Lysá. V důsledku dlouhodobého zanedbávání hospodářské stránky panství a při vedení značně nákladného způsobu života byla v roce 1734 vdova Marie Isabella nucena pro dluhy hraběti Šporkovi zpět prodat lyské panství.

¹⁴⁷ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, poznámka č. 162 na s. 402.

V září 1723 meškal císař Karel VI. se dvorem v Brandýse nad Labem. Proto Špork již 17. IX. 1723 přijel na svůj lovecký dům Bon Repos, kam se mu často ohlašovaly početné návštěvy z Brandýsa. Cílem návštěv byla slavná zařízení k čižbě a další kuriozity. Jednoho dopoledne se na Bon Repos objevil s početnou družinou v deseti císařských kočárech otec císařovny vévoda Ludwig Rudolf von Braunschweig-Blankenburg.¹⁴⁸ Z dalších návštěv Benedikt zmiňuje například hraběte Mollarta, který sem přijel na příkaz císaře prohlédnout si ptačinec, nebo vévoda Anton Ulrich von Sachsen-Meiningen,¹⁴⁹ který zde byl dekorován řádem sv. Huberta.¹⁵⁰ Další, na Bon Repos svatohuberstkým řádem dekorovanou osobností, byl Evžen Savojský,¹⁵¹ kterého zde Špork 20. X. 1723 hostil. Ze Šporkova vlastnoručního líčení zjišťujeme, že po korunovačním honu dne 18. XI. 1723 navštívila veselá „banda“ v čele s Františkem Štěpánem Lotrinským Bon Repos.¹⁵² Jeho reprezentační úlohu dokládá i další záznam, kdy 11. X. 1731 zakončil Špork hon na Bon Repos ohňostrojem a tancem.¹⁵³

Bon Repos ale nebyl zajímavým místem oddechu a inspirace jen pro světská knížata. Nově zvolený litoměřický biskup Mořic Adolf Karel vévoda saský¹⁵⁴ se 27. X. 1732 na své cestě z hradecké diecéze zastavil na Bon Repos, kde zůstal dva dny a prohlédl si Šporkovu pýchu „*velké Roccolo*“. Za rok 10. X. 1733 zde pak osobně lovil ptáky. Chytil mimo jiné kvícalu a 37 drozdů.¹⁵⁵ Benedikt také zmiňuje návštěvu Šporkova synovce pražského světícího biskupa Jana Rudolfa Šporka,¹⁵⁶ který se zde 14. X. 1730 zastavil na pár hodin. Když pak měl synovec v roce 1733 možnost stát se hradeckým biskupem, byl Šporkem často zván na Kuks a na Bon Repos.

¹⁴⁸ Ludwig Rudolf von Braunschweig-Blankenburg (22. VII. 1671 – 1. III. 1735), generál major armády císaře Leopolda I.

¹⁴⁹ Anton Ulrich von Sachsen-Meiningen (22. X. 1687 – 27. 1. 1763).

¹⁵⁰ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, poznámka č. 24 a s. 109.

¹⁵¹ Evžen František, princ savojský a carignanský, hrabě de Soissons (18. X. 1663 – 24. IV. 1736).

¹⁵² Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 189.

¹⁵³ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, poznámka č. 162 na s. 402.

¹⁵⁴ Mořic Adolf Karel vévoda saský (1. XII. 1702 – 20. VI. 1759).

¹⁵⁵ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 213 a poznámka č. 162 na s. 402.

¹⁵⁶ Jan Rudolf Špork (27. III. 1695 - 21. I. 1759) byl velkým příznivcem umění. U premonstrátů na Strahově je uloženo v sedmi svazcích 883 obrázků (včetně krajin) malovaných tuší. Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 212. V rámci shromažďování pramenů byl skutečně v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově nalezen pod signaturou DE III 24 soubor jeho děl pod názvem Delineationes Sporckianae. Bohužel k Bon Repos zde nebyla nalezena žádná kresba.

V souvislosti s výstavbou Bon Repos a dalšími stavebními počiny, jako například zakládáním obor rostla i robotní povinnost poddaných (zatím ještě z lyského panství, protože ves Osová obnovena nebyla).¹⁵⁷ Ta pak byla zvýšenou měrou využívána při zajištění velkých honů.

Nyní se vraťme k vlastnímu budování areálu Bon Repos. Špork využil mírného terénního návrší, které skýtalo daleký výhled na hvozdy Jizery a labského údolí, nad kterými na horizontu vyčnívaly věže mariánského kostela ve Staré Boleslavi. Duchovním centrem areálu ustanovil Špork kapli sv. Jeronýma. Kaple byla vystavěna v roce 1716 z čistých kvádrů, ale vysvěcena byla až na den světe 30. IX. 1718. Na střeše kaple byla umístěna figura smrti, která se při zatahání za provaz roztočila ve své ose a ukazovala na ctnosti nebo neřesti, podle toho, jaké kdo hodil číslo na kostkách.¹⁵⁸ Kolem kaple sv. Jeronýma byly rozmístěny plastiky (dva andělé, Maří Magdaléna, sv. Jeroným), které dle názoru Jiřího Kořána vznikly ještě před vysvěcením kaple v roce 1718.¹⁵⁹ Heinrich Benedikt k plastikám přidává ještě sv. František Serafinského.¹⁶⁰

Za kaplí sv. Jeronýma stavěl Špork obydlí pro kněze s okrasnou a zelinářskou zahradou, ve které byla vyhloubena 120 loktů hluboká Neumannova studna. Na zahradu navazovala 20 loktů vysoká zemní pyramida, ve které se nacházelo obydlí pro kněze. Pyramida měla mít křížový tvar a skrývala předsíň, ložnici, pracovnu a modlitebnu. Točité schodiště vedlo na vrchol tohoto okrouhlého návrší, které plnilo funkci vyhlídky, a kde k podzimu mohl probíhat lov ptáků. Stavba pyramidy byla zahájena roku 1717.¹⁶¹

¹⁵⁷ Správním střediskem šporkovských dominií byla Lysá, k níž patřilo i panství Kostomlaty. Za doby Šporka byly na něm založeny čtyři nové vesnice: Šnepov 1709, Doubrava a dvě okrouhlíce Vápensko a Byšičky 1717. Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 47.

¹⁵⁸ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 304.

¹⁵⁹ „Zdejší andělům (dnes v NG) se vždy dostávalo nejvyšší chvály. Ostatně bonreposký anděl se vztyčenou levicí je vlastně variací na motiv řezby Judy Tadeáše (sv. Kliment) a pouze druhý anděl opravňuje Štěchovo nadšení. Magdaléna usednuvší na skalnatém masivu, je dílo tvárně problematické a uplatnit se mohlo právě pouze v přírodním prostředí. O Jeronýmovy se předpokládalo, že zdobil kapli na Čihadlech – jde o sochu monumentální, velkodednou a o její atribuci není pochyb.“ Ivo KOŘÁN, Braunová, Praha 1999, s. 48 a 49.

¹⁶⁰ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 305.

¹⁶¹ H. BENEDIKT, Franz (jako poznámka č. 160).

Západně, na pohledově exponovaném místě vrchu Čihadla, vznikla v letech 1716 - 1717 kaple sv. Šimona Stylity. Její hmota symbolicky chrání vlastní uzavřený areál Bon Repos. Stejně jako kaple sv. Jeronýma byla i tato na vrcholu doplněna plastickou výzdobou. Návštěvník ji mohl roztočit zatažením provázku podle čísla na hozené kostce. Když se ukazatel zastavil, ukázal na ctnost nebo neřest podle toho, zda byl vrh dobrý nebo špatný.¹⁶² Kaple byla později doplněna dvěma obrovskými na podstavcích odpočívajícími kamennými umrlčími lebkami, které se měly „šklebit“ k císařskému zámku.¹⁶³

Autorství staveb je zatím obestřeno tajemstvím. Ke kapli sv. Jeronýma se nám dochovala pouze zpráva, že byla z prostých kamenných kvádrů.¹⁶⁴ Naopak dochovaná kaple sv. Šimona Stylity je architektonicky velice náročná – sice se jedná o centrální stavbu s prostým čtvercovým půdorysem, avšak zaklenutí kupolí přecházející do otevřené lucerny je na venkovské poměry zcela ojedinělé. Víme-li, že na vzhledu kukského areálu se významnou měrou podíleli architekti Giovanni Baptista Alliprandi,¹⁶⁵ František Maxmilián Kaňka¹⁶⁶ a stavitel Pietro Antonio Nittola, architekt staveb na Bon Repos není znám. Využití prostých kamenných kvádrů pro stavbu centrálního kukského kostela i bonreposké kaple sv. Jeronýma nám napovídá, že autorem by mohl být Alliprandi. Ovšem k nedalekému šporkovskému špitálu na Karlově i novému farnímu kostelu v Lysé je jako architekt uváděn Kaňka. Jistý tedy bude nejspíše pouze stavitel, kterým v uvedené době a na obou místech byl Nittola.

Kromě staveb se v areálu nacházela i četná ptáčnická zařízení. Heinrich Benedikt mezi nimi jmenuje dva lapače bez keřů (*Freysteuch*), síť na lesní skřivany (*Wald-Lerchen Tenn*), jeden lapač na sýkory (*Meisen Spreu*), dvě rokola a hraběcí excelenci

¹⁶² Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 202.

¹⁶³ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 87 a 304.

¹⁶⁴ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 305.

¹⁶⁵ Giovanni Baptista Alliprandi (1665 – 13. III. 1720) byl významný v Čechách působící architekt italského původu. Specializoval se především na zámeckou architekturu s pražské šlechtické paláce. V menší míře je autorem sakrálních staveb. Působil zejména v Praze, středních a východních Čechách.

¹⁶⁶ František Maxmilián Kaňka (19. VIII. 1674 – 14. VII. 1766) byl významný český barokní architekt.

vynalezený a zřízený docela neznámý „*Nussheeger-Fang*“. Zařízení byla zjevně účinná, protože v jednom dni zde bylo chyceno 160 ptáků.¹⁶⁷

K mimořádným událostem, a nejen v dějinách Bon Repos, patří přesadba vzrostlého dubu. Dne 25. XII. 1719 nechal Špork na počest Emanuela Savojského přivést od Labe sto centů těžký dub, který zde byl za jejich účasti zasazen. Spřežení táhlo 56 párů koní. Přestože kořeny byly pevné, strom pomalu chřádl, až byl v roce 1721 pokácen.¹⁶⁸

Z uvedeného výčtu je více než patrné, že hrabě Špork zcela programově budoval svůj kult osobnosti. Vedle role filosofa, křesťanského bojovníka a sportovce (lovce) se přirozeně nabízela i role kulturního mecenáše. Ani tuto oblast hrabě nevynechal, ba co více, měl mimořádně šťastnou ruku při volbě umělců. To nám dokazuje bohatý soubor vedut jeho panství, která si nechal vyrýt a následně je nechal šířit ve svých tiscích.

Protože panství Lysá a Kostomlaty byla alespoň z počátku ekonomickou základnou šporkovských projektů, a navíc zde bylo do zprovoznění lázní v Kuksu letní rodinné sídlo, nechal si je Špork přirozeně zobrazit nejdříve. Získání Bon Repos po mnohaletém úsilí muselo být pro Šporka natolik významné, že ihned inicioval vznik veduty Bon Repos neboli Ptačí hůrka (*Bon repos oder Vogelberg*).¹⁶⁹ Spěch zřejmě zavinil, že neznámý autor provedl naivní rytinu Bon Repos, kde do krajiny začleňuje jednotlivé prvky se značným zkreslením.¹⁷⁰ Pavel Preiss datuje rytinu do roku 1715,¹⁷¹ zatím co Jiří Šerých až do roku 1720.¹⁷² S ohledem na zobrazenou scénu přesazení vzrostlého dubu, který Heinrich Benedikt klade do roku 1719, lze konstatovat, že rytina by spíše zobrazovala stav areálu v roce 1719. Jedná se tedy o nejstarší známé zobrazení krajiny kolem loveckého záměčku Bon Repos.¹⁷³ Pro lepší orientaci je v levém dolním rohu připojena legenda.

¹⁶⁷ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 307.

¹⁶⁸ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 307 a poznámka č. 155 a 156.

¹⁶⁹ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, obr. 58.

¹⁷⁰ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 184.

¹⁷¹ Rytina z „Roxase“ – Leben Eines Herrlichen Bildes (1715) - Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 543.

¹⁷² Jiří ŠERÝCH, Michael Rentz fecit, Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007, s. 92.

¹⁷³ Pro úplnost je třeba uvést, že zanedlouho po této rytině byla s nepříliš velkými změnami vyryta dvojicí autorů Havel - Bickhart další rytina Bon Repos, která zaznamenává i „živou novinku“-

Bon repos oder Vogelberg

1. *Capell St. Hieronymi* [kaple sv. Jeronýma]
2. *La maison de bon repos*. [dům odpočinku – vlastní Bon Repos]
3. *des priesters wohnung* [byt pro kněze]
4. *der Neuman Silberbrun* [Neumanova Stříbrná studna]
5. *Zier und Kuchelgarten* [kuchyňská zahrada]
6. *Berg Eremitorium* [kopec poustevníka]
7. *Allerhand Vogelberg* [ptačí hůrka]
8. *der Nussheger . fang* [lapač ?]
9. *die hierzu behorige boge Schnitze* [lapač s obloukovým krytem]
10. *Capell St. Simonis Stylitae* [kaple sv. Šimona Stylita]
11. *Schlos Benateck* [zámek Benátky nad Jizerou]
12. *Berg Beesig* [hrad Bezděz]

Rytina z nadhledu zobrazuje mozaikovitou otevřenou zemědělsko-lesnickou krajinu (Obr. č. 4). Při pohledu od jihu se na severním horizontu objevuje krajinná dominanta vrchu Bezděz a pod ním z lesů vystupuje zámek v Benátkách nad Jizerou. Na vzdáleném horizontu je spíše schematicky znázorněno několik vesnic. Oproti současnému stavu rytina zobrazuje střed vrchu Čihadla bez vzrostlé vegetace, zato s využívanými zemědělskými pozemky a patrně travnatou plochou, která je doplněna řadou ptáčnických zařízení. Na temeni vrchu je umístěn areál Bon Repos se všemi podstatnými stavbami. Vlastní Bon Repos je drobná přízemní stavba se sedlovou střechou. Kaple sv. Jeronýma je zobrazena s výše zmíněnou figurou smrti ukazující na ctnosti a neřesti. Za kaplí je zdí ohrazená obdélníková zahrada, která je uvnitř geometricky členěna. Přední část zahrady zaujímá byt pro kněze. Pyramida dle rytiny má pravděpodobně kruhový nebo oktogonální půdorys, nikoliv tedy křížový, jak uvádí Benedikt. Vlevo od pyramidy zobrazený čtvercový ohraničený objekt může být ptáčnické zařízení nebo v pozdějších Rentzových rytinách zachycená zaječí zahrada. Vlevo, již mimo areál, nad lesním porostem vystupuje na křižovatce cest hranolová stavba kaple sv. Šimon Stylity. I zde je na

dva velbloudy, které Šporkovi daroval Emanuel Savojský. Jiří ŠERÝCH, Michael Rentz fecit, Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007, s. 93.

střeše kaple zobrazena atrakce v podobě otočného ukazatele. Ve spodní části rytiny jsou zobrazeny první tři chalupy budoucí vsi Čihadla, které se krčí pod lesem při cestě. Vpravo od scény transportu přesazovaného dubu je zobrazena paseka, která odpovídá holosečnému způsobu mýtní těžby lesa.

Další veduta panství Lysá (*Herrschaft Lysa*)¹⁷⁴ z roku 1717 je doplněna bohatým slovním popisem. Výslovně zmiňuje poustevny svatého Václava a svatého Františka. O vrchu Čihadla ani zámku Bon Repos zde není záznam. Grafické provedení zobrazuje za hranicemi panství v místě současného katastrálního území Stará Lysá shluk osmi domků, které s největší pravděpodobností budou současnou obcí Stará Lysá. Naopak schází jakýkoliv náznak existence vlastního Bon Repos.

Okrajově je Bon Repos zobrazen na anonymní rytině eremitáže svatého Václava (*S. Wenceslai*)¹⁷⁵ z roku 1720 (Obr. č. 5). Dominantní postavení zaujímá několik objektů této rozsáhlé krajinné atrakce, kterou hrabě Špork situoval na hranici svého panství přímo při zemské stezce. Zakladatel zjevně toužil na rytině zachytit i místa pro něj významná a to i přes skutečnost, že zeměpisně jejich poloha nesouhlasí. Proto je vlevo na horizontu lesa patrný císařský zámek v Brandýse nad Labem a Mariánský kostel ve Staré Boleslavi. Na pravé straně je pod číslem 11 zobrazen shluk objektů Bon Repos. Legenda pod rytinou objekty popisuje jako Ptačí hůrka neboli Bon Repos (*Vogelberg oder Bon Repos*).

Pouhá zmínka o existenci Bon Repos je zachycena na vedutě panství Lysá (*Herrschaft Lysa*)¹⁷⁶ z roku 1720 (Obr. č. 6). Na horizontu kopcovité krajiny, v místě anonymním autorem předpokládaného Bon Repos, je zobrazeno pouze číslo 13. V legendě je k němu připojen popisek Ptačí hůrka a rozličné lapače ptáků (*Vogelberg worauf unterschiedliche Vogelfangereii*).

V dobovém kontextu je zcela neobvyklá rytina panství Lysá v den narozenin hraběte Šporka (*Abzeichnung des zwischen den 17 u 28 Februarii 1721 von 8 bis 10 Uhr gegen Setentrion auff der hoch graffl: Sporckl: Herrschaft Lissa im Königreich Böhems gesehenen Phenomen*)¹⁷⁷ z roku 1721 (Obr. č. 7). Veduta zobrazuje noční krajinu, nad kterou se vznáší polární záře. Autor jako předlohy patrně využil starší

¹⁷⁴ Národní archiv, Sběrka grafických listů, kreseb a maleb 16. – 20. století, inv. č. 220.

¹⁷⁵ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, obr. 56.

¹⁷⁶ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, obr. 11.

¹⁷⁷ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, obr. 44.

rytinu panství Lysá z roku 1717, která krajinu zobrazuje v podstatě se stejnými detaily jen z vyšší výšky, a stejným způsobem zobrazil i vlastní Bon Repos. Potemnělá krajina dává spíše tušit polohu Bon Repos, která je označena číslem 11. Popis v legendě je Ptačí hůrka a rozličné lapače ptáků (*Vogelberg worauf unterschiedliche Vogelfangerei*).

V časové posloupnosti vedut, které zobrazují dotčenou lokalitu, mají zcela mimořádné postavení rytiny Michaela Heinricha Rentze.¹⁷⁸ Jak uvádí Jiří Šerých, vyspělé Rentzovy rytiny Bon Repos byly umělcem vytvořeny nepochybně až v druhé polovině dvacátých let (rozhodně až po roce 1726).¹⁷⁹ Poprvé tedy známe jméno autora. Rentz navíc patří k mimořádně zdatným umělcům, a k tomu víme, že Bon Repos nakreslil dvakrát ad vivum.¹⁸⁰ Můžeme tedy očekávat, že jeho umělecké ztvárnění je maximálně přesné.¹⁸¹ Zatím co obě starší veduty shlížejí na Bon Repos z poměrně velké ptačí perspektivy od jihu, tak Rentzovy rytiny vycházejí jen z mírného nadhledu.

První pohled Bon Repos od jihu (*Bon-Repos oder der Vogel-Berg von Mittag anzusehen*)¹⁸² nám díky své profesionální výbavě vedle popisné názorné funkce představuje i přesvědčivý výsek skutečné krajiny. Navíc Rentz (jistě na Šporkův popud) rytinu povýšil na jakýsi barokní propagační leták, zvoucí k návštěvě.¹⁸³

„Tady je Bonrepos, kde si klid najdeš rád

a tíhu i starostí pod zámek můžeš dát.

Nic víc tu nehledej; jen radost z ptačích lovů

a rozkoš srdce zde proživej stále znovu.“

¹⁷⁸ Michael Heinrich Rentz (1698–1758) byl původem německý rytec a kreslíř, který působil převážně v Čechách. Byl dvorním rytcem hraběte F. A. Šporka, jehož četné tisky doplnil řadou svých děl. Jeho činnost je spojena zejména s tiskařskou dílnou sídlící na Kuksu, kde mimo jiné též zemřel.

¹⁷⁹ Jiří ŠERÝCH, Michael Rentz fecit, Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007, s. 92.

¹⁸⁰ Rytiny jsou dole značeny *Rentz ad viv: del: et fec:*

¹⁸¹ Restaurátorský průzkum fresek jižního průčelí Starého zámku, který provedl v roce 2009 akademický malíř Petr Kadlec, například potvrzují správnost rytiny Michaela Jindřicha Rentze Pohled na Bon Repos od jihu (po roce 1726), když rytec správně zakreslil polohu dveří a oken. Jeho rytina dokonce zobrazuje i náznak venkovních fresek a to i přes nepatrnost měřítko rytiny. Petr KADLEC – Daniel DAMAJNA, Areál Bon Repos v k. ú. Stará Lysá, restaurování povrchů fasády Starého zámku J – tzv. „Šporkovská chýše“ II. etapa, Předběžný restaurátorský záměr, Praha 2009, s. 4.

¹⁸² Jiří ŠERÝCH, Michael Rentz fecit, Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007, s. 94.

¹⁸³ Jiří ŠERÝCH, Michael Rentz fecit, Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007, s. 93.

K rytině Jiří Šerých píše: „Zatímco rozvinutá plocha v popředí zachycuje různá ptáčnická zařízení, po pravé straně ustupují dozadu jednotlivé stavby: osmiboký letohrádek s navazující jídelnou a sousedícím polygonálním altánem, za nimi čtyřboká kaple sv. Jeronýma obklopená řadou plastik,¹⁸⁴ v jejímž vrcholu se kýval kostlivec. Od Bickhartovy rytiny se na Bonrepu leccos přestavovalo. Někdejší skromné obydlí pro kněze za Jeronýmovou kaplí se na Rentzově pohledu rozšířilo a zvýšilo na objekt k ubytování služebnictva a pod jeho štíhlé arkády v nároží se ukryla Stříbrná studna, vybudovaná s nemalými obtížemi už roku 1720. Na tento převýšený stavební blok vzadu navázala okrasná a „kuchyňská“ zahrada. Nalevo přes cestu sousedí se zahradou vlastní hraběcí letohrádek Bonrepos, se širokými lavicemi po obou stranách vchodu a se zdmi zdobenými nástěnnými malbami. Celému tomuto okrsku konečně vzadu vévodí navršená terénní homole, ukryvající v přízemí obydlí pro poustevníka, jež je vnitřním schodištěm spojeno s hraběcí ptáčnickou rozhlednou. Druhá bonreposká kaple, zasvěcená sv. Šimonu Stylitovi, na Rentzově pohledu od jihu zaniká, je ukryta výrazně vlevo od hlavního komplexu staveb mezi stromy. Rytina nám ale hlavně uchovává v paměti, co vůbec na Ptačím vrchu vytvořila šporkovská éra.“

Z pohledu zkoumání změn krajiny je nutné podotknout, že z rytiny nevyplývá jakýkoliv cílený krajinářský záměr. Schází tu pro barokní kompozici typická souměrnost, stejně jako provázanost jednotlivých prvků alespoň do krajinné osy. Nejsou zobrazeny aleje. Postrádáme také výraznou dominantu. Zato měrou nebývalou jsou zobrazena ptáčnická zařízení. Pro názornost a lepší orientaci je pod rytinu připojena legenda s obsáhlým popisem zdejších atrakcí.

¹⁸⁴ „Poněkud překvapuje, že u kaple sv. Jeronýma není zmiňována ani graficky dokumentována žádná socha titulárního světce. Právem se proto přijímá, že s touto kaplí souvisí znamenitá, svým pojetím výslovně exteriérová plastika sv. Jeronýma, tyčící se na zdi kostela v Lysé, která patří k nejvýznamnějším výkonům Braunovým. Rentzova rytina Bon Repos předvádí plastický doprovod kaple sv. Jeronýma jen z části. Jednak svou miniaturizací, jednak překrytím nároží kaple letohrádku s jídelnou, neskýtá jasnou představu o jeho původním rozestavení, o umístění dvojice andělů a velkých lebek na masivních podstavcích přesně určuje jen lokalizaci sochy sv. Máří Magdaleny na vysokém podnoží.“ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 198.

Bon-Repos oder der Vogel Berg von Mittag anzusehen (Obr. č. 8)

1. *Capello St. Hieronymi* [kaple sv. Jeronýma]
2. *la Maison de BonRepos* [dům odpočinku – vlastní Bon Repos]
3. *Der Neumanisika Silber* [Neumanova Stříbrná studna]
4. *Luft Haus u Taffel Ziemer* [letohrádek a jídelna]
5. *Zierrm Kuchel – Garden* [kuchyňská zahrada]
6. *Wohnung ver dir Hochgrafe Haffstat* [pavilon pro služebnictvo]
7. *Berg Eremitorium* [kopec poustevníka]
8. *Maisen-Waldlein* [lapač lesních skřivanů]
9. *Kleiner Roccolo* [Malé rokolo - lapač ptactva]
10. *Groser Roccolo* [Velké rokolo - lapač ptactva]
11. *Frey Strauch* [travnatá plocha]
12. *Maisen Spree* [lapač sýkorek]
13. *Haasen Garten* [zaječí zahrada]
14. *Schloss Benateck* [zámek Benátky nad Jizerou]
15. *Berg Bezsig* [hrad Bezděz]
16. *Alter Nus Heeger Fang* [lapač ?]

Ojedinelý pohled na Bon Repos od severu (*Bon-Repos von Mitternacht anzusehen*)¹⁸⁵ nám nabízí druhá Rentzova rytina. O ní se Jiří Šerých vyjadřuje: „Pro svou menší názornost se těší druhý Rentzův pohled *Bon-Repos von Mitternacht anzusehen* ve šporkovských pojednáních nezaslouženě mnohem menší pozornosti, i když svým nahlédnutím „za humna“ nabývá přitažlivé krajinářské intimity. Středem veduty se v popředí stala tzv. Zaječí zahrada a za ní Malé a Velké Roccolo, zatímco komplex nejdůležitějších bonrepoských staveb se nyní srazil do levé strany pod korunu košatého stromu, umístěného v repusoáru. Za kuželovitým kopcem poustevny s ptáčnickou rozhlednou, který tady ztratil svou monumentalitu, nahlédneme odzadu do okrasné a zelinářské zahrady, již rámuje dvoukřídlý dům pro hraběcí služebnictvo. Sraženy téměř do zákrytu ubíhají dozadu letohrádek Bonrepos, kaple sv. Jeronýma i lusthaus s jídelnou. Zcela na pravé straně rytiny v sousedství stinného

¹⁸⁵ Jiří ŠERÝCH, Michael Rentz fecit, Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007, s. 95.

háje se tentokrát naopak v popředí důkladně odkryla kaple sv. Šimona Stylity ještě bez sochařské výzdoby. Přes Zaječí zahradu ve středu obrazu, malé a Velké roccolo a další ptáčnická zařízení dohlédneme polabskou rovinou až k lyskému zámku.“
Opět je připojena legenda.

Bon-Repos von Mittag anzusehen (Obr. č. 9)

1. *Berg Eremitorium* [kopec poustevníka]
2. *la Maison de BonRepos* [dům odpočinku – vlastní Bon Repos]
3. *Wohnung der Hochgraffe Hoffstat* [obydlí pro služebnictvo]
4. *Capello St. Hieronymi* [kaple sv. Jeronýma]
5. *Luft Haus und Taffel Ziemer* [letohrádek a jídelna]
6. *Maisen Spree* [lapač sýkorek]
7. *Maisen-Waldlein* [lapač lesních skřivanů]
8. *Frey Stranch* [travnatá plocha]
9. *Kleiner Roccolo* [Malé rokolo - lapač ptactva]
10. *Grosser Roccolo* [Velké rokolo - lapač ptactva]
11. *Haasen Garten* [zaječí zahrada]
12. *Eyserne Schnapper* [železné lapače]
13. *Capello St. Simonis Stylita* [kaple sv. Šimona Stylita]
14. *Schloss Lysa* [zámek Lysá nad Labem]

Rentzovy rytiny uzavírají řadu grafických pramenů dokumentujících podobu Šporkova nejmilejšího místa oddechu. S ohledem na jejich kvalitu lze předpokládat, že mohou být vítaným podkladem pro pozdější rekonstrukci krajiny a to i při kombinaci s dálkovým průzkumem země, který by mohl odhalit lidskému oku skryté drobné terénní nerovnosti zejména v porostech.

4.3.4. Po Šporkovi

František Antonín hrabě Špork zemřel 30. III. 1738 na svém zámku v Lysé nad Labem. Univerzálním dědicem jeho majetku se stala mladší dcera Anna Kateřina¹⁸⁶

¹⁸⁶ Anna Kateřina rozená hraběnka Šporková (13. IV. 1689 – 19. V. 1754).

provdaná za Šporkova adoptivního syna Františka Karla Rudolfa hraběte Swéert-Šporka.¹⁸⁷ Anna Kateřina prodala v roce 1744 manželovi své dědictví a on v rámci svého racionálního smýšlení postupně omezil všechny Šporkovy ekonomicky nákladné aktivity. Lovecký zámek Bon Repos na vrchu Čihadla tedy prodal zpět benáteckému panství,¹⁸⁸ před prodejem byla ale část bohaté sochařské výzdoby převezena a umístěna na ohradní zeď tehdy nového lyského farního kostela, kde vytvořily impozantní nástupní prostor.¹⁸⁹ S určitostí se jednalo o plastiku sv. Jeronýma a patrně i o sv. Františka.

V době prodeje Bon Repos byl vlastníkem benáteckého panství Ignác Zikmund hrabě z Klenové a Janovic, který jej vlastnil až do roku 1764.¹⁹⁰ Jeho syn Václav přivedl zadlužené panství k nucenému prodeji a tak jej v dražbě koupil pražský arcibiskup Antonín Petr hrabě Příchovský.¹⁹¹

Z uvedeného období se nezachoval žádný grafický pramen zobrazující areál Bon Repos a podchycující změnu krajiny v jeho okolí. Pomocným pramenem nám proto mohou být závěry tzv. tereziánského katastru.¹⁹² Už roku 1710 uvažoval Josef I. o vyměření země zeměměřiči. K sepsání vrchnostenského katastru došlo ale až za jeho nástupců. Vrchnostenská příznání (fase) byla podávána místopřísežně. Do poznámek byly zahrnuty údaje o vrchnostenských zámcích, tvrzích a jiných budovách¹⁹³ a dvorech, které měly rustikální pozemky. Závěrečný elaborát

¹⁸⁷ František Karel Rudolf hrabě Swéert-Špork (14. X. 1688 – 30. XI. 1757) byl hejtmanem boleslavského kraje a také spoluzakladatelem pražské zednářské lóže „U tří hvězd“. Měl zájem o hospodářské vědy, propagoval pěstování jetele, zajímal se o zlepšování chovu dobytka. V Lysé nad Labem založil hospodářskou školu pro výuku svých budoucích panských a hospodářských úředníků.

¹⁸⁸ Po úmrtí hraběte Arnošta Jaroslava Schütze z Leipoldsheimu 29. IX. 1720 získal panství Benátky Ignác Zikmund hrabě z Klenové († 4. VII. 1764), který od F. K. Swéerts-Šporka koupil Bon Repos zpět. Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 309.

¹⁸⁹ Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckých parků v Lysé nad Labem, Acta Pruhoniciana č. 85, Průhonice 2006, s. 53.

¹⁹⁰ Do období jeho vlastnictví můžeme zařadit i nedatované vyobrazení Benátek nad Jizerou od F. B. Wenera, jehož též štěp tvorby vedut spadá do 30. – 50. let 18. století. Bohužel zobrazení Bon Repos není známé. Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckých parků v Lysé nad Labem, Acta Pruhoniciana č. 85, Průhonice 2006, s. 59.

¹⁹¹ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 309.

¹⁹² Zásady prvního tereziánského katastru byly výsledkem porad a nových zkoušek kalkulačních, k nimž byl vybrán kraj boleslavský, zejména panství benátecké a českodubské. Josef PEKAŘ, České katastry, Praha 1932, s. 123.

¹⁹³ Pro panství Lysá je zmínka o farnosti, která poukazuje mimo jiných staveb též na další kapli sv. Jeronýma na tzv. *Vogelbergu*. Aleš CHALUPA a kol, Tereziánský katastr český, svazek 3 Dominikál, Praha 1970, s. 77.

dominikálního katastru se nazývá exekvační výtah (Exaequatorium dominicale) a je zpracován pro dominia odděleně. Z něj vyplývá např., že nejrozsáhlejší lesy má s 68 436,2 strychy Boleslavský kraj.¹⁹⁴

4.3.5. Za arcibiskupa Příchovského

Pokud hovoříme o hraběti Šporkovi jako o zakladateli Bon Repos, pak lze arcibiskupa Příchovského pokládat za dovršitele myšlenky letního sídla. Až z jeho podnětu vznikl areál tak, jak jej známe dnes, byť lze litovat, že nepřístupoval ke šporkovským stavbám více citlivě a nezachoval nám jeho odkaz v úplnosti.

Jako vzdělaný církevní feudál a po vzoru české aristokracie hledá pražský arcibiskup Antonín Petr hrabě Příchovský z Příchovic¹⁹⁵ v blízkosti Prahy letní reprezentační sídlo, kde by mohl trávit volné chvíle a současně zajistit sobě i rodině důstojné reprezentativní prostory. Proto v roce 1768 zakupuje v dražbě Benátecké panství.¹⁹⁶ Jelikož má od roku 1764 zkušenosti s přestavbou pražského arcibiskupského paláce v moderním rokokovém slohu, rozhodl se poněkud „zastaralý“ lovecký zámek modernizovat ve stejném duchu.

Pavel Preiss píše, že: „...dal na místě ostrůvku budov, kaple a eremitáže postavit rokokový zámeček“.¹⁹⁷ Také nechal stavebně rozšířit budovu Bon Repos,¹⁹⁸ kterou určil za jídelnu a místo pro hosty.¹⁹⁹ K novým stavebním počínům patří výstavba Čínského pavilonu s freskami (pravděpodobně od J. W. Spitzera) a výstavba hospodářského dvora.

V době přestavby muselo být stále ještě šporkovské využití objektu všeobecně známé, neboť: „*Navzdory oblíbě Veltrus Jan Rudolf Chotek od mládí toužil založit*

¹⁹⁴ Aleš CHALUPA a kol, Tereziánský katastr český, svazek 3 Dominikál, Praha 1970, s. 16.

¹⁹⁵ Antonín Petr hrabě Příchovský z Příchovic (28. VIII. 1707 – 14. IV. 1793) byl v Praze 29. IV. 1731 vysvěcen na kněze, biskupské svěcení přijal 19. XI. 1752 a 18. XI. 1753 je jmenován hradeckým biskupem, spolu s bratry byl 24. II. 1759 povýšen do hraběcího stavu, 13. V. 1764 je intronizován jako nový pražský arcibiskup, korunoval Leopolda II. i Františka I., je pohřben v Pernštejnské kapli katedrály sv. Víta.

¹⁹⁶ Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003, s. 219.

¹⁹⁷ P. Preiss, František (jako poznámka č. 198).

¹⁹⁸ V rámci stavebních úprav nebyly odstraněny původní šporkovské exteriérové fresky, které byly po celém obvodu Starého zámku. Ty se vlivem „obezdění“ zachovaly do dnešních dnů. Podrobněji k freskám Petr KADLEC, Areál Bon Repos v k. ú. Stará Lysá, interiérových maleb V a J křídla Starého zámku, Koncepce restaurátorských prací na základě rozšířeného restaurátorského průzkumu, Praha 2011.

¹⁹⁹ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 309.

*moderní zámek, který by od počátku vyjadřoval jeho osobní myšlenkové zaměření osvícence a patriota. Již z roku 1773 se dochoval dopis, v němž dvaceti čtyřletý šlechtic sděluje, že si chce postavit nový zámek, tenkrát podle vzoru Šporkova zámečku Bon Repos u Lysé nad Labem. Ten tehdy patřil rodinnému příteli pražskému arcibiskupu Antonínu Petru Příchovskému.*²⁰⁰

Arcibiskup zemřel v roce 1793 a panství Benátky s Bon Repos získal jeho prasynovec, nadporučík František hrabě Příchovský († 8. VI. 1814). Po něm panství získal nezletilý syn František Vojtěch, jehož poručníkem byl prezident apelačního soudu hrabě Leopold Swéerts-Špork. Ale již za dva roky vymírá rod Příchovských, když František Vojtěch při pádu z koně umírá 3. VII. 1816.²⁰¹ Nastává složitá doba převodů dědictví, která je stabilizována až v roce 1825. Lze proto předpokládat, že v době častého střídání vlastníků se v areálu zámku Bon Repos neudály žádné podstatné změny.

Řešené období je na kartografické prameny bohatší než předchozí. Je to dáno především skutečností, že v druhé polovině 18. století probíhá reforma státní správy, která s sebou přináší jak novelizaci pozemkové evidence (a daňové povinnosti), tak i modernizaci vojenských map.

Zásadní význam v rámci celé Habsburské monarchie má s ohledem na zahraniční politiku vojenské mapování. První vojenské mapování, ke kterému dal podnět polní maršál Leopold Daun,²⁰² probíhalo v Čechách v letech 1763 – 1768 bez užití triangulační sítě.²⁰³

²⁰⁰ Ivo CERMAN, Patriotický park Veltrusy. Každodenní život a myšlenkové poselství, Zprávy Památkové péče 4, 2013, s. 287.

²⁰¹ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 309.

²⁰² František ROUBÍK, Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785 – 1789, Sborník historický II., Praha 1954, s. 140 – 185, zde s. 143.

²⁰³ Všechny výsledky kartografického zpracování byly ukončeny až v roce 1783, tj. za vlády Josefa II. (proto také označení josefské). Mapy vznikaly metodou „à la vue“, při které důstojníci projížděli krajinou na koni a pouhým pozorováním, odhadováním, popř. odkrokováním vzdáleností a částečně i pomocí lehkého měřicího stolku v terénu kreslili objekty do původních Müllerových map. Ty byly pro terénní práci zvětšeny do měřítka 1 : 28 800. Jednotlivé listy mapování ale nebylo možné na sebe napojit, protože mapování bylo nepřesné. Nepřesnost měření byla 400 – 700 m. Josef II. po výsledcích válek o bavorské dědictví v letech 1778 – 1779 nařídil rektifikaci map, tj. ověření správnosti, odstranění chyb a doplnění map. Při všech mapováních byla věnována velká pozornost řekám, potokům i umělým strouhám, komunikacím (rozlišeny dle druhu), využití půdy (orná, louky, pastviny atd.) i různé typy budov (kostel, mlýn aj.). Výškopis byl znázorněn nepravými sklonovými šrafurami a stínováním. Na okraji každého mapového listu je výčet obcí a kolonky pro doplnění počtu obyvatel, stavu a možnosti ustájení koní a dalších údajů. Výsledkem prvního vojenského mapování jsou kvadráty po celé zemi (273 sekcí, z nich je 143 v letech 1780 – 1783 revidováno) a dále příloha

V řešené oblasti - mapový list C092 (Obr. č. 10),²⁰⁴ vidíme šrafovou vyznačený vrch Kopetz (dnes Čihadla),²⁰⁵ na jehož temeni je symetricky umístěný areál zámku „*Bon Repos vulgo Trzihadla*“, od kterého vedou východním a západním směrem lesní průseky. Jižním směrem je od zámečku vyznačena alej, která navazuje na sadové úpravy kolem jižního průčelí arcibiskupova rokokového zámku. Až v rámci novodobého zásahu, kdy majitel zámku požadoval realizovat lesní průsek severně od Bon Repos, vyšlo najevo, že severní osa je ukončena dvěma vrchy Bezdězu s dominantou hradu. Při pozorování mapy se zdá, že centrální stavba kruhového nebo polygonálního půdorysu (pravděpodobně původní šporkovská kaple sv. Jeronýma), která je ve středu „nádvoří“, se stala geometrickým středem pozdně barokní kompozice. To by naznačovalo, že kaple sv. Jeronýma nebyla při stavbě rokokového zámku zbořena, jak předpokládal Pavel Preiss, ale naopak byla včleněna do krajinářsky náročné kompozice. Na ni navazuje jižním směrem Nový arcibiskupův zámek a severním směrem rozšířený šporkovský Starý zámek s otevřeným dvorem. Z mapy není zřetelné místo šporkovské zemní pyramidy. Naopak v místě jejího předpokládaného výskytu jsou symetricky umístěny dvě stavby, které doplňují křídla otevřeného dvora Bon Repos. Východně od Bon Repos zatím není zobrazen Čínský pavilon. Je zde ale zobrazen dvoutraktový objekt hospodářského dvora. Účel drobné stavby na západní straně od Starého zámku není znám. Objekt není zobrazen na žádné předchozí rytině. V současnosti je v daném místě pseudorománská kaple Nejsvětější Trojice.

Lesní porosty odpovídají zákresům rytin z počátku 18. století, kdy byl menší lesní komplex na západní straně od zámku a souvislý lesní komplex Raštice (*Rastitze*) na východní straně zámku. Ves Čihadla ještě vyznačena a pojmenována není, pouze na jižním okraji západního lesa se nachází shluk staveb, který rovněž odpovídá rytině z roku 1715. Na křižovatce cest západně od zámku stojí objekt kaple sv. Šimona Stylity, který je rovněž znám ze starších rytin. Mezi kaplí a zámeckým areálem je při cestě situován ještě jeden drobnější objekt, který by snad mohl být pozůstatkem některého z ptáčnických zařízení Šporka zobrazených na Rentzově rytině Bon Repos

19 svazků slovního popisu tzv. vojensko-geografický popis území.²⁰³ Mapa prvního vojenského mapování tedy zachycuje největší rozkvět kulturní barokní krajiny.

Blíže k mapám prvního vojenského mapování v poznámce č. 5 a 6.

²⁰⁴ Blíže k mapovému listu poznámka č. 5 a 6.

²⁰⁵ Pro Bon Repos nejsou na mapovém listu sekce C092 uvedeny žádné hodnoty.

od jihu. Novým objektem je stavba, pravděpodobně lesní altán, na východní straně od zámku v průseku a křížení lesních cest.

Vlastní krajina kolem Bon Repos je mozaikou lesních a polních celků. Luční a pastevní plochy se nacházejí až v údolí Jizery a pod Starolyským rybníkem. Komunikační síť je poměrně hustá a propojuje areál se vsí Stará Lysá a přirozeně se vsí Předměřice (*Przedmierzitz*), kterou prochází významná komunikace spojující Prahu - Starou Boleslav – Benátky nad Jizerou – Mladou Boleslav – Žitavu. Část úseku této zemské cesty u vsi Tuřice (*Turschitz*) je lemována oboustranným stromořadím. Komunikace kolem Bon Repos jsou bez vegetačního doprovodu. Neobvykle hustá je síť průseků a cest v komplexu lesa Raštice, která dozajista vychází z tradice parforních honů a účelné přehlednosti lesa pro snadnou orientaci lovce, ale také s ohledem na založenou krajinářskou kompozici. Zdejší průseky byly v době mapování zřejmě významnější než průseky u poustevny sv. Františka, které jsou zobrazeny na rytinách panství Lysá z let 1712 a 1721 nebo na Müllerově mapě z roku 1720.

Pro hospodářskou evidenci byl 8. VIII. 1795, tedy až po smrti arcibiskupa, Václavem Honzovským pořízen Plán hospodářského dvora ve Staré Lysé (*Plan N. 6 Maierhof atlissau*), jehož součástí je i detail areálu zámku Bon Repos.²⁰⁶ Plán s bohatou legendou se bohužel dochoval jen na fotografiích místního amatérského historika P. Josefa Vojáčka, který dle originálu pořídil přepis legendy. Odborné veřejnosti dosud neznámý plán zobrazuje celý katastr obce Stará Lysá, kde si všímá dělení pozemků a vedení komunikačních tras. Vybrané pozemky jsou označeny číslem a v textové příloze je poznamenán způsob využití a výměra (Obr. č. 11).

Stejně jako u prvního vojenského mapování je z plánu patrná mozaika lesních a zemědělských pozemků. Z průměrné výměry pozemků vystupuje jen panský rybník s 3 korci 249 strychy a lesy Telecko 625 strychů, Hraštice 399 strychů a Hladký bor 294 strychů. V bližším detailu zaujme konstatování o staré bažantnici a poli pro ptáčníka, které stále ještě odkazuje na ptáčnickou minulost Bon Repos.

V grafickém provedení plánu celého katastru pozornost upoutá severní obvodová komunikace kolem areálu Bon Repos, která je současně hranicí brandýského panství. Jižní obvodová komunikace patrně vymezuje komplex lesa/parku vůči

²⁰⁶ K uložení fotografie plánu blíže v poznámce č. 15.

obhospodařovaným polnostem. Z kompozičního hlediska je důležité zobrazení aleje vedoucí jižně od Nového zámku. Zda vede alej i západním směrem ke kapli sv. Šimona Stylity není zřejmé. Na plánu je rovněž zachycen shluk budov osady Čihadla.

Pro studium změn zámeckého areálu je důležitější detailní plán (Obr. č. 12). Dominantní postavení zde zaujímá arcibiskupův Nový zámek, který se zdá být kompozičním středem areálu (na rozdíl od prvního vojenského mapování, kde se centrální stavbou zdála být šporkovská kaple sv. Jeronýma). Severně od Nového zámku je stále viditelný objekt šporkovské kaple sv. Jeronýma. Za ním je stavebně rozšířený Starý zámek. Na rozdíl od mapy prvního vojenského mapování je ale jeho dvůr uzavřený a přehrazený. V jeho východní části se nachází výsadba stromů, západní část je prázdná. Dvoutraktový hospodářský dvůr je zobrazen, ale mezi ním a Bon Repos se objevuje nový objekt Čínského pavilonu s mansardovou střechou. Pravá strana detailu nám ještě umožňuje nahlédnout do lesního komplexu, kde je na průsečíku cest polygonální altán s jehlancovou střechou. Velmi podobné objekty se nacházejí v levé straně plánu. Nejnižší je ohrazená čtyřboká stavba, která by snad mohla být obydlím ptáčníka nebo starou bažantnicí zmíněnou v popisu plánu. Výše umístěná polygonální stavba by rovněž mohla mít souvislost s ptáčnickými objekty zobrazenými na Rentzově rytině Bon Repos od jihu. Poslední polygonální stavba situovaná u jihozápadního nároží Starého zámku se nachází v místě současné oktogonální pseudorománské kaple Nejsvětější Trojice. Její dobový účel zatím není znám. Z detailu plánu pro jeho schematičnost není bohužel možné určit, zda stromořadí znázorněná jižně a západně od Nového zámku jsou skutečná, nebo se jedná o stylizované zobrazení lesního porostu.

Z nekartografických pramenů použitelných pro studium změn krajiny je významný i tzv. josefský katastr. Když se koncem r. 1784 začalo jednat o jeho přípravě, bylo řešeno i zřízení katastrálních obcí, které vycházely z číslování vojenské konskripce. Dvorský dekret z 23. X. 1784 stanovil, že bude nutné spojit několik sčítacích oddílů podle potřeby v jednu katastrální obec, která ponese jméno největší osady.

Dle dekretu měla každá katastrální obec čítat aspoň 40 – 50 domů a usedlostí.²⁰⁷ To je tedy důvodem, proč je osada Čihadla součástí katastru obce Stará Lysá.

Další dvorský dekret z 12. VIII. 1786 stanovil přesné zásady o vedení a vyznačení hranic katastrálních obcí. Značení hranic mělo být provedeno pomocí kopek země, dřevěných sloupů s plechovým číslem mezníku každé obce, ovocnými a jinými stromy, příkopy, tesanými mezníky a kolíky. Hranice obce mohla být též vymezena přirozenými hranicemi, jako jsou potoky, cesty, silnice, pohoří, živé ploty apod. Proto měly být zhotoveny přesné popisy hranic obcí, které se měly připojit k obecním fasím. František Roubík ale poznamenává, že katastrální hranice se mohly časem měnit. Nejvíce po roce 1848.²⁰⁸ Bohužel se do současné doby nedochoval žádný kamenný mezník, jako je tomu na nedaleké Semické hůře na bývalém komorním pastvím Brandýs nad Labem.

4.3.6. Za Thun-Hohensteinů

Po smrti Františka Vojtěcha Příchofského benátské panství dědí tři sestry z rodu Mladotů ze Solopisk.²⁰⁹ V roce 1825 se Josefína provdala za hraběte Leopolda Thun-Hohensteina, ale zemřela již za dva roky. Leopold se následně v roce 1829 ženil s její sestrou Alžbětou. Třetí sestra se v roce 1825 provdala za Leopoldova bratra Jana Arnošta z Thun-Hohensteina.²¹⁰

Hrabě Leopold hodlal obnovit letohrádek Bon Repos a pořádat zde ve velkém sále taneční zábavy pro vesničany z okolí. Možná že i to byl důvod, proč zde v roce 1844 pobýval Bedřich Smetana,²¹¹ který v letech 1844 – 1847 působil jako učitel hudby u Thun-Hohensteinů v nedalekých Benátkách nad Jizerou.

Pravděpodobně do první poloviny 19. století můžeme klást první pokusy o parkové úpravy v anglickém stylu, neboť Leopold Thun-Hohenstein se o ně pokouší

²⁰⁷ Pro Čechy bylo tehdy navrženo 5241 katastrálních obcí. Nakonec jich je v elaborátu 6066. František ROUBÍK, Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785 – 1789, in: Sborník historický II., Praha 1954, s. 176.

²⁰⁸ František ROUBÍK, Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785 – 1789, in: Sborník historický II., Praha 1954, s. 140 – 185, zde s. 181.

²⁰⁹ V odborné literatuře se vyskytuje podobě Solopisk i Solopysk.

²¹⁰ Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923, s. 309.

²¹¹ Smetana zde měl složit skladby „Lístek do památníku“ pro Kateřinu Kolářovou, roztomilé „Svatební scény“ pro jednu z dcer Leopolda, osm preludií pro klavír a dvě ruce, šest preludií pro varhany.

i na svazích pod benáteckým zámekem.²¹² Pro ně je typické množství vycházkových cestiček při zachování přirozeného lesního porostu, jak vidíme na mapách stabilního katastru z roku 1842. V rámci úprav areálu nejspíše došlo k demolici zpustlé kaple sv. Jeronýma, o které k roku 1827 František Otruba píše,²¹³ že: „Připomíná se též pěkná kaple sv. Hieronýma, nyní zpuslá, se zbytky starých fresek ze života Krista Pána.“ Kaple již není na mapě stabilního katastru z roku 1842 patrná.

V roce 1869 přebírá správu benáteckého panství Leopold Bohumil Thun-Hohenstein, ale pro značné zadlužení panství jej v roce 1885 prodává vídeňské C. k. priv. bance pro země rakouské (*Länderbank*). Než banka benátecké panství v roce 1905 prodala Ferdinandu hraběti Kinskému,²¹⁴ probíhala zde jistě jen běžná údržba.

Polovina 19. století je bohatá na kartografické prameny vzniklé především působením státu. Prvořadého významu pro modelové území je stabilní katastr.²¹⁵ V rámci stabilního katastru bylo zpracováno několik sad map nyní deponovaných v různých archivech. Originální (evidenční) mapy stabilního katastru jsou původní měřické kolorované mapy, z nichž byl jeden povinný výtisk odeslán do Vídně k archivaci (tzv. císařský otisk). Jsou to adjustované mapy (stabilizované proti roztahování a smršťování), které zobrazují stav krajiny z doby mapování. Jednotlivé pozemky jsou opatřeny popisem parcelních čísel.²¹⁶ Originální mapy byly doplňovány o změny a mohou tedy obsahovat jiné zobrazení než původní císařský otisk. Používají se jako výchozí podklad tam, kde scházejí císařské povinné otisky.

²¹² Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckých parků v Lysé nad Labem, in: Acta Pruhoniciana 85, red. Ivo TÁBOR, Průhonice 2006, s. 83.

²¹³ František OTRUBA, Paměti města Lysé n. L., panství lyského a vesnic okolních. Hradec Králové 1898, s. 147.

²¹⁴ Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckých parků v Lysé nad Labem, in: Acta Pruhoniciana 85, red. Ivo TÁBOR, Průhonice 2006, s. 84.

²¹⁵ Ten vychází ze zkušeností předchozích katastrů. Přestože podnět k jeho zpracování dal císař František I. svým patentem 23. XII. 1817, je již budován na vědeckém základu geometrického zobrazení pozemků. Dle patentu měly být veškeré hospodářsky obdělávané i jiné pozemky (nově nazvané parcelami) geometricky zaměřeny, zobrazeny, sepsány a popsány. Tento Katastrální operát stabilního katastru se skládá ze vceňovacího operátu (podklad pro vlastní ocenění pozemků), písemného operátu (údaje k jednotlivým parcelám) a měřického operátu (originální mapa). Pro zaměření a zobrazení pozemků byla vybudována trigonometrická síť a zvoleny zobrazovací soustavy. Pro každou obec katastrální byla zeměměřiči zhotovena samostatná katastrální mapa. Hranice katastrální obce byly převzaty tak, jak byly stanoveny při budování josefského katastru. Zaměření a zobrazení pozemků v jejich poloze a tvaru bylo provedeno metodou měřického stolu nejčastěji v měřítku 1 : 2 880 (1 palec = 40 vídeňských sáhů). Měření probíhalo v letech 1824 – 1843 a bylo prováděno vojenskými osobami i civilisty. Celkem bylo pro České země vyhotoveno 49 967 mapových listů o velikosti 65,85 x 52,68 cm. Výsledky geometrických prací byly jednotné a správné, proto se používali ještě v 50. letech.

²¹⁶ K císařským otiskům též poznámka č. 11.

Z originálních map stabilního katastru vznikaly ještě indikační skici – opět kolorované, ale používané pro polní měřičské práce k zjišťování (indikování) změn.²¹⁷ Tyto tři sbírky map jsou v podstatě prvními mapami pozemkové držby všech obcí Českých zemí. K nim lze ještě řadit nekolorované mapy bez uvedených čísel pozemků, které jsou známé jako mapy soudní.²¹⁸

K vyhodnocení řešeného úkolu bylo prostudováno několik map stabilního katastru z různých zdrojů a lze říci, že poprvé detailně zobrazují vlastní upořádání pozemků kolem loveckého zámku Bon Repos (včetně způsobu využití). Oproti předchozím rytinám a plánům přesně umísťují stavby na pozemky a nadto je charakterizují dle významu (církevní, veřejná, hospodářská) a druhu stavebního materiálu (kamenná). Na rozdíl od prvního vojenského mapování zpřesňují i vedení komunikací a ve smyslu cest a pěšin jsou doslova detailním zobrazením území. Při porovnání s rytinami z počátku 18. století mapy stabilizují polohu osady Čihadla v jihovýchodním svahu vrchu a potvrzují na rytinách zakreslený lesní porost na západním svahu. Rovněž definitivně upřesňují umístění zděných staveb v zámeckém komplexu. Nejsou ale schopné podchytit všechny drobné stavby jako například pozůstatky ptáčnických zařízení zobrazených ještě na plánu Václava Honzovského z roku 1795, což je bezpochyby způsobeno netrvanlivostí stavebního materiálu a jejich malou velikostí.

Jak již bylo uvedeno, hrabě Leopold Thun-Hohenstein se rozhodl upravit v anglickém duchu park kolem loveckého zámku. Zobrazený stav tomuto záměru plně odpovídá. Nejen že jsou detailně zobrazeny cestičky, ale také četná odpočívadla (včetně drobných staveb jako jsou altány a podobné přístřešky). Zpracovatel kladl důraz též na rozlišení travnaté plochy a plochy osázené dřevinami, což dokládá záměrné komponování anglického parku, který vychází právě z principu střídání lučních ploch a souvislých porostů. V rámci možností se mapující také snažil rozlišit formu dřevin – nízké keře, vysoké stromy a rozlišit i opadavé a jehličnaté dřeviny. Přirozeně byla menší pozornost věnována zobrazení lesního komplexu východně od zámku. Tím více zaujme zakreslení pravidelné (možná mlatové) plochy severovýchodně od Bon Repos.

²¹⁷ K indikačním skicám blíže též v poznámce č. 12

²¹⁸ Karel KUČA – Věra KUČOVÁ, Principy památkového urbanismu, Chlumec nad Cidlinou 2000, s. 54. K soudním mapám blíže též v poznámce č. 13.

Pro řešené území byly prověřeny indikační skici Stará Lysá s osadou Hyronienberg (*Alt-Lissa sammt Ortschaft Hyronienberg*) uložené v Národním archivu (Obr. č. 13).²¹⁹ Jejich autorem je geometr Johann Sorfler, popis zpracoval Franz Czerny. U dálkově zpřístupněných císařských otisků ze serveru www.archivnimapy.cuzk.cz se autora nepodařilo dohledat (Obr. č. 14).²²⁰ Drobné rozdíly v mapování zobrazují právě indikační skici a to tři nové stavební objekty – dva domy jihozápadně od cesty na Čihadlech (čísla domů 89 a 90) a jeden v centru návsi (číslo domu 91). V prostoru parkové úpravy schází objekt v mlatové úpravě západně od zámku a není ustálený počet staveb ve východní části spíše již lesoparku (za severojižním průsekem). Komunikační síť je nezměněná, dokonce i cestní síť v parku je bez patrných změn. Výjimkou je plocha bývalého bezlesí severně od Bon Repos, která je v císařském otisku šrafovaná a označená jako zelinářská/užitková zahrada (*Gemüse Garten*), ale na indikační skice je zobrazen pravidelný spon dřevin ovocného sadu (*Obst Garten*). Odlišně je též zakreslena užitková zahrada vpravo dole na konci jižního stromořadí. Indikační skica zobrazuje plochu dělenou na 28 dílů, zatímco otisk i soudní mapa zobrazují jen 18 dílů. Neobvyklé je též zobrazení křížku v jihozápadním nároží starého zámku, nyní tzv. Smetanově pokoji. Soudní mapa získaná z Národního archivu²²¹ je nekolorovaná, bez vyznačených parcelních čísel a postrádá dodatečné úpravy. Stejná soudní mapa je deponovaná v SOkA Nymburk (Obr. č. 15).²²² Změny jsou naopak zobrazené ve druhé sadě částečně kolorovaných map (červeně kolorovaných je pouze pět stavebních objektů na Čihadlech), ale s červeným inkoustem vyznačenými parcelními čísly (Obr. č. 16).²²³ Zde je změnou umístění čtyř nových stavebních objektů jihozápadně od cesty na Čihadlech (domy číslo 89, 90, 113, 114) a dále nové dělení pozemků pro zahrady k těmto domům. Změny, které sepsal a kolacionoval dle zápisu na titulní

²¹⁹ K indikačním skicám blíže v poznámce č. 12.

²²⁰ K císařským povinným otiskům blíže v poznámce č. 11.

²²¹ Národní archiv, fond Staré katastrální mapy, řada A 1827 – 1890, inv. č. 33 (soudní mapa nekolorovaná).

²²² SOkA Nymburk, fond Sběrka map a plánů, i. č. 409, signatura B8-25 (soudní mapa nekolorovaná).

²²³ Národní archiv, fond Staré katastrální mapy, řada B 1827 – 1895, inv. č. 80 (soudní mapa částečně kolorovaná).

straně Adolf Horak, vznikly pravděpodobně až po indikační skice a mohly by tak patřit k další etapě mapování – reambulovanému katastru.²²⁴

Kartografickým pramenem menšího detailu jsou mapy druhého vojenského mapování, zvaného též Františkovo.²²⁵ Mapový list O-7-IV byl vyhotoven v roce 1851 – 1852 (Obr. č. 17).²²⁶ V pravém horním rohu se nachází informace o tom, že modelové území spadá do Boleslavského kraje, panství Staré Benátky (*Alt Benatek*), do obce Stará Lysá (*Alt Lisa*) a osady Hyronymberg – Bon Repos. Osada se skládá z 21 domů a 3 chlévů. Žije zde 15 mužů a ustájení zde jsou 4 koně. Oproti popiskům prvního vojenského mapování je lokalita označena již dvěma názvy. Hyronymberg pro osadu a samostatným označením Schloss Bonrepos pro zámecký areál. Jižně od Hyronymbergu se pak objevuje nové pojmenování lesního komplexu Hladký bor. Mapa podobně jako u prvního vojenského mapování zobrazuje mozaiku lesnicko-zemědělsky využívané krajiny. Pastvin či luk je v okolí Hyronymbergu minimum. Pokud jsou nějaké zobrazené, jsou jen v bezprostřední blízkosti zámku jako projev přírodně krajinářského členění parku – nepravidelné a spíše menší plochy. Zahrady u vesnických domů jsou pro nepatrnost nezřetelné. Významná plocha zahrady se ale nachází severně od zámeckého komplexu, jak naznačovala indikační skica stabilního katastru. Zahrada vpravo od jižního konce stromořadí (jižně od zámku) je zobrazena dosti nejasně, spíše se zdá, že zaniká v lesním komplexu.

²²⁴ Reambulovaný katastr vzešel ze zákona č. 88 ř. z. ze dne 24. V. 1869. Mělo se jednat o opravu nepřesností Stabilního katastru, zejména vceňovacího a písemného operátu. Jejich oprava se podařila, ale namísto toho došlo k poškození měřických podkladů. Reambulační práce trvaly do roku 1882. Zvláštní mapy reambulovaného katastru vyhotoveny nebyly. Pouze bylo pro potřeby úřadů provedeno rozmnožení reprodukcí map Stabilního katastru pro mnohé obce, a to jak se stavem před doplněním map změnami, tak i po jejich doplnění. František MAŠEK, Pozemkový katastr, soupis, popis a geometrické zobrazení pozemků ČSR, Praha 1948, s. 19 – 20.

²²⁵ Druhé vojenské mapování bylo v Čechách realizováno v letech 1842 – 1852 a je založeno na trigonometrických bodech vojenské triangulace, která byla vyhotovena v letech 1824 – 1840. Výchozím podkladem byly částečně zjednodušené polohopisy mapy stabilního katastru v měřítku 1 : 2 880, doplněné stolovým měřením a krokováním, resp. odhadem vzdáleností. Výsledné mapy jsou vyhotoveny v Cassini-Soldnerově příčném válcovém zobrazení, v souřadnicové soustavě gusterberské (Horní Rakousy, Čechy a Solnohradsko). Pro Čechy byly zpracovány mapy s označením Militär-Aufnahmesektion von Böhmen v základním měřítku 1 : 28 800 jedenáctibarevné, ručně kolorované. Zveřejněny byly ale pouze odvozené mapy speciální 1 : 144 000 a generální 1 : 288 000. Obsahem se mapy příliš neliší od I. vojenského mapování. Navíc zde byly zobrazeny pouze výšky trigonometrických bodů uvedené ve vídeňských sázích. Výškopis je znázorněn pravými sklonovými šrafovými úsečkami umožňujícími odečíst sklon svahu.

²²⁶ K druhému vojenskému mapování blíže v poznámkách č. 5 a 7.

Lesní pokryv se od prvního vojenského mapování zmenšil jen na západním okraji Hyronymburgu. Na ostatních místech – jižně od zámku, severní pás u Předměřic nad Jizerou, jihovýchodní sektor Raštice, se naopak rozšířil. Tento vývoj zcela jistě vychází ze snahy osadníků co nejlépe využít příznivé podmínky pro rozšíření osady na osluněné straně vrchu. Les byl naopak rozšířen na lehkých, výsušných, písčitých půdách, které jsou obtížně využitelné v zemědělství. Situace v řešeném území tak nepotvrzuje obecný trend české krajiny, že druhé vojenské mapování zaznamenává vzrůst výměry orné půdy za 100 let o 50 % a naopak historicky nejmenší rozlohu lesní plochy.²²⁷

Jasně zpřesnění práce proti prvnímu vojenskému mapování spatřujeme v zakreslení správně orientovaných průseků v lesním komplexu Raštice (východně od zámku) a skutečnému zakreslení průseků v polesí Hladký Bor. Viditelné je i přesnější zachycení vedení komunikací a dokonce zaznamenání doprovodného stromořadí podél cesty mezi hospodářským dvorem ve Staré Lysé a lesem Raštice, či alej podél cesty ke kapli sv. Šimona Stylity. V tomto směru je nápadné zrušení komunikace vedoucí přímo z centra zámeckého areálu severně do Předměřic nad Jizerou, která je na starší mapě zobrazena. V oblasti urbanismu a architektury druhé vojenské mapování zobrazuje všechny kamenné stavby jako stabilní katastr. Dřevěné altány ani parkové cestičky zobrazeny nejsou, zřejmě byly nepodstatné pro vojenské účely. V časové posloupnosti je do obrazových pramenů nutné zařadit i mimořádně zajímavý plán sadových úprav zámku Bon Repos (*Ausmahlungsplan des Lustschlosses Bon Repos*), který lze datovat do poloviny 19. století (Obr. č 18).²²⁸ Měřítko plánu je cca 1 : 220 (měřeno v dolnorakouských sázích).²²⁹ Autorem by mohl být Johann Czerny, jehož jméno je poznamenáno v levém horním rohu plánu. V pravém horním rohu je obsáhlý popis užitkových zahrad.

Převráceně orientovaný kolorovaný plán (barevnost vychází z principu stabilního katastru) zobrazuje všechny zděné stavební objekty, a to dokonce bez chybného posunu středního zámku, jak je tomu ve stabilním katastru. Naopak ale nezobrazuje

²²⁷ Tatiana HRNČIAROVÁ – Peter MACKOVČÍN – Ivan ZVARA et al., Atlas krajiny České republiky, Praha 2009, s. 38.

²²⁸ Fotografie plánu byla získána v roce 2007 z Výzkumném ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. Místo uložení plánu se dosud nepodařilo nalézt. Dle sdělení PhDr. Věry Vávrové se pravděpodobně bude jednat o plán z rodinného archivu Thun-Hohensteinů deponovaný v SOkA Děčín.

²²⁹ Vídeňský/dolnorakouský sáh = 1,896 m.

správnou polohu současné kaple Nejsvětější Trojice, která by měla být o cca 10 m severně. Rovněž cestní síť, kvantifikovaná plochou 6 985 čtverečních sáhů,²³⁰ neodpovídá přesně stabilnímu katastru, byť je zřetelné, že má mnoho společného. Nápadná je například absence cesty vedoucí k severnímu vstupu do Čínského pavilonu. Rovněž schází zobrazení obdélného odpočívadla západně od zámku, kde měl být dřevěný altán – nyní je zde zobrazena spíše eliptická plocha (s rastrem stromů) přecházející přes komunikaci severním směrem. Též je jinak řešen dvůr stavebně rozšířeného Bon Repos – stabilní katastr zobrazuje západní část prázdnou a východní s okrouhlými záhony, zatímco plán zobrazuje obdélné členní východní části tzv. zámeckou zahrádku a stavbu (vstup do sklepa) v západní části.

Detailně jsou zobrazeny vegetační prvky - záhony květin, keřové skupiny, stromové skupiny, stromořadí, lesní komplex a zejména pravidelný spon ovocných stromů v ovocné zahradě severně od zámku. Další nápadnou skutečností je nezakreslení části jihozápadního pásu parku v šíři cca 40 m a délce cca 400 m, který měl navazovat na stromovou školku v jižní partii (vlevo od spodní části jižní aleje). Lesní či spíše lesoparkový komplex východně od zámku nabízí zajímavé zpestření. V plánu jsou stále zakreslené průseky, které svou přímou linií již spíše narušují ideu anglického přírodního parku. V jejich středu není zobrazen žádný altán jako na plánu Václava Honzovského z roku 1795. Oživení souvislého lesního porostu přináší v severovýchodní partii louka, která je severním směrem doplněna o vodní plochu s romantickým ostrůvkem a mostkem.²³¹ Stavebník tak zohlednil vodní poměry v místě i svažitou konfiguraci terénu a vytvořil zde skutečně romantické zákoutí, které z lesního porostu činí lesopark. K tomuto je třeba ještě podotknout, že místo bylo poměrně frekventované, neboť jím procházela „zadní“ cesta od hospodářského dvora do Benátek nad Jizerou. Hospodářský dvůr je v ploše dvora doplněn o několik spíše menších stromů či keřů. Jižně od dvora je pak zobrazeno malé kruhové jezírko.²³²

Poslední, ještě nezmíněnou částí, jsou užitkové zahrady, ke kterým se vztahuje text v pravém horním rohu plánu. Jižní stromová školka půdorysně odpovídá zákresu

²³⁰ „Die Spaziergänge samt Aufbläser betragen 6985 (čtverečných) Klafter zu reinigen“, čtvereční sáh = 3,596 m²

²³¹ Terénním průzkumem bylo místo vodní plochy i ostrůvku potvrzeno, byť fyzicky v dosti zanedbaném stavu.

²³² Je pozoruhodné, že současný majitel v uvedené ploše situoval také bazén, ale obdélný.

stabilního katastru – je rozdělena do 14 ploch (tabulí) a plán spíše specifikuje způsob založení výsadeb a členění záhonů.²³³ Celkem zde bylo vysazeno 50 druhů třešní, 218 višní, 121 různých slivoní, 42 zákrsků a 21 ořešáků.²³⁴ Nápadné je zvětšení plochy ovocné zahrady severně od zámku, kde bylo vysazeno 60 jabloní, 106 hrušní, 251 slivoní a 759 královských višní.²³⁵ V textu uvedených 300 višní vysazených proti Čihadlu není možné dle plánu lokalizovat.²³⁶ Nejmenší užitková zahrada byla v nádvoří Bon Repos. Byla rozdělena do 4 ploch (tabulí), přičemž tu byla i pařeniště.²³⁷ Celkem čtyři pařeniště lze rozpoznat v severní části horních tabulí, kde jsou umístěny vždy po dvou.

Z hospodářským map a plánů je k dispozici kolorovaný nedatovaný plán lesního revíru Vrutice (*Wrutitzer Revier*).²³⁸ Převráceně orientovaný plán pocházející z roku 1830 nám umožňuje nahlédnout do lesního komplexu Raštice (*obligkeitlicher Wald Raschitz*). Potvrzuje existenci lesních průseků jako pozůstatku barokní doby (Obr. č. 19). Severojižní průsek založený východně od zámeckého areálu, je navíc zvýrazněn v jižní části liniovou výsadbou stromů. Z barevnosti plánu lze odvodit, že jižní část (světle zelená, označená č. II.) a severní část (světle šedá, označená č. I.) mají odlišné lesnicko-hospodářské vlastnosti. Nevyznačená barva pro část lesního porostu mezi severojižním průsekem a areálem zámku dokládá, že tato část lesa byla z hospodářské funkce lesa vyňata a byla součástí parkové úpravy areálu. Legenda nebo textová pasáž k mapě zatím nebyla nalezena.

Graficky velmi přehledně zpracovaná porostní mapa lesů benáteckého panství (*Herrschaft Benatek Plan Uiber die Benennung der Waldstrecken in der Wrutitzer Revier nebst deren Flaechenmaahse*) obsahuje kromě několika zobrazení lesních celků též jejich podrobnou lesnicko-hospodářskou evidenci k roku 1830

²³³ „Die Baumschul, weliche in 14 Taffel eingetheilt ist, betrekt die Lenge 36 k. und die Breite 54 k.“

²³⁴ „Befindlichen in der Baumschul - Merere Sorten Kirschen 50, An Weichseln 218, Von verschiedenen Katungen Twetschken 121, An Zwergelnbaumen 42, Nussbaume 21.“ Uvedený počet 452 stromů se zdá být vzhledem k velikosti plochy neúměrný. Pravděpodobně se ale jedná o pěstování sadby ovocných stromů, která je na místo méně náročná. Proto také označení plochy stromová školka.

²³⁵ „Hier befindliche Obstbaume - in Obstgarten an Aepfeln 60, Birnen 106, Twetschken 251, Königs Weichseln 759“

²³⁶ „Gegen Tschihadlo Weichseln 300“

²³⁷ „Das Schlossgartel, welche mit 4 Taffeln eingetheilt ist, betragt die Länge samt Mistbettern 28 k. und die Breite 22 k.“

²³⁸ SOA Praha, fond Velkostatek Benátky nad Jizerou, inv. č. 737, Mapy jednotlivých revírů – revír Vrutice.

(Obr. č. 20).²³⁹ Pro Bon Repos je zásadní lesní celek označený literou „D“ Raštice (*Raschtize*), který se rozkládá východně od zámku na ploše 341 strychů a 1 věrtele.²⁴⁰ Plán je kolorovaný, což umožňuje rozlišit stáří porostů k roku 1830.²⁴¹ Oddělení III. zaujímá cca 20 % plochy a jsou zde stromy staré 90 – 100 let, oddělení IV. je zhruba stejně velké a jsou zde stromy staré 60 – 70 let. Největší plochu cca 40 % zaujímá oddělení V. se stromy cca 35 let starými. Stejnou plochu cca 10 % zaujímá oddělení VI. s porostem 40 – 50 let starým a oddělení VII. s porosty starými cca 25 let. Grafické provedení neobsahuje žádné bližší značky, které by umožnily blíže rozvést některé detaily krajiny zahrnuté v lesním celku Raštice - nejsou zobrazeny lesní průseky ani lesní cesty.

Ve stejném plánu je západně od zámeckého areálu zobrazen menší lesní celek označený literou „E“ Obůrka (*Woburka*). Jedná se o pozůstatek lesa zobrazeného již na rytinách z počátku 18. století, který se vlivem rozvoje osady Čihadla ve své jižní části zmenšil na plochu 22 strychů.²⁴² Zobrazený lesní celek je rozdělen na oddělení I. a II. se stejně starými porosty 95 – 100 let. Ani v lesním celku „E“ nejsou zvláště zachyceny žádné detaily, které by blíže charakterizovaly krajinu.

Naopak zajímavé detaily zachycuje plán mezi lesními celky „D“ a „E“. Schematicky je zde zobrazena osada Čihadla s 12 chalupami a zahradami. Zámecký areál je znázorněn také spíše schematicky, což dokládá příliš dlouhá stavba Nového zámku i Čínského pavilonu a šikmo umístěný hospodářský dvůr. Zatímco je zobrazen objekt s kruhovým půdorysem západně od zámku (nynější novorománská kaple Nejsvětější Trojice), tak není zobrazena kaple sv. Šimona Stylity, která by měla být zakreslena na západním okraji lesního celku „E“. Dalšími pozoruhodnými detaily jsou dvě aleje - jižní vedoucí od zámku v podstatě kopíruje směr z plánu sadových úprav zámku Bon Repos. Alej vedoucí západním směrem a procházející prostor mezi Bon Repos a Novým zámkem je takto zobrazena poprvé.

Posledním významným kartografickým pramenem z 19. století jsou mapy třetího vojenského mapování.²⁴³ Podíváme-li se na mapový list 3953-2 (Obr. č. 21),²⁴⁴

²³⁹ SOA Praha, fond Velkostatek Benátky nad Jizerou, inv. č. 721, Porostní mapa revíru Vrutice.

²⁴⁰ Stanovíme-li rozlohu jednoho strychu/korce 2877,5 m², pak by plocha lesa měla mít cca 98,2 ha.

²⁴¹ „*Aeter 1830*“

²⁴² Stanovíme-li rozlohu jednoho strychu/korce 2877,5 m², pak by plocha lesa měla mít cca 6,3 ha.

²⁴³ Mapování, zvané též Františko-josefské, bylo pořizováno pro větší přesnost a aktuální doplnění starých mapových podkladů. Měření v Čechách probíhalo v letech 1877 – 1879 a výstupem byly

který vznikl na přelomu roku 1877 – 1878 a je zpracován v měřítku 1 : 25 000, můžeme konstatovat, že došlo ke zpřesnění map druhého vojenského mapování. Kromě doplnění některých českých toponym (Čihadla, Niva, Vrch) zaujme především množství výškopisných kót a snaha o přesné zobrazení svažitosti terénu (nápadné zejména východně od zámku, kde jsou znázorněna poměrně hluboká údolí). Opět se zpřesnilo vedení komunikací spolu s rozlišením jejich stavu a významu. Obec Čihadla není zaznamenána schematicky, ale je viditelná struktura sídla a rozsah zahrad. Vlastní zámecký areál je zobrazen se všemi objekty – přibyl objekt v jižní zahradě (stromové školce).

Lesní komplexy jsou vymezeny ostrými liniemi a lesní průseky jsou zobrazeny až nápadně výrazně (například v polesí Bor u bývalé poustevny sv. Františka poblíž osady Dvorce). Jejich barevné provedení je oproti zemědělské půdě méně výrazné než na mapách starších. Solitérní stromy nejsou zobrazeny, ale jsou zobrazena stromořadí například stromořadí ke kapli sv. Šimona Stylity nebo stromořadí podél části cesty mezi Starou Lysou a lesem Raštice.

Vlastní areál Bon Repos je členěn poměrně velkým množstvím cest, které vycházejí z původní parkové úpravy zobrazené na mapách stabilního katastru. Lesní průseky jsou zobrazeny v identických místech jako u předchozích map. V detailu parkové úpravy stojí za povšimnutí kruhové odpočívadlo na středu cesty mezi kaplí sv. Šimona Stylity a zámeckým komplexem.

4.3.7. Začátek 20. století

Jakmile Rudolf Ferdinand Kinský²⁴⁵ zakoupil v roce 1905 benátské panství, začal s vysoušením zdí. Proto se z Bon Repos musely odstěhovat dvě dosavadní

mapy v měřítku 1 : 25 000 opět s využitím podkladů katastrálních map. Výchozím podkladem map byly souřadnice trigonometrických bodů. Při mapování polohopisu se používal měřický stolek a později buzoly. Výškopis (v jaderském výškovém systému) je zobrazen kótami a sklonovými šrafami. Vrstevnice jsou zobrazeny po 20 m (v plochých územích po 10 m). Zatímco odchylky měření mohly být až 100 m, chyba výškopisu mohla dosahovat až 50 m. Výsledkem mapování jsou barevné mapy tzv. topografické sekce v základním měřítku 1 : 25 000. Odvozením (generalizací) vznikly mapy speciální 1 : 75 000 a generální 1 : 200 000. Mapy byly užívány až do poloviny 50. let 20. století.

²⁴⁴ K třetímu vojenskému mapování – topografickým mapám, blíže v poznámce č. 8.

²⁴⁵ Rudolf Josef Ferdinand Damasus hrabě Kinský (11. XII. 1859 – 13. III. 1930).

nájemnice slečny Kirschnerovy.²⁴⁶ Hrabě Kinský zde následně inicioval opravy nástěnné výzdoby, které prováděla pražská firma Frenzel. Z hospodářského a provozního hlediska byl nejdříve zařízen dům pro lesní úřad č. p. 2 (Starý zámek). Jako revírní lesní a vedoucí polesí Bon Repos tu nastoupil 1. VI. 1921 pan Josef Petr, který zde žil s rodinou a byli vlastně jedinými stálými obyvateli zámku až do roku 1927, kdy přešli do nedaleké myslivny Karlov u Byšiček.

Mezi tím došlo k velkému zásahu do vlastnického práva hraběte Kinského, které významně ovlivnily správu zámku Bon Repos. Ve dvacátých letech 20. století proběhla tzv. první pozemková reforma a to dle zákona č. 215/1919 Sb. Reforma a navíc smrt hraběte donutily rodinu areál zámku Bon Repos v roce 1931 prodat. Novým vlastníkem se stal Ing. Václav Špitálský,²⁴⁷ který nechal v roce 1932 opravit a také vymalovat novorománskou kapli u zámku. Na památku své zemřelé ženy Anny ji nechal v roce 1934 převést na kapli sv. Anny. Pro dlouhodobě neuspokojivý způsob zásobování vodou z jeho podnětu vznikl ve třicátých letech východně od hospodářského dvora funkcionalistický věžový vodojem. To podnítilo dceru Marii zřídit u zámku kašnu. Ta je umístěna mezi Novým a Starým zámkem, tedy v místech, kde mohla stát původní šporkovská kaple sv. Jeronýma. Po smrti Ing. Špitálského převzal Bon Repos manžel prostřední dcery Marie Karel Gerner.

První polovina 20. století je poměrně bohatá na kartografické prameny. Jak bylo zmíněno v úvodu práce, jejich množství je značné a kompletní zpracování přesahuje možnosti bakalářské práce. Pro úplnost je zmíněna pouze mapa navazující na starší období, a to třetí vojenské mapování.

Mapy třetího vojenského mapování v měřítku 1 : 75 000 (zvané též speciální) a pořizené za Republiky československé, jsou pro studium změn krajiny kolem loveckého zámku méně vhodné, neboť představují krajinu v menším rozlišení. Mapový list 3953²⁴⁸ zobrazuje souvislý lesní komplex Raštice a centrální umístění zámeckého areálu Bon Repos (Obr. č. 22). Osada Čihadla je zachycena jen schematicky. V mapě je vyznačena administrativní hranice, která vede souběžně se severním lemem parku. Oproti topografické mapě třetího vojenského mapování

²⁴⁶ Jedna se proslavila jako malířka, druhá jako spisovatelka s pseudonymem Ossip Schubin. Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – V. díl, Polabský týdeník TOK 26, 2005, s. 4.

²⁴⁷ Ing. Václav Špitálský (28. X. 1877 – 12. VIII. 1938) byl odborníkem na meliorace. Pracoval jako přednosta odboru Státního pozemkového úřadu v Praze.

²⁴⁸ K třetímu vojenskému mapování – speciálním mapám, blíže v poznámce č. 9.

jsou jinak zakresleny lesní průseky - severojižní je posunut více k východu, navíc jsou zobrazeny průseky v lese za silnicí Stará Lysá – Benátky nad Jizerou.

Z hlediska vzhledu areálu jsou ale zajímavější staré fotografie. Velmi pěkný soubor černobílých fotografií z doby po roce 1900 z archivu Národního památkového ústavu v Praze je dochován ke kapli sv. Šimona Stylity (Obr. č. 23).²⁴⁹ Fotografie hlavního průčelí pořízené z východní strany zobrazují vlastní hmotu kaple, která je zastřešena plechem a na středové lucerně je umístěn nedochovaný umělecky kovaný kříž. Je dobře patrné i barevné členění fasády. Z hlediska sochařské výzdoby lze fotografie pokládat za unikátní zobrazení celé kompozice – dvou andělů života a smrti a dvou kamenných lebek. Dvě fotografie nepřímou dokumentují, že mezi kaplí a areálem zámku byl jírovec. Současné jírovcové stromořadí tak může navazovat na starší stromořadí zobrazené na druhém a třetím vojenském mapování. Kolem kaple je zachycena nezpevněná komunikace a kamenný obrubník s nárožními patníky, které vymezovaly její prostor. Za kaplí směrem k západu je vidět otevřená zemědělská krajina bez stromové vegetace, resp. zorané pole.

Černobílé zimní fotografie z ateliéru M. Adlera v Praze dokumentují vzhled areálu Bon Repos v prvním desetiletí 20. století.²⁵⁰ První zobrazuje Čínský pavilon (Obr. č. 24). Je to jednoduchá obdélná stavba s mansardovou střechou krytou dřevěným šindelem. Fasáda rokokového pavilonu je lehce popnuta opadavými dřevinami. Mohlo by se jednat o loubinec pětilistý (*Parthenocissus quinquefolia*). Vlevo stojící objekt Starého zámku je zastřešen sedlovou střechou snad krytou břidlicovými šablonami. I tento objekt je popnutý, avšak hmota dřeviny je výraznější než na pavilonu. Za objekty severním směrem je vzrostlý porost opadavých dřevin.

Druhá fotografie zobrazuje Nový zámek z jihovýchodu (Obr. č. 25). Vidíme obdélnou přízemní budovu se sedlovou střechou, která je ve středu zvýrazněna pavilonem s mansardovou střechou zakončenou hodinovou věžičkou. Boční pavilony jsou také kryty mansardovou střechou. Jižní fasáda objektu je s výjimkou středního pavilonu hustě popnuta dřevinami. V popředí se nacházejí tři listnaté stromy, které odkazují na krajinářský park kolem zámku.

²⁴⁹ Sbírka NPÚ, generální ředitelství, inv. č. N 11.243, N 16.429, N 18.882.

²⁵⁰ Fotografie Archiv zámku Bon Repos.

K nejmalebnějším fotografiím patří jihozápadní pohled na kapli sv. Šimona Stylity s alejí a skupinou vesničanů (Obr. č. 26). Černobílá fotografie z doby okolo roku 1910 zobrazuje reálný výsek zemědělské krajiny, kde kaple se sochařskou výzdobou plní funkci dominanty. Ke kapli vede od zámku oboustranné stromořadí relativně mladých stromů. Zřejmě se jedná o cca 40 let staré jírovce maďal (*Aesculus hippocastanum*).

Mezi kaplí a alejí se nacházejí dva přibližně sto let staré jírovce. Toto dosti neobvyklé ukončení aleje by mohlo odkazovat na složitost vývoje kompoziční dominanty současné krajiny, kterou je třeba ještě prověřit. Dva staré jírovce by mohly pocházet z výrazně starší kruhové výsadby kolem kaple, jako je tomu například u kaple sv. Jana Křtitele ve Staré Lysé. Tato formace ale není doložena na žádné mapě. Další možností je, že tyto dva jírovce jsou pozůstatek staré jírovcové aleje (zobrazené na mapě druhého vojenského mapování), která byla nahrazena novými, zde vyfotografovanými, stromy.

Fotografie Archiv zámku Bon Repos. Po obou stranách aleje a v předpolí kaple jsou pole. Vlevo od kaple je vyfotografována dvojice menších ovocných stromů (snad švestek). V severovýchodním pohledu od kaple je zobrazen zdí ohrazený park.

Velmi podobné záběry jsou zachyceny na černobílé pohlednici Bon Repos (Obr. č. 27), jejíž vznik by mohl spadat do třicátých let, když zámek vlastnil Ing. Špitálský.²⁵¹ První z pěti, na pohlednici zobrazených fotografií, je Nový zámek od jihozápadu, která ale nepřináší nové poznatky. Stejně tak je identická fotografie kaple sv. Šimona Stylity. Mnohem zajímavější je pohled na vnitřní část hospodářského dvora, který dosud unikal pozornosti. Vidíme zde severní část západní budovy, která je zastřešena sedlovou střechou. Dvůr není zpevněn a není zde žádná vegetace. Severně od hospodářského dvora jsou zachyceny jehličnaté stromy, zatímco západně, směrem k Čínskému pavilonu, jsou stromy opadavé. Menší fotografie zobrazuje interiér Čínského pavilonu, kde zaujme zavěšený preparovaný dravec doplňující iluzivní malbu na stropě. Poslední snímek představuje novorománskou kapli, která je od roku 1934 zasvěcena sv. Anně. Kaple je oktogonální stavba s fasádou členěnou arkádami a pilastry. Střecha je jehlancová

²⁵¹ Fotografie Archiv zámku Bon Repos.

zakončená zvoničkou s křížem. Kaple je zasazena do parkové kompozice. V popředí je dokumentován kvetoucí keř pustorylu věncového (*Philadelphus coronarius*).

Vysokou vypovídající hodnotu z hlediska sadovnického má černobílá fotografie jižní strany rokokového zámku s vytaženou markýzou (Obr. č. 28).²⁵² Fotografie z doby okolo roku 1910 dokumentuje stav a využívání obytné terasy před středním pavilonem. Zámek v nezměněné podobě je popnutý stejně jako na předchozí fotografii. Vedení cestní sítě neodpovídá přesně plánu sadových úprav zámku Bon Repos z poloviny 19. století - před zámkem není volná mlatová plocha, ale záhon se stromkovými růžemi. Rovněž v plánu není zobrazeno schodiště před středovým pavilonem. Naopak z plánu vychází rozmístění několika keřů dřevitých pivonek (*Paeonia suffruticosa*), které jsou od keřů ruje vlasaté (*Cottinus coggygia*) oddělené cestičkou. Stejně tak jsou zachyceny záhony trvalek při jižní straně zámku. Poslední detail zobrazuje hradbu vzrostlých listnáčů za střechou zámku na nezobrazeném nádvoří mezi Novým a Starým zámkem. Ty by ale podle plánu měly růst po stranách středového pavilonu a ne v centrální ploše.

Na poměrně poklidnou historii areálu loveckého zámečku Bon Repos navazuje výrazně rušnější, která byla vyprovokována druhou světovou válkou. Areál zámku nejprve užíval německý velitel nedaleké milovické posádky. S koncem války zde byl umístěn lazaret Rudé armády, který v 50. letech vystřídala politická škola. Roku 1958 byl areál prohlášen nemovitou kulturní památkou. To ale v letech 1963 – 1990 nezabránilo ve využití objektu pro vojenské účely. V rámci rozprodávání nepotřebného majetku Ministerstva obrany ČR areál zámku koupil v roce 2003 nový vlastník pan Charles Butler, který se vzápětí rozhodl nově získaný objekt velkoryse, a především s citem pro památkovou hodnotu místa, rekonstruovat.

S působením armády jsou spojené četné prameny a to jak mapy (například základní a topografické), plány a stavební dokumentace, ale též letecké měřičské snímky. Jejich množství je značné, a proto při zpracování této práce byly využity jen základní, které v hrubých rysech dokreslují změny krajiny v okolí zámku. Jejich podrobnější zpracování bude předmětem dalšího studia stejně tak jako zpracování map pozemkové evidence (pozemkového katastru a katastru nemovitostí).

²⁵² Fotografie Archiv zámku Bon Repos.

4.4. Shrnutí krajinných změn

Vzhled krajiny řešeného území před získáním vrchu Čihadlo hrabětem Šporkem v roce 1715 je v podstatě neznámý. Případné kartografické prameny jako například Klaudyánova mapa jsou pro své malé rozlišení jen orientačním pramenem. Rovněž písemné prameny jako jsou urbáře nebo Desky zemské vypovídají o vzhledu krajiny jen okrajově.

Lze tedy předpokládat, že raně novověká krajina kolem vrchu Čihadlo byla mozaikou smíšených lesů a zemědělsky obhospodařovaných pozemků. Směrem k Jizeře (na západ) se nacházelo v údolní nivě více luk, směrem na východ, jih a sever se rozkládalo více lesů. Z lokačního hlediska bychom základy původní vsi Osová mohli nalézt nejspíše na jižním svahu vrchu, tedy v poloze slunné a přitom kryté před západním prouděním větru. Zánik vsi, pozdější vznik nové a absence archeologického výzkumu zatím nedovolují její přesnější lokaci.

Zásadním impulzem pro změnu kulturní krajiny v krajinu barokní či přesněji romantickou je až založení loveckého zámku Bon Repos. Neocenitelným pramenem pro zkoumání prvních zásahů jsou rytiny vedut, jež si hrabě Špork nechal pořídit pro radost i sebe prezentaci, a kterými nešetřil při výzdobě svých tisků.²⁵³ První z řady je rytina Ptačí hůrka (*Bon repos oder Vogelberg*), dokládající mozaiku zemědělsky obhospodařovaných pozemků, lesů a strukturu osídlení. Pozoruhodné na vedutě je právě zobrazení objektů spojených s čižbou a první zakladatelskou etapou. K rytině připojená legenda od počátku naznačuje, že vše zásadní pro Bon Repos zde již bylo instalováno.

Po delší časové pauze, která byla ze strany hraběte Šporka plně využita při budování jeho stěžejního díla – lázeňského areálu v Kuksu, se vynořují dvě umělecky precizně provedené, a zdá se, že též přesné, veduty Michaela Heinricha Rentze - Bon Repos od jihu (*Bon-Repos oder der Vogel-Berg von Mittag anzusehen*) a Bon Repos od severu (*Bon-Repos von Mitternacht anzusehen*). Rytiny vzniklé po roce 1726 nám umožňují nahlédnout do Šporkova intimního prostředí, přičemž zobrazují takové detaily, které již nikdy více nebude možné rekonstruovat (například z archeologických nálezů či dálkového průzkumu Země). Mimořádné štěstí má

²⁵³ Typickou ukázkou je Šporkova tzv. Bonreposká knížka zobrazující nejen jeho panství Lysá a zámek Bon Repos, ale také zásady Řádu sv. Huberta a obsahující i některé lovecké písně.

badatel též v tom směru, že jako doprovodný pramen může využít zápisy Šporkova pážete Ferdinanda Rakovského, Šporkova hofmistra Tobiáše Josefa Seemanna i Šporkovu osobní korespondenci.²⁵⁴ V maximální šíři tak lze rekonstruovat dávno zaniklou situaci Bon Repos, a to včetně bohatého společenského života.

Máme-li tedy shrnout podobu Bon Repos v jeho zlaté éře, spatříme před sebou pestrou škálu ptáčnických zařízení místy skrytých ve stínu rozvolněných stromových skupin. Solitérní zděné objekty se vyhřívají v podzimním slunci na louce. Nejsou dominantami, jsou pouze drobnými prvky krajinné scenérie, kterou dotvářejí, nebo při dálkových pohledech naopak rámují. Hradba lesů obklopuje tuto idylu, ale nikoli neprodyšně, nýbrž umožňuje z intimních zákoutí daleké výhledy do krajiny. Severní pohledová osa je ukončena pohledem na dvojici kopců a hrad Bezděz. Západní strana nechává poutníka nahlédnout do údolí Jizery a k zemské stezce spojující Prahu se Žitavou, zatímco jižní výhled směřuje k centru mariánského kultu - kostelu ve Staré Boleslavi, a k mocenskému centru reprezentovanému císařským zámkem v Brandýse nad Labem. Z rytin na nás nehledí přísně pravidelná kompozice barokních zahrad ani dobově oblíbená symetrie. Vše je přizpůsobeno praktickému využívání při maximálním respektování krajiny - téměř by se mohlo říci v duchu Rousseauova hesla „*Zpět k přírodě*“. Šporkovo Bon Repos tak vykročilo z pravidly sešňorované a narýsované barokní doby až k vzdálenému romantismu.

Úplně jinou představu nám nabízí první vojenské mapování. Nacházíme se v době, kdy Bon Repos adaptuje pro své potřeby pražský arcibiskup Antonín Petr Příchovský. Romantickou rozvolněnost kompozice staveb a stromových skupin, zvětšenou na Rentzových rytinách, nahradila přísná klasicistní osovost. Zdá se, že nejen geometrickým středem komplexu je původní kaple sv. Jeronýma (kaple byla rovněž duchovním centrem a následně i faktorem ovlivňujícím pojmenování vrchu *Hieronymburg*). Od ní vybíhají všemi světovými směry kompoziční osy. Severní je nejméně zřetelná, protože vychází z otevřeného dvora stavebně rozšířeného Bon Repos do volné krajiny. Naopak jižní je jasně vymezena linií výsadbou stromů vedoucích od Nového zámku. Západní a východní osa je zachycena jako průseky v lesních porostech. Geometrickou souměrnost umocňují kolmé průseky – dva na východním lesním průseku a jedna kolmo vedená cesta do Předměřic nad Jizerou.

²⁵⁴ Všechny tyto prameny jsou zpracovány v díle Pavla Preisse a Heinricha Benedikta.

Je samozřejmě otázkou, do jaké míry je zobrazení areálu ovlivněno schopnostmi mapovatele, ale je nepochybné, že vliv vojenské mentality a dobového přístupu po jasném a přehledném řešení se musel do zobrazení areálu významně promítnout. Nelze ani opomenout možný impulz ke vzniku geometricky vyváženého komplexu vzešlý ze záměru arcibiskupa, který novou přístavbou ke Starému zámku skutečně významně přispěl ke geometrické symetričnosti.

Po uplynutí tří dekad od prvního vojenského mapování, máme z roku 1795 k dispozici plán hospodářského dvora ve Staré Lysé i detail zámeckého areálu na Bon Repos. Protože plán zpracoval zkušený inženýr Václav Honzovský, můžeme se domnívat, že zachytil krajinu přesněji než zpracovatel prvního vojenského mapování. Především je zde popřena přísná geometrická souměrnost areálu. To dokládá jednak zalomení východo-západní osy v zámeckém areálu, asymetricky umístěný nový Čínský pavilon a také dvoutraktový hospodářský dvůr. Pro studium změn krajiny je ale významné zobrazení všech stromořadí a průseků, které zde v uvedené době zcela jistě byly, a také dělení pozemků, doplněné o slovní popis. Z hlediska dějin areálu Bon Repos je plán důležitý i pro objasnění osudu kaple sv. Jeronýma. Pavel Preiss je totiž názoru, že kaple zanikla již za arcibiskupovy přestavby. To ale plán zobrazením centrálního objektu mezi starým a novým zámekem vyvrací. Navíc zde máme informaci Františka Otruby vztahující se k roku 1827 o zpustlé kapli sv. Jeronýma. Je tedy možné říci, že arcibiskupova přestavba zámku respektovala, více než se dosud předpokládalo, Šporkovo založení. Ba co více, kaple se dle mapy prvního vojenského mapování mohla stát geometrickým středem komplexu.

Radikální zásah do krajiny kolem loveckého zámku Bon Repos přinesla módní vlna anglických parků, která v první polovině 19. století uchvátila evropskou společnost. Hrabě Leopold Thun-Hohenstein se rozhodl změnit dosud málo využívaný zámek na příležitostné letní sídlo. Přirozeně se změna dotkla i „nemoderních“ nebo již zcela zaniklých sadových úprav areálu, které zde od dob Příchovských setrvaly. Pravděpodobně pro přehlednost lesního komplexu ponechal původní průseky. Zato se zvýšenou měrou věnoval novému formování parkové části jižně a západně od zámku. Stabilní katastr z roku 1842 dokládá již jeho moderní pojednání. Na křivolaké cestičky s řadou odpočívadel navazují travnaté plochy, keřové skupiny

či solitérní stromy. Existence pěti drobných dřevěných staveb (nejspíše tři kruhových a dvou obdélných altánů) je doložena z císařského otisku stabilního katastru.

Hospodářská nutnost vedla majitele k založení užitkových zahrad (stromové školce, ovocné zahrady a zelinářské zahrady). Nedatovaný kolorovaný plán, který se pravděpodobně nachází ve fondech SOkA Děčín, také zobrazuje další prvky přírodně krajinářského parku vycházející z terénní konfigurace. Při vlastním průzkumu v terénu bylo skutečně zjištěno, že vodní plocha s ostrůvkem severovýchodně od zámku existovala, stejně jako odpočívadlo na ostrohu nad nimi. Rovněž byly nalezeny trasy některých cest v severozápadní a jihozápadní části parku. Pokud plán zobrazuje skutečný vzhled areálu, pak se muselo jednat o ekonomicky velice náročný projekt, jehož udržitelnost mohla být také jednou z příčin zadlužení majitele a vedoucí následně k prodeji benáteckého panství bance.

Vedle produkce ovoce, která se dotkla změn krajiny v nejbližším okolí zámku, je nutné zmínit vliv lesního hospodářství na strukturu krajiny. Plány Vrutického revíru nám dokládají, že ač byl Bon Repos poměrně rozsáhlý soubor staveb, kde sídlila řada zaměstnanců benáteckého panství (včetně Bedřicha Smetany), nebyl za Thun-Hohensteinů centrem lesní správy. Přilehlé lesy si zachovávaly poměrně stejnou výměru s jediným rozdílem proti pozdější době. Zatímco stabilní katastr a plán parku zobrazují nejbližší okolí zámku jako nelesní plochu, porostní mapa eviduje plochu severozápadně od zámku jako lesní oddělení „E“ se stromy starými 90 – 100 let.

Porostní mapa ale také dokládá, byť se zjevným zjednodušením, alejové výsadby uvnitř areálu. Aleje musely být pro zpracovatele mapy natolik hmotou významné, že je zobrazil jako orientační prvky v těsném sousedství zámeckého areálu. Tímto autor potvrzuje nejasnou interpretaci stromořadí na plánu Václava Honzovského (zde má stromořadí velmi podobný charakter jako okolní park), na stabilním katastru (pro relativní krátkost úseku stromořadí splývá s označením stromů v parku) i na plánu parku (západní stromořadí se skládá ze stromů odlišných znaků). Mohlo by se tedy jednat o pozůstatek výsadeb realizovaných ještě za arcibiskupa Příchovského. Stromořadí stará cca 70 let, respektive 100 let, byla tedy spolu s lesními průseky zobrazena v mapách druhého a třetího vojenského mapování, které si naopak pro značné měřítko nevšímají parkových detailů.

Obdobně se k zámeckému areálu a okolní krajině staví topografické, státní odvozené i základní mapy, když zobrazují jen celky lesů, zemědělsky obhospodařovaných pozemků, komunikace a sídla. Právě jen stromořadí a lesní průseky jsou prvky, které pořizovatele map zajímají.

Detailní přehled o krajině lze získat z pozemkových a katastrálních map, jejichž úkolem je sice evidence pozemků a následné zdanění, které ale nepřímo zaznamenávají všechny podstatné změny. Absence změn zámeckého areálu i přilehlé krajiny dokládá nezáměr majitele (banky) a následná finanční tíseň hraběte Kinského. Pokud v uvedené době přelomu 19. a 20. století byly vyvíjeny nějaké aktivity, pak se jednalo zejména o stavební úpravy, rekonstrukce a údržbu.

Shodou okolností ve stejné době přibývají k archivním pramenům nové – fotografie. Dochované fotografie parku nezachycují velkolepé změny, ale naopak archivují původní ještě Thun-Hohensteinskou podobu s anglickým parkem a tehdy módními pnoucími dřevinami na fasádě objektů. Navíc dokumentují i barevnost fasád a stavebně-architektonických detailů, které již zanikly (například rolovací markýza na jižní straně pavilonu nového zámku). Ještě starší dobu můžeme spatřit na fotografiích kaple sv. Šimona Stylity, které zobrazují dávno zaniklou kompozici barokních plastik. Zde se fotograf možná přiblížil době smrti Františka Antonína Šporcka, kdy kolem kaple byly plastiky rozmístěny.

4.5. Ochrana dochovaných hodnot a návrh péče

Bakalářská práce se věnuje studiu změn krajiny kolem loveckého zámku Bon Repos. V předchozích kapitolách byla věnována pozornost historickému vývoji na podkladě především kartografických a obrazových pramenů. Má-li být jedním z výstupů práce praktické využití poznatků k ochraně artefaktů české barokní krajiny, resp. má-li vést k částečné rekonstrukci zaniklých forem, je třeba se blíže seznámit s dochovanými kulturními, přírodními a historickými charakteristikami modelového území. Tyto hodnoty zásadní měrou ovlivňují kvalitu místa a oblasti krajinného rázu a následně ochranu území ať již formou vlastního správního řízení k zamýšlené činnosti či stavbě, nebo při zpracování obecného právního předpisu, jakým je například územní plán obce.

4.5.1. Kulturní památky

Kulturní a historické charakteristiky v očích české společnosti nejlépe reprezentují nemovité kulturní památky.²⁵⁵ Jejich evidenci v Ústředním seznam kulturních památek spravuje Národní památkový ústav, který pro katastrální území Stará Lysá, část obce Čihadla eviduje ke dni 1. 3. 2015 následující objekty:

Areál záměčku Bon Repos

Nový zámek

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/1, st. p. č. 83, k. ú. Stará Lysá
- přízemní budova; k centrálnímu traktu přiléhají dvě menší křídla, zakončená dvěma obdélnými rizality se samostatnými střechami; nad střední částí kupolovitá střecha s vížkou na vrcholu; spojovací křídla mají sedlové střechy; koncové rizality zastřešeny převýšenými mansardovými střechami valbovými; fasáda členěna pilastry s iónskými hlavicemi, bohatě profilovanými římsami a dekorativním orámováním okenních a dveřních otvorů; střecha měděná plátová
- dnešní podoba z druhé poloviny 18. století

Starý zámek - budova zvaná „Bon Repos“ (Obr. č. 29)

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/2, st. p. č. 84, k. ú. Stará Lysá
- prostá přízemní budova na půdorysu připomínajícím písmeno E; nad portálem hlavního vchodu osazen reliéf z bělošedého pískovce (na oblaku sedící Madona kojí dítě, dole tři hlavičky andělů); střecha valbová; fasáda členěná soklem a podstřešní římsou s fabionem; při restaurování objektu v letech 2009 – 2011 na jižní fasádě domu objeveny fresky a nápisy; střecha kanadský šindel
- objekt z doby kolem r. 1720

²⁵⁵ Za kulturní památky podle § 2 odst. 1 zákona č. 20/1987 Sb. O státní památkové péči, v platném znění, prohlašuje ministerstvo kultury České republiky nemovité a movité věci, popřípadě jejich soubory, které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické, nebo které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem.

Čínský pavilon

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/3, st. p. č. 85, k. ú. Stará Lysá
- obdélná přízemní budova s mansardovou střechou; zevně členěna pilastry s iónskými hlavicemi; okna i dveřní otvory ukončeny oblouky; střecha šindelová
- dnešní podoba z druhé poloviny 18. století

Hospodářská budova západní

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/4, st. p. č. 86, k. ú. Stará Lysá
- trojkřídlá přízemní budova s lomenou sedlovou střechou; fasáda nečleněná; s novodobými přístavky; střecha kanadský šindel
- dnešní podoba z druhé poloviny 20. století

Hospodářská budova východní

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/5, st. p. č. 87/1 a 87/2, k. ú. Stará Lysá
- dvoudílná přízemní budova zastřešená valbovými střechami; v linii jižního průčelí je plot, přerušovaný vjezdem a uzavírající dvůr mezi hospodářskými budovami; fasáda nečleněná; střecha kanadský šindel
- dnešní podoba z druhé poloviny 20. století

Kaple sv. Jeronýma - nově kaple Nejsvětější Trojice

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/6, st. p. č. 108, k. ú. Stará Lysá
- centrální stavba na půdorysu osmiúhelníku; střecha má tvar nízkého osmibokého jehlanu, na vrcholu osmiboká lucerna s jehlancovou šindelovou stříškou; stěny zevně členěny nárožními polosloupky a arkádami; uvnitř plochá kupole
- stavba byla upravována koncem 19. století

Kašna

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/7, p. p. č. 860/5, k. ú. Stará Lysá
- kašna je umístěna v buxusovém parteru severně od středního rizalitu Nového zámku
- pískovcová kašna hranolového tvaru s vsazenými oblouky uprostřed každé strany, rohy vykrojeny, kolem vyšší pískovcová obruba
- kašna je z první poloviny 20. století

Socha sv. Maří Magdalény

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/8, p. p. č. 860/5, k. ú. Stará Lysá
- socha je umístěna severovýchodně od Nového záměčku
- podstavec sochy má podobu skály s pařezem, rostlinami, hady, ještěrkami, žábou a hlemýžděm; na skále sedí žena v řasnatém rouchu, ruce má položeny na kolenou, hlavu obrácenou k nebi, u nohou jí leží kalich a lebka; socha v mírně podživotní velikosti
- socha pochází z doby kolem r. 1740

Park (Obr. č. 30)

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 38885/2-1962/9, p. p. č. 857/1; 860/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10; 861; 864/1; 866/1; 919; 920/1, 2; 921/3; k. ú. Stará Lysá

Areál kaple sv. Šimona Stylity

Kaple sv. Šimona Stylity (Obr. č. 31)

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 28493/2-3169/1, st. p. č. 112, k. ú. Stará Lysá
- barokní hranolová zděná stavba s osmibokou věžičkou a lucernou; na nárožích zevně pilastry s iónskými hlavicemi; uvnitř sklenuta kupolí; okno na východní straně a vchod na severní straně zaklenuty obloukem; střecha původně měděná, nyní stržena
- stavba pochází z let 1716 - 1717

Sochy andělů

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 28493/2-3169/2 a 3, st. p. č. 112, k. ú. Stará Lysá
- na severní straně kaple (při nárožích) jsou dva hranolové podstavce s patkami; plastiky andělů z dílny M. B. Brauna byly přemístěny do NG expozice Baroko v Čechách ve Schwarzenberském paláci
- podstavce pochází z let 1716 - 1717

Plastiky lebek

- památkou od 3. 5. 1958, r. č. 28493/2-3169/4 a 5, st. p. č. 112, k. ú. Stará Lysá
- na jižní straně kaple (při nárožích) jsou dva hranolové podstavce s patkami; plastiky lebek z dílny M. B. Brauna byly v r. 1999 odcizeny
- novodobé podstavce pochází z druhé poloviny 20. století

Obec Čihadla

Venkovský dům č. p. 19

- památkou od 16. 1. 2009, r. č. 103421, st. p. č. 77, k. ú. Stará Lysá
- prosté venkovské stavení, klasické tříkomorové dispozice, intaktně dochovaný příklad chudé poloroubené lidové architektury
- hodnota domu je zvýšena o situování v lokalitě dominikální osady pod zámkem Bon Repos

4.5.2. Příroda a krajina

Kromě přírodních charakteristik blíže specifikovaných v kapitole 4. 1. Vymezení území je třeba se blíže zmínit o obecné²⁵⁶ a zvláštní²⁵⁷ ochraně přírody a krajiny vycházející ze zákona č. 114/1992 Sb. O ochraně přírody a krajiny. Na rozdíl od památkové péče zde nevystačíme pouze s jednou kategorií. Nachází se zde památný strom, registrované významné krajinné prvky²⁵⁸ a územní systém ekologické stability.²⁵⁹

Památný tis červený (Obr. č. 32)

- památným od 5. 11. 2001, r. č. 208 093.1/1, p. p. č. 860/7, k. ú. Stará Lysá
- obvod kmene 179 cm, stáří cca 150 let, výška 12 m
- soliterní strom s pravidelnou jehlanovitou korunou roste jihozápadně od Nového zámku

Významný krajinný prvek Jižní stromořadí u kaple sv. Šimona Stylity (Obr. č. 33)

- registrován od 29. 3. 2004, p. p. č. 919 (857/1 dle pozemkového katastru), k. ú. Stará Lysá

²⁵⁶ Obecná ochrana přírody a krajiny je řešena v ustanoveních § 4 - § 13 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, v platném znění.

²⁵⁷ Zvláštní ochrana přírody a krajiny je řešena v ustanoveních § 14 - § 57 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, v platném znění.

²⁵⁸ Ustanovení § 3 odst. 1 písm. b) zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, v platném znění - významný krajinný prvek jako ekologicky, geomorfologicky nebo esteticky hodnotná část krajiny utváří její typický vzhled nebo přispívá k udržení její stability. Významnými krajinnými prvky jsou lesy, rašeliniště, vodní toky, rybníky, jezera, údolní nivy. Dále jsou jimi jiné části krajiny, které zaregistruje podle § 6 orgán ochrany přírody jako významný krajinný prvek, zejména mokřady, stepní trávníky, remízy, meze, trvalé travní plochy, naleziště nerostů a zkamenělin, umělé i přirozené skalní útvary, výchozy a odkryvy. Mohou jimi být i cenné plochy porostů sídelních útvarů včetně historických zahrad a parků. Zvláště chráněná část přírody je z této definice vyňata (písmeno f).

²⁵⁹ Ustanovení § 3 odst. 1 písm. a) zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, v platném znění - územní systém ekologické stability krajiny je vzájemně propojený soubor přirozených i pozmeněných, avšak přírodě blízkých ekosystémů, které udržují přírodní rovnováhu. Rozlišuje se místní, regionální a nadregionální systém ekologické stability.

- jižní strana oboustranného jírovcového stromořadí je složena z dožívajících stromů starých cca 100 let; předmětem ochrany je hmota aleje, nikoliv jednotlivé dřeviny

Významný krajinný prvek Severní stromořadí u kaple sv. Šimona Stylity

- registrován od 10. 7. 2004, p. p. č. 919 (858 dle pozemkového katastru), k. ú. Stará Lysá
- severní strana oboustranného jírovcového stromořadí je složena z dožívajících stromů starých cca 100 let; předmětem ochrany je hmota aleje, nikoliv jednotlivé dřeviny

Významný krajinný prvek Bon Repos

- registrován od 18. 12. 2004, p. p. č. 860/1; 860/2; 861; 864/1; 867/1 a 920/1, k. ú. Stará Lysá
- lesoparková úprava okolí loveckého zámečku navazující na vnitřní oplocený areál a zaujímavější západní část původního anglického parku, nyní značně zpustlého; předmětem ochrany je hmota lesoparku, nikoliv jednotlivé dřeviny

Územní systém ekologické stability

regionální biokoridor č. 68 „Řepínský důl – Žehuňská obora“

- svěží buková doubrava na zvlněném terénu
- preferuje se dub letní
- typický výskyt orsej jarní, břechťan popínavý, třtina rákosovitá, místy hasivka orličí

regionální biocentrum č. 1915 „Raštice“

- svěží buková doubrava na střídavě zvlněném terénu
- preferuje se dub letní
- typický výskyt orsej jarní, třtina křovištní

lokální biokoridor „Bonrepos – Hladký bor“

- spojuje lesní porosty, částečně veden po travnatých nesečených plochách s ovocnými stromy
- preferuje se dub letní, ve volné krajině výsadba stromů s bobulovitými plody
- typický výskyt hlaváč bledožlutý, chrpa čekánek, zvonek okrouhlolistý, řebříček obecný, pryšec obecný, jitrocel prostřední

4.5.3. Současnost

Specifickou částí kulturních a historických charakteristik může být i živá kultura, která se váže na dochované hodnoty území. Sledovaný prostor je poměrně bohatý na významné osobnosti, jež zde působily. Přirozeně nejvýznamnější osobností je zakladatel František Antonín hrabě Špork, který již ve dvacátých letech 20. století zaujal Heinricha Benedikta,²⁶⁰ a který jej tak vlastně znovu objevil. Na jeho dílo navázal v 80. letech 20. století Pavel Preiss, jenž Šporka představuje jako významného mecenáše barokní kultury. Především dílo Preissovo inspirovalo mnohé k propagaci Šporkova odkazu.

V nedaleké Lysé nad Labem vznikl z podnětu Spolku rodáků a přátel města Lysá nad Labem v roce 1997 projekt Šporkovských slavností, které na konci srpna prezentovaly lidovou formou šporkovskou dobu. Poslední ročník slavností se odehrál v roce 2012. Vzdálenější obec Kuks je střediskem jiného projektu. V roce 2002 zde Stanislav Bohadlo²⁶¹ založil festival barokního divadla, opery a hudby, který pod názvem Theatrum Kuks na konci srpna představuje umělecky neporovnatelně náročnější formou odkaz barokní kultury přímo v prostorách bývalých lázní Kuks. Jedním z vedlejších produktů kuského festivalu, s významným impulzem díla Jiřího Šerých a již zmíněného Stanislava Bohadla, je vznik Rentzova muzea barokního tisku, které bylo slavnostně v Kuksu otevřeno 3. 5. 2014. Zde je prezentován odkaz dosud opomíjeného velikána českého barokního tisku Michaela Heinricha Rentze, tedy osobnosti, která se zasloužila o „zachování“ obrazu Šporkova Bon Repos. Tolik tedy náznak Šporkovského kulturně-historického potenciálu využívaného v okolí.

Na základě pozitivních zkušeností z Velké Británie nový vlastník umožňuje veřejnosti k vybraným termínům volný vstup do areálu. První z řady aktivit byl projekt MěU Lysá nad Labem a Národního památkového ústavu v Praze, kdy u příležitosti Dnů evropského dědictví byl v roce 2004 uspořádán cyklovýlet

²⁶⁰ Osobnost Heinricha Benedikta se dostává do povědomí veřejnosti též v souvislosti s nemovitou kulturní památkou - Kubistická vila architekta Emila Králíčka v Litoli, neboť pro Heinrichovu manželku Evelinu nechal její otec Michael Benies v areálu cukrovaru v Litoli vilu vystavět. Pravděpodobně časté pobyty Heinricha v sousedství Lysé nad Labem jej přivedli k zájmu o hraběte Šporka.

²⁶¹ Doc. PhDr. Stanislav Bohadlo, CSc. působí v Kabinetu barokních studií při hudební katedře Univerzity Hradec Králové. Je také impresáři divadelní skupiny Geisslers Hofcomedianen, který nejen v Kuksu pravidelně vystupuje.

s cílem představit zbytky komponované krajiny hraběte Šporka. Pozdějším výstupem byla první drobná publikace věnující se barokní krajině v okolí Lysé nad Labem.²⁶² Širší okruh témat si vzal za cíl cyklus kulturních akcí Polabské variace, které se snaží od roku 2006 prezentovat šporkovskou epochu nejen skrze osobnost zakladatele, ale též prostřednictvím jeho dvorních umělců a dochovaných stop v krajině. Právě v rámci Polabských variací byly v roce 2006 poprvé interiéry Bon Repos zpřístupněny pro koncert věnovaný hudbě na dvoře F. A. Šporka. Od té doby je každoročně Bon Repos veřejnosti představeno jako centrum barokního divadla a poezie - byla navázána spolupráce s festivalem Theatrum Kuks. Oblast architektury a krajinářství je rozvíjena ve spolupráci s pracovníky Národního památkového ústavu v Praze a Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i. V roce 2013 se zde konal společný projekt MěU Lysá nad Labem, SOkA Nymburk a restaurátora akademického malíře Petra Kadlece, jehož cílem bylo veřejnosti představit historický vývoj zámeckého areálu Bon Repos. Zde byly také poprvé prezentovány nové poznatky bakalářské práce a to zejména s přihlédnutím ke kartografickým pramenům.

Na tyto dobrovolné aktivity navazuje komerční využití areálu. Zámek je veřejnosti přístupný s průvodcem, Čínský pavilon je pronajímán ke konání kulturních akcí, zámecká kaple je využívána pro civilní i církevní sňatky, celý areál je pak možné využít i k natáčení filmů.²⁶³ Od roku 2010 vlastník připravuje realizaci projektu obora. Jeho předmětem je na ploše cca 50 ha zřídit oplocenou oboru dančí a mufloní zvěře. Obora by měla zahrnovat jak zámecký areál, tak i část lesa Raštice, což by opět vedlo k sjednocení péče o území.

Z uvedeného výčtu je možné odvodit, že Bon Repos je známý právě prostřednictvím hraběte Šporka. Dosud stranou zájmu veřejnosti zůstává působení Bedřicha Smetany, a to i přes skutečnost, že nedaleké Jabkenice jsou významným památkem tohoto velikána české hudby.

V jiném směru je Bon Repos představován při konání environmentálně zaměřených akcí jako jsou Dny Země a Dny stromů. Veřejnosti je pracovníky MěU Lysá nad Labem a odborným lesním hospodářem prezentována jak biologická složka místní

²⁶² Eva SEMOTANOVÁ – Šárka KOUKALOVÁ – Stanislav SVOBODA, Barokní krajina v okolí Lysé nad Labem, Lysá nad Labem 2004.

²⁶³ Z novějších seriálů zde bylo natáčeno například několik záběrů k seriálu První republika.

přírody, tak i krajinářské řešení areálu. V rámci spolupráce s okolními obcemi byl Bon Repos zařazen do projektu naučné stezky Krajinou Rudolfa II., který upozorňuje na mimořádné krajinářské hodnoty bývalé císařské honitby. Bon Repos se tak dostal po bok zámeckého parku v Brandýse nad Labem, zámeckého parku v Lysé nad Labem a zámeckého parku v Benátkách nad Jizerou.

5. Závěr

Lovecký zámeček Bon Repos patří spolu s bývalým lázeňským areálem v Kukse a městskou památkovou zónou v Lysé nad Labem ke stěžejním kamenům neobyčejně bohaté mozaiky české barokní krajiny, nebo ještě přesněji komponované krajiny. Všechna tři místa jsou jedinečným příkladem barokního urbanismu resp. krajinářství, jehož stavební program vyjadřuje vypjatou polaritu barokní doby pohybující se v mezních polohách světského požitkářství a duchovní askeze. Duchovním otcem je František Antonín hrabě Špork, jemuž jeho majetkové poměry plně umožnily rozvinout svou představu ideálního panství. S jistou mírou tolerance lze mezi Kuksem a Lysou nalézt podobnost, když v Novém lese ukrytý Betlém přirovnáme k lyskému Bon Repos. Obě místa měla umožnit hloubavému duchu zakladatele oprostít se od shonu doby, umožnit mu v klidu a samotě věnovat se otázkám víry, studiu literatury i poznání přírody. V případě nepohodlí se pak nabízelo blízké útočiště sídelního zámku, který skýtal dokonalé zázemí.

Hrabě Špork - potomek tambora z třicetileté války, zcela programově usiloval o získání respektu mezi tradičními zemskými šlechtickými rody. Nazíráno z dnešního pohledu mu bylo nejučinnějším prostředkem umění, kdy především architektura, sochařství, hudba a tisky dosáhly celozemského významu. Zatímco působení Matyáše Bernarda Brauna v jeho službách (a přítomnost jeho díla) je obecně známou skutečností, již méně je znám podíl dalších umělců. Se vzhledem Bon Repos je svým dílem navždy spojen též přední rytec Michael Heinrich Rentz, který nám zanechal dvě precizní rytiny zámečku pořízené „*ad vivum*“. Tyto spolu s lidovými písněmi i Bonreposkou árií patří do cenných památek knižní produkce. Hudební oblast byla ve vazbě na Řád sv. Huberta a do Čech nově zavedený parforsní hon obohacena o lesní rohy, které poprvé na šporkovských panstvích přeneseně řečeno udávaly pokyny a rytmus společnosti pro pohyb v jeho komponované krajině. Konečně je třeba zmínit Šporkovou vazbu na přední architekty doby Giovanniho Baptistu Alliprandiho a Františka Maxmiliána Kaňku, kteří výstavbou dominant doslova vyšperkovali českou krajinu a vytvořili z ní to, čemu dnes říkáme barokní krajina. Právě tuto zakladatelskou etapu první třetiny 18. století nám dodnes dochovaly četné veduty lyského panství nebo samotného loveckého zámku. Mezi nimi nejpřednější místo zaujímají Rentzovy rytiny z doby po roce 1726. Většinou právě jen jejich

prostřednictvím jsme dnes schopni poměrně přesně rekonstruovat podobu Bon Repos, která částečně zanikla pod pozdějšími přestavbami, nebo zmizela vlivem netrvanlivosti stavebního materiálu.

Se smrtí hraběte Šporka v roce 1738 přichází úpadek areálu, který odvrací až nový vlastník zámku, pražský arcibiskup Příchovský. Bohužel se zatím nepodařilo dohledat relevantní prameny - stavební plány k Novému zámku, Čínskému pavilonu a zejména k přestavbě Starého zámku. K dispozici máme zprostředkovaně až plán dvora ve Staré Lysé s detailem zámeckého areálu z roku 1795 dokumentující již kompletní areál, který v podstatě odpovídá současnému stavu. Pro ověření nově zjištěných poznatků je však třeba dohledat originál plánu, který je zatím nezvěstný. V každém případě je třeba uvést, že dosud odborné veřejnosti neznámý plán přináší nové poznatky o osudu kaple sv. Jeronýma, o které se dosud soudilo, že s rokokovou přestavbou Bon Repos zanikla.

Všeobecně známé mapy vojenských mapování zachycují stav krajiny kolem loveckého zámku ve větším měřítku než veduty. Mapy tedy nejsou příliš vhodné pro detailní studium změn vlastního areálu, ale spíše pro studium změn volné krajiny přiléhající k zámeckému komplexu. V tomto směru by bylo vhodné prověřit ještě vojensko-geografický popis území, který byl k mapovému dílu pořízen. Vypovídací hodnotu vojenských map významně doplňují mapy pořízené v rámci zpracování stabilního katastru v roce 1842. Pozoruhodným pramenem jsou dosud nepublikované hospodářské plány lesů, které v mnohém objasňují krajinářské úpravy realizované v druhé polovině 18. století.

Pro studium změn krajiny kolem loveckého zámku je velmi významný detailní plán parku řešící nejen vedení cestiček, založení květinové výsadby, ale především specifikující rozsah ovocných dřevin. Plán byl získán v rámci spolupráce s Výzkumným ústavem pro krajinu a okrasné zahradnictví, v. v. i., avšak zpracovateli práce se dosud nepodařilo nalézt místo jeho uložení. Rovněž je žádoucí ověřit, zda se plán neskládá ze dvou částí, čemuž by odpovídalo zobrazení jen západní části lesoparku. Bude tedy předmětem dalšího bádání prověřit místo jeho uložení a získání dalších doplňujících informací. Z terénního šetření se totiž podařilo některé prvky zobrazené kompozice, například umělé jezírko s ostrovem či obdélné odpočívadlo na svahu nad jezírkem, detekovat.

Stejně tak je žádoucí prověřit materiály, které vznikly v rámci působení Československé lidové armády a z činnosti Vojenského stavebního úřadu a Vojenského projektového ústavu Praha. Z těchto podkladů by bylo možné dohledat informace o území severně od Starého zámku, kde ve šporkovské době byla zemní pyramida a zaječí zahrada. Terénní úpravy spojené s demolicí vojenských objektů po roce 2004 totiž nenávratně poškodily případné artefakty původní kompozice.

Dosud zjištěné závěry nicméně naznačují, že pro porovnání změn krajiny kolem loveckého zámku bude vhodné využít další metodu, kterou je dálkový průzkum Země. Výstupy dálkového průzkumu pak mohou do značné míry potvrdit správnost mapových podkladů – zejména stabilního katastru, mapy pozemkového katastru a katastru nemovitostí, plánu zahrad, ale možná i Rentzových rytin. V ideálním případě se pak celkové vyhodnocení dálkového průzkumu, mapových, písemných a obrazových pramenů může stát inspirací k pokusu o částečnou rekonstrukci Šporkovské nebo Příchovského krajinné kompozice.

6. Seznam pramenů a literatury

6.1. Prameny

netištěné

Národní archiv, fond Staré katastrální mapy, řada A 1827 – 1890, inv. č. 33 (soudní mapa k. ú. Stará Lysá nekolorovaná)

Národní archiv, fond Staré katastrální mapy, řada B 1827 – 1895, inv. č. 80 (soudní mapa k. ú. Stará Lysá částečně kolorovaná)

Národní archiv, fond Stabilní katastr 1826 – 1878, inv. č. 499, karton, 251 (duplikát císařských povinných otisků)

Národní archiv, fond Indikační skizzy 1826 – 1843, inv. č. 780, sign. Bo 289

Národní archiv, *fond* Sběrka starých listů, kreseb, maleb 16. – 20. století, i. č. 220 (Herrschaft Lysa z roku 1717)

SOA Praha, fond Velkostatek Benátky nad Jizerou, Mapy jednotlivých revírů, i. č. 737 (Mapy jednotlivých revírů – revír Vrutice)

SOA Praha, fond Velkostatek Benátky nad Jizerou, Mapy jednotlivých revírů, i. č. 721 (Porostní mapa revíru Vrutice)

SOkA Nymburk, fond Vojáček Josef, signatura V A 27 (Plan N. 6 Maierhof altlissau)

SOkA Nymburk, fond Sběrka map a plánů, i. č. 409, signatura B8-25 (soudní mapa k. ú. Stará Lysá nekolorovaná)

SOkA Nymburk, fond Archiv obce Stará Lysá, i. č. 8, kniha č. 8 (kniha 1922 – 1958)

Národní památkový ústav, Sběrka NPÚ, generální ředitelství, inv. č. N 11.243

Národní památkový ústav, Sběrka NPÚ, generální ředitelství, inv. č. N 16.429

Národní památkový ústav, Sběrka NPÚ, generální ředitelství, inv. č. N 18.882

Kronika obce Stará Lysá, svazek I. (novinové výstřižky), uložena na OÚ Stará Lysá Archiv zámku Bon Repos (bez evidenčních pomůcek)

Osobní sdělení pana Miroslava Břeského ze dne 25. 9. 2014

Ausmahlungsplan des Lustschlosses Bon Repos, neevidovaná archiválie, původ originálu nezjištěn

tištěné

Petr KADLEC – Daniel DOMAJNA, Areál Bon Repos v k. ú. Stará Lysá, restaurování povrchů fasády Starého zámku J – tzv. „Šporkova chýše“ II. etapa. Předběžný restaurátorský záměr, Praha, 2009.

Petr KADLEC, Areál Bon Repos v k. ú. Stará Lysá, interiérové malby V a J křídla Starého zámku. Koncepce restaurátorských prací na základě rozšířeného restaurátorského průzkumu, Praha, 2011.

Miroslav KUBOVÝ – Alena ŠIMČÍKOVÁ – Josef MATOUŠ – Martina HÁJKOVÁ – Eliška KRÁLOVÁ, Generel územního systému ekologické stability Stará Lysá, Přerov n. Labem, Litol, Semice, Ostrá, Stratov; Praha 1994.

David DLABAL – Michal IBL, Stavební úpravy – oprava zámku Bon Repos, I. etapa, Praha 2004.

Zákona č. 128/2000 Sb. o obcích v platném znění

Zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, v platném znění

Zákon č. 20/1987 Sb. o státní památkové péči, v platném znění

internetové

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=mul&map_region=ce&map_list=c008, tzv. Müllerova mapa Čech, List VIII [citováno 22. 7. 2014]

<http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/030/734/2619267466/> mapa Boleslavského kraje, [citováno 22. 7. 2014]

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=1vm&map_region=ce&map_list=c092 první vojenské mapování, mapový list C092 [citováno 22. 7. 2014]

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=2vm&map_region=ce&map_list=O_7_IV druhé vojenské mapování, mapový list O-7-IV [citováno 22. 7. 2014]

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_newwin=0&map_root=3vm&map_region=25&map_list=3953_2 třetí vojenské mapování, topografická mapa 1 : 25 000, mapový list 3953-2 [citováno 22. 7. 2014]

http://oldmaps.geolab.cz/map_viewer.pl?z_height=500&lang=cs&z_width=800&z_nwwin=0&map_root=3vm&map_region=75&map_list=3953 třetí vojenské mapování (Republika československá), speciální mapa 1 : 75 000, mapový list 3953 [citováno 22. 7. 2014]

<http://www.chartae-antiquae.cz/cs/mapsets/1/> třetí vojenské mapování (70. léta 19. století), speciální mapa 1 : 75 000, mapový list 3953 [citováno 22. 2. 2015]

http://archivnimapy.cuzk.cz/skici/skici/BOL/BOL289018420/BOL289018420_index.html stabilní katastr, indikační skici, mapový list 7243-1 [citováno 22. 7. 2014]

http://archivnimapy.cuzk.cz/coc/7243-1/7243-1-001_index.html stabilní katastr, císařské povinné otisky, mapový list 7243-1 [citováno 22. 7. 2014]

<http://www.hospital-kuks.cz/projekt-kuks-granatove-jablko-kgj/> projekt Granátové jablko [citováno 24. 3. 2014]

<http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=130584&oNazSidOb=Kuks&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=24.03.2014&Limit=25> Národní památkový ústav, ústřední seznam kulturních památek – NKP Kuks [cit. 24. 3. 2014]

<http://monumnet.npu.cz/pamfond/list.php?IdReg=150893&oKodOk=2108&oNazSidOb=%C8ihadla&Uz=B&PrirUbytOd=03.05.1958&PrirUbytDo=24.03.2014&Limit=25> Národní památkový ústav, ústřední seznam kulturních památek – KP Bon Repos [cit. 20. 9. 2014]

https://www.facebook.com/zamekbonrepos/photos_stream?ref=page_internal Zámek Bon Repos [cit. 20. 9. 2014]

<http://www.kuks.estranky.cz/stranka/barokni-krajina> Panství Choustníkovo Hradiště [citováno 30. 3. 2010]

<http://www.zakony.cz/mezinarodni-013-2005-MS-Sdeleni-Ministerstva-zahranicnich-veci-o-sjednani-Evropske-umluvy-o-krajine-MS2005013/> Evropská úmluva o krajině [citováno 11. 2. 2015]

http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=show_tei_digidoc&virtnum=6&client= Digitální knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově [citováno 23. 7. 2014]

6.2. Literatura

Heinrich BENEDIKT, Franz Anton Graf von Sporck (1662-1738), zur Kultur der Barockzeit in Böhmen, Wien 1923.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – I. díl, Polabský týdeník TOK 21, 2005, s. 4 a 10.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – II. díl, Polabský týdeník TOK 22, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – III. díl, Polabský týdeník TOK 23, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – IV. díl, Polabský týdeník TOK 25, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – V. díl, Polabský týdeník TOK 26, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – VI. díl, Polabský týdeník TOK 27/28, 2005, s. 4.

Miroslav BŘESKÝ, Bon Repos není jen F. A. Špork – díl poslední, Polabský týdeník TOK 29/30, 2005, s. 4.

Ivo CERMAN, Patriotický park Veltrusy. Každodenní život a myšlenkové poselství, Zprávy památkové péče 4, 2013, s. 283 – 288.

Martin GOJDA, Archeologie krajiny, Praha 2000.

Jan HENDRYCH, Krajina bývalého nadačního panství Choustníkovo Hradiště, její průběh, proměny a souvislosti. Péče o historickou krajinu světového významu. Zprávy památkové péče 4, 2008, s. 302 – 308.

Tatiana HRNČIAROVÁ – Petr MACKOVČÍN – Iva ZVARA et al., Atlas krajiny České republiky, Praha 2009.

Aleš CHALUPA a kol., Tereziánský katastr český, sv. 3 Dominikál, Praha 1970.

Eva CHODĚJOVSKÁ a kol. eds., Historický atlas měst České republiky, svazek č. 18 - Jičín, Praha 2008.

Jaromír KOLEJKA, Nauka o krajině, Praha 2013.

Ivo KOŘÁN, Braunové, Praha 1999, s. 45 – 49.

Karel KUČA, Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, díl III. Kolín – Míro, Praha 1998, s. 717 - 719.

Karel KUČA – Věra KUČOVÁ, Principy památkového urbanismu, Chlumeck nad Cidlinou 2000.

Věra KUČOVÁ, Historická kulturní krajina v kontextu památek světového dědictví, Zahrada – park – krajina 1, 2007, s. 6 – 10.

Jiří KUPKA, Krajiny kulturní a historické, Praha 2010.

František MAŠEK, Pozemkový katastr, soupis, popis a geometrické zobrazení pozemků ČSR, Praha 1948.

Libuše OLIVOVÁ-NEZBEDOVÁ – Miloslava KNAPPOVÁ – Jitka MALENÍNSKÁ – Jana MATUŠOVÁ, Pomístní jména v Čechách. O čem vypovídají jména polí, luk, lesů, hor, vod a cest, Praha 1995.

František OTRUBA, Paměti města Lysé n. L., panství lysského a vesnic okolních, Hradec Králové 1898.

Alena PAZDEROVÁ, Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko 1, Praha 1994.

Alena PAZDEROVÁ, Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko 2, Praha 1994.

Josef PEKAŘ, České katastry, Praha 1932.

Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckých parků v Lysé nad Labem, in: Acta Pruhoniana 85, red. Ivo TÁBOR, Průhonice 2006, s. 53 – 60.

Veronika PINCOVÁ, Historie a současnost zámeckých parků v Benátkách nad Jizerou, in: Acta Pruhoniana 85, red. Ivo TÁBOR, Průhonice 2006, s. 79 – 87.

Pavel PREISS, František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách, Český Těšín 2003.

Antonín PROFOUS, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl I. Praha 1954, s. 343 a 344.

Antonín PROFOUS, Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl II. Praha 1954, s. 765.

František ROUBÍK, Ke vzniku josefského katastru v Čechách v letech 1785 – 1789, in: Sborník historický II., Praha 1954, s. 140 – 185.

František ROUBÍK, Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách, Praha 1959.

Jiří SÁDLO – Petr POKORNÝ – Pavel HÁJEK – Dagmar DRESLEROVÁ – Václav CÍLEK, Krajina revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí, Praha 2005.

Jaroslav SCHALLER, Topographie des Konigreichs Bohmen. Bunzlauer Kreis, Prag 1786, s. 103, 104.

Jaroslav SCHALLER, Topographie des Konigreichs Bohmen. Bunzlauer Kreis, Prag 1790, s. 106.

August SEDLÁČEK, Místopisný slovník historický království Českého, Praha 1908, s. 223.

Eva SEMOTANOVÁ, Vogtova veduta Lysé nad Labem – „naučná stezka“ Šporkovou barokní krajinou, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, red. Eva DOLEŽALOVÁ – Robert ŠIMŮNEK, Praha 2007, s. 494 – 514.

Eva SEMOTANOVÁ, Historická geografie Českých zemí, Praha 2006.

Eva SEMOTANOVÁ – Šárka KOUKALOVÁ – Stanislav SVOBODA, Barokní krajina v okolí Lysé nad Labem, Lysá nad Labem 2004.

Johann Gottfried SOMMER, Böhmen. Bunzlauer Kreis, Prag 1834, s. 73.

Jiří ŠERÝCH, Michael Rentz fecit, Michael Jindřich Rentz dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007, s. 57, 58, 78, 79, 92 – 95.

Ignác TITL, Schematismus a statistika statků velkých a rustikálních v Království českém, Praha 1902, s. 527.

Ivana TRPÁKOVÁ, Krajina ve světle starých pramenů, Kostelec nad Černými lesy 2013.

Inka TRUXOVÁ, Letní škola Attingham. Putování a objevování anglických historických zahrada a parků, Zprávy památkové péče 3, 2009, s. 179 – 183.

Bohumil TUZAR, Truhlice pověstí a starých příběhů okresu Nymburk, Lysá nad Labem 2003, s. 318 - 322.

Josef VOJÁČEK, Lysá nad Labem. Grunty, domky a jejich majitelé, Praha 1936.

Ivan VOREL (ed.) et al.: Hodnocení navrhovaných staveb a využití území z hlediska zásahu do krajinného rázu, Praha 2003.

Ivan VOREL – Roman BUKÁČEK – Petr MATĚJKA – Martin CULEK –
Petr SKLENIČKA, Metodický postup. Posuzování vlivu navrhované stavby, činnosti
nebo změny využití území na krajinný ráz, Praha 2004.

7. Seznam vyobrazení v příloze

1. Vymezení území v rámci širšího regionu.
2. Vymezení území vlastního Bon Repos.
3. Před založením Bon Repos, zákres do detailu mapového listu VIII tzv. Müllerovy mapy Čech z roku 1720.
4. Veduta Bon Repos neboli Ptačí hůrka (*Bon repos oder Vogelberg*).
5. Veduta eremitáže svatého Václava (*S. Wenceslai*) z roku 1720.
6. Veduta panství Lysá (*Herrschaft Lysa*) z roku 1720.
7. Veduta panství Lysá (*Abzeichnung des zwischen den 17 u 28 Februarii 1721 von 8 bis 10 Uhr gegen Setentrion auff der hoch graffl: Sporckl: Herrschafft Lissa im Königreich Böhems gesehenen Phenomem*).
8. Veduta Bon Repos od jihu (*Bon-Repos oder der Vogel-Berg von Mittag anzusehen*).
9. Veduta Bon Repos od severu (*Bon-Repos von Mitternacht anzusehen*).
10. Detail mapového listu C092 prvního vojenského mapování.
11. Fotografie hospodářského plánu (*Plan N. 6 Maierhof altlissau*) Václava Honzovského z 8. VIII. 1795.
12. Detail fotografie hospodářského plánu (*Plan N. 6 Maierhof altlissau*) Václava Honzovského z 8. VIII. 1795.
13. Detail indikačních skic Staré Lysé s osadou Hyronienberg (*Alt-Lissa sammt Ortschaft Hyronienberg*).
14. Detail císařských otisků Staré Lysé s osadou Hyronienberg (*Alt-Lissa sammt Ortschaft Hyronienberg*).
15. Detail soudní mapy Staré Lysé s osadou Hyronienberg (*Alt-Lissa sammt Ortschaft Hyronienberg*).
16. Detail soudní mapy Staré Lysé s osadou Hyronienberg (*Alt-Lissa sammt Ortschaft Hyronienberg*).
17. Detail mapového listu O-7-IV druhého vojenského mapování.
18. Plán sadových úprav zámku Bon Repos (*Ausmahlungsplan des Lustschlosses Bon Repos*).
19. Plán lesního revíru Vrutice (*Wrutitzer Revier*).

20. Detail porostní mapy lesů benáteckého panství (*Herrschaft Benatek Plan Uiber die Benennung der Waldstrecken in der Wrutitzer Revier nebst deren Flaechenmaahse*).
21. Detail mapového listu 3953-2 topografické mapy třetího vojenského mapování.
22. Detail mapového listu 3953 speciální mapy třetího vojenského mapování.
23. Kaple sv. Šimona Stylity.
24. Čínský pavilon.
25. Nový zámek.
26. Kaple sv. Šimona Stylity.
27. Pohlednice Bon Repos.
28. Nový zámek od jihu.
29. Starý zámek od jihu.
30. Zámecký park.
31. Kaple sv. Šimona Stylity.
32. Památný tis červený.
33. Stromořadí jírovců ke kapli sv. Šimona Stylity.
34. Současný areál.

8. Seznam zkratk

C. k. – císařsko-královský

č. p. – číslo popisné

ČR – Česká republika

ČSR – Československá republika

GIS – geografický informační systém

inv. č. – inventární číslo

JPG – Joint Photographic Experts Group

k. s. – katastrální sídlo

k. ú. – katastrální území

KP – kulturní památka

MěÚ – městský úřad

NG – Národní galerie

NKP – národní kulturní památka

NPÚ – Národní památkový ústav

OÚ – obecní úřad

p. p. č. – pozemková parcela číslo

r. č. – rejstříkové číslo

ř. z. – Říšský zákoník

S-42 – systém jednotné trigonometrické sítě vojenské

S-JTSK – systém jednotné trigonometrické sítě katastrální

Sb. – Sbírka zákonů

st. p. č. – stavební parcela číslo

SOA – státní oblastní archiv

SOkA – státní okresní archiv

sv. – svatý

TIF – Tag Image File

v. v. i. – veřejná výzkumná instituce